

Régi Okiratok és Levelek Tára

HAVI FOLYÓIRAT AZ IRODALOM ÉS TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

ALAPÍTOTTA

ÉS DEBRECZEN SZ. KIR. VÁROS TANÁCSÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

KIADJA

Dr. KARDOS SAMU

felelős szerkesztő

FŐMUNKATÁRSÁK

DARNAY KÁLMÁN, UJHELY GÉZA és ZOLTAI LAJOS

Sütemg.

Budapest.

Debreczen.

RENDES MUNKATÁRSÁK :

1. Dr. BARCSA JÁNOS ev. ref. kollégiumi tanár Debreczenben. 2. DVORTSÁK GYÓZÓ Sáros vármegye főlevéltárnoka. 3. Dr. KARDOS ALBERT a Csokonai-Kör titkára. 4. Dr. LENGYEL MIKLÓS a deési kir. főgimn. tanára. 5. Dr. MAGASHÁZY BÉLA Borsod vármegye főlevéltárnoka. 6. Dr. APSAI MIHÁLY JÁNOS Máramaros vármegye főügyésze. 7. OLÁH GÁBOR a debreczeni kollégium s. könyvtárnoka.	8. PETROVAY GYÖRGY földbirtokos Nagykürtü. 9. RÉVÉSZ KÁLMÁN ev. ref. esperes Kassán. 10. Dr. SEBESS DÉNES országgyűlési képviselő M.-Vásárhelyen. 11. SIMON GÉZA az m.-szigeti ev. ref. lyceum főkönyvtárnoka 12. Dr. gróf WASS GYÖRGY vármegyei aljegyző Deésen 13. Dr. VERSÉNYI GYÖRGY az Erdélyi Irod. Társ. főtitkára Kolozsvártt. 14. Dr. VÉRTESY GYULA kir. tanfelügyelő Nagyszébenben.

★

ELŐFIZETÉSI DIJ: Egy évre 12 kor. Fél évre 6 kor. Ezen füzet ára 2 kor.

Mindennemű leveleket, előfizetési pénzeket és hirdetési díjakat a szerkesztő czimére (Debreczen, Piacz-u. 58. sz. I. e.) kell beküldeni.

Bizományosok :

- {
1. Budapesten : Ranschburg Gusztáv, Ferencziek-tere.
  2. Debreczenben : Hegedüs és Sándor, Kossuth-utca.
  3. Kolozsvártt : Stein János, Deák Ferencz-utca.
  4. Miskolczon : László Adolf könyvkereskedése.
  5. Pozsonyban : Stampfel Károly könyvkereskedése.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
<i>Oláh Gábor</i> : Jókai és Debreczen	1—10
<i>Dr. Lengyel Miklós</i> : Tompa Mihály és Szemere Miklós . .	11—15
<i>Gáspár Bernát</i> : Kossuth Lajos angolországi és amerikai beszédeiről	16—18
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Ujfalvi Sándor Emlékiratai 1854. és 1855-ből. (Utolsó közlemény.)	19—22

Adattár.

<i>Hamvai E.</i> : Fiala János följegyzései Bém apó utolsó napjairól, betegségéről és haláláról	23—31
<i>Dr. Apsai Mihály János</i> : Kovachich M. György uti kalauza 1814. Wesselényi M. részére. (Magyar nyelvre fordítva.)	32—38
<i>Ujhely Géza</i> : Br. Jósika Miklós levelei Fejérváry Miklóshoz. (Harmadik közlemény.)	39—47
<i>Darnay Kálmán</i> : Kisfaludy Sándor kibékül Kazinczyval (Első köz. emény.)	48—50
<i>Hatos Tivadar</i> : Miért lett Haynau kegyvesztett?	51—55
<i>Dr. Kardos Samu</i> : A széki gróf Teleki család története (Nyolczadik közlemény.)	56—61
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Br. Wesselényi Miklós ifjúkori levelei. (Nyolczadik közlemény)	62—68
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Br. Wesselényi Miklós ifjúkori naplőfeljegyzései. (Nyolczadik közlemény.)	69—73
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Toldy Ferencz hátrahagyott és kiadatlan apróbb írásai. Dr. Toldy László szíveességéből. (Második közlemény.)	74—82
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Wesselényi kiadatlan beszédei és javaslatai. (Harmadik közlemény.)	83—87
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Kossuth Lajos budai fogságából szüleihez írott levelei. (Nyolczadik közlemény.)	88—94
<i>Dr. Kardos Samu</i> : Régi írók és államférfiak levelezése. A) Andrássy István menedék levele Somodi Ferencz részére. B) Gr. Károlyi Sándor tudósítása Máramaros vármegyéhez. C) Mária Theresia országgyűlési meghívó levele (hasonmásban és fordításban.) D) Kossuth Lajos Szabolcs vármegye közönségéhez	95—104
<i>Dr. Kardos Samu</i> : A szabadságharcban rendelteték és felhívások a hajdusághoz. (Első közlemény.)	105—112
<i>Zoltai Lajos</i> : A város levéltáraiból: Tanuk kihallgatása a Lorántffy árvák Debreczen vidékén fekvőt jóságai bizonyításához.	113—121
<i>Simon Géza</i> : Apafi Mihály Gálfalvi Deák Miklóst megnevesíti. (Magyarra való fordítása dr. <i>Kardos Albert</i> től.)	122—125
<i>Irodalom</i> . Bocskay hadi népe. Boldisár Kálmán történelmi tanulmánya. Ismerteti <i>Kardos Albert</i>	126—128
A magyar jobbágság története. Acsády Ignác könyve. (- s.)	129—130
<i>Uj könyvek</i>	130—131
<i>Folyóiratok szemléje</i> . (Z - L.)	132—138
Szíves tudomásul. <i>Dr. Kardos Samu</i>	139—140
<i>Vegyesek</i> : Folyóiratunk mostani száma. — Özv. Toldy Ferenczné halála. — A Csokonai kör évi rendes közgyűlése. — A Petőfi társaság dr. Kardos Samuhoz.	141—143
<i>Mellékletek</i> : Bem József és Toldy Ferenczné arcképe. — Mária Theresia regaljának hasonmása.	

BEM JÓZSEF

a lengyel és magyar szabadságharcz világhírű hőse
szül.: Tarnowban Galicziában 1795-ben, meghalt: 1850 deczem-
ber 10-én Aleppoban Kisázsziában.

403

Régi Okiratok és Levelek Tára

HAVI FOLYÓIRAT.

Jókai és Debreczen.

Irta: Oláh Gábor.

— Felolvasta szerző a Csokonai-kör márczius 25-diki Jókai-émlékünnepélyén. —

Magyarországnak alig van egy szeglete, ahova Jókait el ne röpitette volna képzeletének fúrge paripája s ahonnan virágot ne szedett volna sokszinű költészetének gazdag koszorújába. Soha a mi hazánkat tájképeiben, szólásaiban, tipikus jellemeiben, adomáiban és történeteiben oly egyetemes gazdagsággal meg nem dicsőítette senki, mint Jókai. Az ő regényköltészetéből meg lehetne szerkeszteni Magyarország költői földrajzát, mondavilágát, néprajzát, sőt nyelvjárását is.

Debreczent és hazánk néhány nagy városát szorosabb lánczok is kapcsolják Jókaihoz, a költői érdekeltségen kívül. Komáromban, Pozsonyban, Pápán, Budapesten, Debreczenben, Arad táján, a Balaton mellett és a Bükkség alján játszódtak le életének legnevezetesebb mozzanatai.

Debreczenbe a 49-iki forradalom vihara veti. A szerencsétlen moóri csata után a Budapestről menekülő kormánnyal sodródik Debreczenbe. 1849 januárjának első napjait élék. Farkasordító hidegben, gyékényes fakószekéren teszi meg nászútját feleségével, keresztül a határtalan alföldi rónaságon.¹ Pálffy Albert kölcsönadott száz pengője az utiköltség. Debreczenbe érve, Harminczados (ma Batthyány)-utcán kap szállást, Dudás nevű szürszabónál, aki havi husz pengő forintért adott ki egy szobát kettőjüknek. A derék czivisek tudták, hogy minden szerencsétlenségben van valami

¹ Sárosy Gyula is megemlékezik erről az utazásról híres *Arany trombitá-jában*:

S a télnek derekán mentünk Debreczenbe,

Ama kálvinista nagy Jéruzsálembe.

Melyről megjósolta Kossuthnak bölcs szája:

Hogy ez lesz új hazánk szabadságszöklája. (11-ik lehellet.)

szerencse; tömérdek menekülő lepte meg a várost, a szemes polgárság jó hasznot huzott belőle.

A debreczeni első napok igen nyomoruságosak lehettek. Jókai maga vásárolgatott be a piacon; felesége, Laborfalvy Róza, a maga szép kezével főzögette az ebédet. Farkas János kormánytanácsos fizető vendégül szegődött hozzájuk. Volt hát keresetforrás is. Maga Jókai Nyáry Pál belügyminiszteri hivatalába járt be; ami irni való volt: ő végezte. Nyáry Pál csakhamar beviszi a hivatalos *Közlöny* szerkesztőjének, Gyurmán Adolf mellé, akire nem lehetett bizoni a politikai czikkek írását. Havi 150 forint a Jókai fizetése. A *Közlöny*-be irt czikkei hamarosan föltünést keltenek, mert akkor nem valami népszerű eszméket próbál népszerűsíteni: „A mostani hadviselés nem forradalom, hanem csak szabadságharc; a nemzet nem az uralkodó, hanem csak a reakció ellen küzd“. Nem tetszik ez a hang a többségnek, különösen nem Pálffy Albertnek, a radikális *Márczius 15-ike* szerkesztőjének. Rögtön visszakéri Jókaitól a Pesten kölcsönadott száz pengőjét és támadja Nyáryékat. Jókainak veszett nevét költik: hogy minden áron ki akar békülni a dinasztiaival! Országgyűlésig hatalmasodik a dolog; Kossuthot kérdőre vonják érte s a kormányzó elhidegül Jókaitól. Korlátozzák szerkesztői szabadságát, ez sérti önérzetét s lemond a *Közlöny* szerkesztéséről. Nyáry Pál megint nem hagyja nyomoruságában; kifizeteti Laborfalvy Rózának színművészi díját, amit Pesten meg nem kaphatott.

Jókai most uj fába vágja fejszójét. 1849 február 22-én megindítja Nyáry Pálék védelmére s a maga igazának diadalra juttatására a debreczeni *Esti Lapok*-at. Kiadója: Csáthy Lajos, ezer példányban nyomatja a kapós ujságot. Mindennap megjelenik az esti órákban. Eleinte Jókai maga írja az egészet. Eleven, humoros, gunyos szelleme hamarosan állandó közönséget és munkatársakat teremt. Költeményeket Szász Károly és Vajda János irnak bele. Mindjárt az első számokban erősen védekeznek a *Márczius 15-ike* gyanusításai ellen, hogy t. i. a dinasztiaival értene egyet. Mert Pálffy Alberték éppen 1849 márczius idusán kikiáltották hazaárulónak. Jókai cserébe Madarász László rendőrminisztert kezdi ki, rákenve — nem is méltatlanul — a Zichy-család kincseinek elrablását. Madarász bosszúból olyan törvényjavaslatot visz erőre, amellyel a hazaárulás gyanujába keveredett Jókait az időben igen könnyen eltehetné volna láb alól. Hanem Madarászt értele vég-

zete: a Zichy-féle kincsek elorzását hivatalosan rábizonyították. Madarász kimenekült Amerikába, Jókai győzött.

Az *Esti Lapok* futja tovább kezdett futását. Már *Táncsics Mihály* röpiratát is kigunyolta egy eleven cikkében, amelynek „kend“ minden harmadik szava.¹ Április 14-ének Habsburgokat döntő diadalát így köszönti Jókai: „Jegyezze föl a história e napot, mert a magyar nép jövő élete e naptól fogja számítani újesztendejét“.² Április 13-án, felesége, Laborfalvy Róza, föllép Hugó Károlynak *Bankár és báró* című szomorujátékában, a sebesült honvédek javára. Május 10-iki számában a fiatal *Reményi Edének* Debreczenbe jöttét jelzi az *Esti Lapok*. Május 13-án tartotta hangversenyét, amelynek keretében Vas Gereben is szerepelt „humorisztikai felolvasással“. Tehát inter arma non silent Musae homokos Debreczenben. Május 14-ét is nevezetes napul jegyzi föl: ekkor esküdött meg az alkotmányra Kossuth Lajos minisztereivel együtt a nagytemplomban. Május 22-iki számában nagy betűkkel hirdeti Budavárának bevételét. Ettől kezdve Jókai republikánus; Pálffy Albertéknek sem lehet ellene panasza. Humorosan, de sok igazsággal jegyezte fel később maga: „Hogy a tulvérmes, nagyravágyó Kossuth valahogy meg ne tehesse magát Magyarország királyának: a higgadtvérü hazafiaknak ki kellett

¹ Táncsics erősen kardoskodott amellett, hogy ezentul demokratikusan *kend*-nek szólítsunk mindenkit.

² Sárosy Gyula a debreczeniekre annyira jellemző *Arany trombitá-*ban így írja le ezt a királydöntő gyűlést:

Tizenegyedikén április havának
Fényes ünnepe van ott a közhazának.
Követeink ülnek már a nagytemplomban,
Körültök terem a temérdek nép nyomban.
Ott telidestele vannak a karzatok,
Hogy majd leszakadnak a szent boltozatok.
Némán függ felettök Rákóczi harangja,
Mert Kossuthba szállt most annak minden hangja.
Szól pedig Kossuthból egy nemzetnek nyelve,
S egy nemzet sebével levén szive telve,
Mutatja a király bűnei lajstromát,
S a szentségtaposó lábaknak vérnymát.

S ott, hol koronázni szokták hajdanában
A királyi főket: az isten házában —
A habsburgi háznak, megérdemlett bérül
Lecsapják a véres koronát fejejürl!

kiáltani a reszpublikát“. Az *Esti Lapok* 67. számában arról panaszkodott, hogy Debreczenben sok a parlagon heverő föld, kevés a munkás kéz, ijesztő a koldusgyerekek száma. Feltűnik neki, hogy a kálvinista Rómában a reformátusok vallásos nevelése nyomoruságos.

1849 május végén a Debreczenben feloszlott országgyűlés Pestre költözik. Jókai is elbucsuzik május 31-én kedves városától. Ezt írja: „Debreczen s e józan légkör kelle, hogy a legnehezebb idők, a forradalom közepette a higadtabb szó, a szelidebb hangok erőre kapjanak, hogy elnyomassék a gyom, mely a főváros izgatottságában nyakunkra kezde nőni... Debreczenbe jöttünk. Honosnak érezők magunkat saját vérünk közt, mely a szivben melegen dobog a hazáért, mint mindenütt, hol magyar van; mely annyi táborban, az alföldön, a leghiresebb zászlóaljokban kimutatá: mi Debreczen népe a csatákban; de itthon, háztűzénél rendet s nyugalmat akar; karja itt mindenkor kész: nem az izgatók számára, de a zavarok megsemmisítésére. Debreczen népe — a világ legépebb, legjózanabb népe! Így ismertük mi az isteni czivisépét s úgy találtuk, mint ismertük“. (*E. L.* 83. szám.)

Ezzel a tulzó dicsérettel mond búcsút Debreczennek. Az *Esti Lapok* új első száma már Pesten jelenik meg június 4-én. Ez alatt az öt hónap alatt rajzolódtak lelkébe a szárazföldi hidas Debreczennek görbe utcái, nagytemploma, Rákóczi harangja, deákrajokat bocsátó kollégiuma, gyönyörű nagyerdője, pókhasu, tokás czivisei, hatalmas méretű kofaasszonyai, gubás talyigásai, hamis deákjai, tudós tanárai, akiket az 1850-es évektől félszázadon át olyan sokszor, olyan kedves humorral mutat be regényeinek, novelláinak egész seregében.

1865-ig nem is látta Debreczent. 1865 október 7-én nyílt meg a városi köszínház. Megnyitására Jókai irt prologust, Laborfalvy Róza szavalta el:

Te anyanyelvünk tiszta őrhelye,
Magyarnak épült ősi Debreczen!
Ments-vára féltett szellemkincseinknek!
Sok századon át, amig nemzetünk
Létért ontotta vérét, — egyedül
Te őrizéd a magyar Helikont!

— — — — —
Pedig nem voltak sziklasánczaid,
Erőd a szellem volt, a tudomány,

Ez véde téged és Te védted ezt.

— — — — —
 Te születed a tudóst, ki felvilágolt,
 Te születed a hit buzgó pásztorát,
 S a költőt, kinek lángja most is ég.

Katona *Bánk bán*-jával nyitották meg az évet; Gertrudis királynét Laborfalvy Róza játszotta benne. Debreczen lelkes közönsége aranykoszorúval tisztelte meg nagy művésznőjét.

1875-ben is megfordult Jókai a kálvinista Jeruzsálemben, Tisza Kálmánt kísérte el.

1882-ben újra elszáll Debreczenbe. Az akkortájt alakult Petőfi-Társaságot vezetí vándorgyűlésekre, mint a társaság elnöke. Május 6-án érkezik meg Szana Tamás, Komócsy József, Reviczky Gyula, Bartók Lajos, Várady Antal és a többiek társaságában. Az egész város ott hullámoz a pályaudvarnál. Rengeteg virágsokrot nyomnak a költő kezébe s erre mondja Jókai: „Nem én viszem ezt, hanem ez visz engem“. A polgármester üdvözlő beszédére kedves példázattal válaszol: úgy érzi magát, mint az egyszeri kálvinista esperes, akit ad audiendum felhívtak Bécsbe; a legfényesebb fogadóba szállt, etették-itatták, selyem ágyban hálatták; a jámbor lélek aztán, mikor búcsúzóban fizetni akar, nem talál elegendő pénzt lapos bugyellárisában, hőkkenve nyújtja át a fogadónak *mindenestül*: kérem, egyebet nem adhatok! Ő sem adhat a kitüntető fogadásért mást a fogadó Debreczennek, mint a szívét — *mindenestül*. Alkonyatkor a nagyerdőre kocsikáznak ki, ott mulatnak estig cigányzene mellett. Este 8 órakor fáklásmenet indul az írók tiszteletére, a kaszinó elé. Eröss Lajos főiskolai szénior köszönti a kollégiumi deákság] nevében. Erre válaszol Jókai a következő, még eddig nem igen ismert beszédében:

„Hálás köszönettel fogadom azon fényes megtisztelést, melyben ti, Debreczen lelkes népe, a köztetek megjelent Petőfi-Társaságot részesítitek. Nem ennek a társaságnak, de a magyar nemzeti költészetnek hozott tisztességül fogadom és adom tovább azt.

A hajdani olympi és isthmusi hős játékokon is megosztották a pálmát, a babért a diadalmas hősök a költőkkel.

Embernek embert mindenné lehet idomítani. Teremthet belőle hőst, tudóst, szónokot, kincsszerző urat; csak költőt nem tudunk teremteni, azt az Isten alkotja maga.

S akit egyszer ihletével költővé felavatott, az meg is marad annak, mert az emberszívbe zárt teremtő erő munkát követel s annak a munka gyönyör.

Az ihletett költő nem kérdezi, hogy hallgatják-e? Zeng a köveknek, mint Orfeus, zeng a tengernek, mint Ossian, zeng a börtönfalaknak, mint Balassa Bálint, zeng a pusztának, mint Petőfi, zeng a kicsufolóinak, mint Csokonai Vitéz Mihály.

Hogyne zengne hát a mai kor magyar költője, akire hallgat egy nemzet?

Nekem Isten különös kegyelme azt juttatta ki, hogy magyar hazánkban négy költői nemzedékkel éljek együtt. Pályám kezdete benyulik abba a korszakba, amit Vörösmarty képviselt, majd végigfutott Petőfi fényes epocháján, keresztülküzdte magát a nagy országzsibbadás nehéz idején, melynek költői nemzedékét Tóth Kálmán vezette s most már a harmadik Olympiád végét járja a nemzeti ujjaszületés korszaka, a legújabb ifjabb nemzedékkel: én tudok tanuságot tenni róla, mily becse volt a költői hatásnak nemzetünk életében e negyven év alatt; mit tett, mit érdemelt mind a négy egymást felváltó nemzedék ez országban.

Az a kis csoport, mely Petőfi-Társaság név alatt működik, mind a négy korszak költői nemzedékét egyesíti. Vannak közöttünk veteránok és új emberek.

Hogy a társaság Petőfi nevét választá cziméül, azt nemcsak e név ragyogása igazolja.

A láng, mely fényt vet az egész művelt világra szerteszt, egyuttal utmutató világosság az utána jövőknek.

„Alacsony sírom helyén piramid emelkedik“.

Igen, az elismerő magasztalásokból, mikkél haza és külföld elhalmozta a költőt.

De e piramidnak a talapját én ismerem, ott voltam a lerakásánál.

Mi volt a nagy korszakalkotó eszme Petőfi költői működésében?

Felemelni a magyar nép nyelvét, a magyar nép költészetét irodalmi nyelvvé, magas poézissé. A pusztát az olympra.

Ez az eszme diadalmaskodott az irodalomban s diadalt ült az életben; ez az eszme a magyar népet felemelte magyar nemzetté.

S amilyen gazdag a magyar népnyelv, olyan gazdag a magyar nép költészete. Az egy kifogyhatatlan aranybánya.

Ez aranyat hozta fel nemzete számára, a világ számára Petőfi.

Ő költő volt egész lelkével. Ő a költészetet kereste az életben, azt kereste a halálban. Olyan büszke volt költői voltára, hogy más czimet nem fogadott el, nem türt el a neve mellett.

Pedig akkor nehéz harc volt a költői pálya.

Nem voltak kiadók, nem írói társaságok. Petőfi legelső műveit egy kaszinónak kellett kiadni; nem volt magyar kormány, népképvisélet; szükkörü olvasó közönség; hanem volt ahelyett, ami most nincs, irgalomnemismerő cenzura.

És Petőfi tudott nagy, hatalmas koreszméknek élő alakot

adni a cenzura halálbirodalmában, melynek hatalma volt, porrá tenni mindent, ami élő; de a por, amire Petőfi lánglelke rászállt, az megelevenült s a koreszmék, amikért ő föllelkesült, győzedelmeskedtek, élnek és uralkodnak ma és a késő időkhig!

Mi volt ennek a titka?

Az, hogy Petőfi eszmék mellett és eszmék ellen küzdött csupán, személyek mellett és személyek ellen soha; ahogy nem bírta rá semmi kecségetetés, hogy a legmagasabban álló személyt is feldicsőitse, úgy nem bírta rá semmi bántalom, hogy a legjobban gyűlölt alakot is meggyalázza.

Az új nemzedék költőihöz szólok.

Ti bennetek is ég az a láng, ami Petőfiben fellobbant; titeket is hevit Kasztília szent forrásának mámorító itala, előttek egy ujjászüetett nagy magyar nemzet, mögöttetek egy csodákkal teljes mult, dicső példaadók, nagy mesterek egész sorozata. És fölöttetek a szabadság arany ege és a babérfának a levelei mégis szedetlenség maradnak-e?

Ha Petőfi tudott lánczokkal a kezein egekbe repülni, ti szárnyakkal a vállaitokon, porban akartok-e járni?

Kövessétek azt a világosságot, amit ő vetett a költészet láthatártalan régióira. Ez a világosság láthatóvá teszi azt, hogy a költészet nem eszköze bármily hatalmas czélnak sem, az czélja önmagának.

A költészet nem szolgál időben élő urakat, csak azokat, akik örökké élnek, a muzsát, a nemzetet és az ideált.

Ezeket szolgálta Petőfi.

Ne várjátok őt vissza: csillag az már régen; hanem támasszátok fel őt önmagatokban s tépjétek a koszorukat a babérfáról, mit ő ültetett s rátok hagyott drága örökségül.

Legyen a hazai költészet mi magyar népünknek dicsőségében magasztalója, gyászában vigasztalója; ritkán az utolsó, végnélkül az első!

Másnap, vasárnap d. e. 10 órakor felolvasó ülés a színházban. Szana Tamás megnyitója után Komócsy József költeményt, Vértesy Arnold elbeszélést, Szász Gerő költeményeket, Bartók Lajos dalokat, gróf Teleky Sándor emlékezést, Várady Antal költeményt olvasott fel. Utolsó számul Jókai adta elő *Drága fűtty* című humoros epizódját. Délben bankett; Jókai köszöntőt mond a hadseregre és a költőkre. Este bál, ahol Komócsy az est hőse rettentő mókáival. Hétfőn délelőtt Petőfi 1843—44. téli lakását, a várad-utcza (ma Petőfi-téri) házat megjelölő emléktáblát leppezik le, néhány ember jelenlétében. Jókai meglátogatja a kollégiumot. A híres debreczeni kántus felcsábitja a költőt az énekterembe; végighallgatja a deákok harmoniás énekét és megdicséri

fiatal mesteröket, Mácsay cantus-praesest. (Hányszor énekelletti ő regényeiben ezeket a debreczeni jótorku fiukat!) A nagykönyvtárban néhány markos deák megforgatja tiszteletére a gerundiumot. (Hányszor lefesti ezeket is!) Azután kirándulnak a Pallagra. A kerétszkező Jókai nekiáll a 46-ik parcellának és kapálja egy darabig. A gazdászok megdicsérték érte. — Hétfőn este utazott el. Mikor meglátja a pályaudvaron lelkendező közönséget, azt mondja: „Talán bizony az volna a legjobb, ha ide költöznék lakni“. Nagyon szerette Debreczent. Ekkor is, más izben, Könyves Tóth Mihályhoz szállt; mindig magasztalta a rabságot szenvedett híres prédikátor szabadságát, háborítlan „republikáját“.

1884-ben járja Laborfalvy Róza országos búcsúkerutját. Jókai elkíséri Debreczenbe leányával, Rózával együtt. Mig a nagyasszony bent, az Arany Bika diszszobájában déli álmát alussza, a gyermeklelkű költő hátulgombolós nadrágu csöpp debreczeni czivisekkel áll szóba és tárgyal velök nagy magyarán. Este Shakespeare *Coriolanus*-át játszák a színházban, Laborfalvy Róza a nemes Volumnia szerepében búcsúzik kedves közönségétől. Fehér asztalok mellett pedig együtt ünnepli Debreczen a nagy művésznőt a még nagyobb költővel. Ezt a napot sohasem felejtették el Jókaiék.

1887 táján megint bevetődik Jókai Debreczenbe. Most a Hortobágyot tengelyezi keresztül-kasul a városi tanács jóvoltából. Az 1890-ben kiadott *Napraforgók* című elbeszélés gyűjteményébe vette föl ennek az utazásának kedves leírását (*A Hortobágy*). A város festeni való pompás ötös fogatán indul a délibábos rónaságnak. Magyarázóul doktor Deli Mátyás állatorvos szegődik mellé, aki valamikor reverendás barát volt, most „apja“ minden pusztákfiának. Tőle tanulja meg Jókai, hogy: a juhász sohasem mond igazat; a kondás megmondja az igazat, de goromba és rutul káromkodik; a csikós makacs és nem engedi magát kikérdeztetni; a gulyás becsülettudó, kevés beszédű: de amit mond, az helyén van. Itt mutatja meg Pákozdi és Pecze csikóslegény: hogy kell kikanyarítani pányvával szabad ménesből a szilaj csikót. Itt látja Jókai a tündér, de hazug délibábot, amelynek legszebbik leírását ebben az utirajzában adja. Itt figyel meg a hajnalpercenést, a nap támadását ötvenkétezer holdnyi pusztán. Itt bámul el Pákozdi csikóslegény adott szaván, aki megfogadta, hogy husz álló esztendeig nem iszik bort — és nem ivott, még a Jókai kedvéért

sem. Itt ismerkedik meg Fülöp János urammal, a számadó gulyással, aki gyönyörű épen visszamaradt példája a honfoglaló magyarságnak; harmincz kötetből álló könyvtára van, ismeri a magyar költőket, felköszönti Jókait.

Itt leste el egy öreg juhász szájából a pusztá költészetének ilyen nótáit:

1 Mikor a juhász bort iszik:
Szölke számár szomorkodik.
Ne szomorkodj szölke számár,
Majd elmegyünk a nyáj után.

Hat jó kutyám farkas nyomán,
Két bojtárom két oldalán,
Magam megyek a derekán,
Szölke számár a hátulján.

Vagy a másik:

2 Két hete már, ha nem három,
Mindig a gazdámat várom.
Ahol jön már számárháton,
Mifelénk tart, ahogy látom.

Jó napot édes bojtárom?
Van-e hiba? van-e károm?
Nincsen hiba, de nem is lesz,
Míg ez a nyáj kezemen lesz.

Azután:

3 Esteledik, alkonyodik,
Gulya, ménes takarodik.
A számadó káromkodik:
Három bojtárja bort iszik!

Egyik iszik a Kadarcsba,
A másik a Hortobágyba,
A harmadik a Megyesbe —
Hej keringős teremtetel!

Van a betyáréletből is:

4 Vizen, sáron az állásom,
Még ott sincsen maradásom.
Ha szaladok, megkergetnek,
Ha megállok, megdöngetnek.

Magasztalják az urak a csikós derekas termetét; erre mondja a hortobágyi csárdásgazda: „Abbizony, mer ez még döghuson nevelkedett fel! De amióta a kaormány betiltotta az esett marhát, azóta a fiatalság mind elaljasodik“. — Itt említi meg Jókai, hogy a hortobágyi pusztá felbarázdálva nem hozna annyi jövedelmet, mint baromtenyésztésével. Miért? Mert — ahogy a gazda mondja — „Két uristen kék ide: az egyik, aki öntözze a pusztát, a másik, aki felszárítsa“. Itt beszéli el Jókainak egyik debreczeni barátja két csikós párviadalát, akik lóháton, segédek szemeláttára, bunkós bottal verekedtek meg, becsületkérdés miatt; az egyik összetörve maradt a gyepen. — Ime eljutottunk a *Sárga rózsá* forrásához! Csakugyan, ennek a gyönyörű pusztai regénynek itt látja minden alakját, itt szedi napját, levegőjét, délibábját, nyelvének minden virágát, ezen az emlékezetes hortobágyi útján. Ennek az utleírásának nagyon sok szép rajzát szószerint átvizsi a *Sárga rózsá*

megfelelő helyére. (Déliab, hajnalperczenes, karámok, ébredő gulya leirása.)

Többször nem is látja Debreczen Jókait.

1894-ben, mikor ötven éves írói jubileumát ünnepelte az ország, ígérgette a Csokonai-Körnek, hogy meglátogatja Debreczent. De Mohamed nem jött a hegyhez, tehát a hegynek kellett Mohamedhez mennie. A Csokonai-Kör küldöttsége tisztelgett az ősz költőnél.

Néhány hónappal a halála előtt mégis fölkeresi Debreczent, legalább levélben. Feleségének, Nagy Bellának akar debreczeni nemesasszonyi főkötőt csináltatni a nizzai bála. Széll Farkashoz folyamodik, hogy megmentse Franciaország előtt a magyar becsületet. Széll Farkas viszont Komlóssy Arthurra bizza a dolgot, mert maga távol van Debreczentől. Komlóssy Arthur aztán a Jókai rajza nyomán elkészítteti a híres debreczeni főkötőt. Csak-hogy — ó balsors! — a főkötő bejárja először Olaszországot, azután fordul Franciaországba. El is késik magyarosan; a nizzai bált február 9-én tartották, a főkötő pontosan megérkezett 15-ére. Hanem azért Nagy Bella magyar jelmeze teljes elismerést vivott ki — írja Jókai — az utolsó napon ott készült magyar fejkötővel kiegészítve.

Még két izben emeli Debreczen szavát és szivét a nagy regényíróhoz. Az egyik eset: Várad Károly képviselő támadása Jókai ellen, mikor a nemzet évi 8—8 ezer koronányi tiszteletdíjat ajánl föl anyagiakkal küszködő költőjének. 1901-ben fejeződik be az *Oszták-magyar monarchia írásban és képből* című vállalat. Jókai volt a szerkesztője s arról volt szó, hogy a mű befejezése után is kapja az évi 8000 korona szerkesztői fizetést. Ez ellen kelt ki az említett képviselő. A megtámadott költőnek a Csokonai-Kör együttérzését és soha nem mulható szeretetét fejezi ki. — A másik alkalom még szomorubb: ez már a Götterdämmerung, a Petőfiék félisteni csapatjából fenmaradt utolsó herosznak földi elmulása. Jókai temetésén Debreczen városa és a Csokonai-Kör együtt tette le koszoruját az új Magyarország legnépszerűbb költőjének a sirhalmára.

Tompa Mihály és Szemere Miklós.

Írta: dr. Lengyel Miklós.

Tompa pataki diáksága idején már megalakult a kollégiumban az önképzőkör, Szépműegylet névvel. Itt jelentek meg először költeményei a nyilvánosság előtt. A kör szűk volt ugyan, de a biztató fogadtatás, társainak nagy elismerése erőt adott a szárnyait próbálgató fiatal költőnek. Bizonyos tisztelettel tekintettek rá s hire már tullépte a város határát. Az elismerés erősítette önbizalmát, fejlesztette munkakedvét.

Bátortalanul lép ki a szűk körből, de kísérlete sikerül; néhány költeménye megjelenik a Társalkodóban. Szerencséjére megismerkedik *Szemere* Miklóssal s az ő ajánlatára költeményei az ország legelőkelőbb szépirodalmi lapjához, az Athenaeumhoz kerültek. Az Athenaeum volt e korban a középpont. Aki megnyerte szerkesztőinek, Vörösmartynak és Bajzának tetszését, megindult azon az uton, mely a tehetséges embert a halhatatlanság felé vezet.

Szemere ekkor már ismert költő volt; munkái gyakran jelentek meg a nehezen megközelíthető hasábokon. Humoros költeményei ismertté és népszerűvé tették nevét. Jóakaratu figyelemmel kísérte az ifjabb költőket s igyekezett segíteni az érdemeseken. Mintha érezte volna, hogy társaival együtt csak uttörője, előkészítője egy nagy korszaknak, amely csodálatos bőkezűséggel igazi prófétákat fog küldeni a nemzetnek.

Ez ébresztőknek, uttörőknek munkásságáról a korálszigetek alakulása jut eszünkbe. Egy-egy nagy korszak óriásait nézve, megjelenik előttünk elődeiknek hosszú és népes csapata. Mint e népes sereg, dolgozik a tenger fenekén is a millió munkás; a víz színe pedig mozdulatlan, néma. Vajjon nem ilyen mozdulatlan, ilyen néma volt-e a nemzet, mikor az első ébresztők munkájukhoz fogtak? A tenger apró munkásai nem törődnek a közömbösséggel; a meghalt rajok felé ujak települnek s folyik a munka szakadatlanul, kitartással. Az élők a holtak hátára kapaszkodnak, nőnek, szaporodnak. Ha nem volna mire támaszkodniok, még a sötét mélységben tanyáznának. Már zátony, veszedelmes zátony keletkezik a korálcsoportból, melynek szilárdságán gyakran törik össze a nemzet ellenségeinek hajója. Végre annyira nő a csoport, hogy feje kiér a vízből. Bámulatos gyorsasággal emelkednek rajta

pálmák s a délszaki növényzet csodái. Az irodalmi vagy politikai megújulás mindig messziről indul ki s hosszú idő telik el, míg az első költő dadogó nyelvétől elérkezünk Aranyig, míg az első politikusok bátortalan óhajaitól eljutunk Kossuthig. De a kisebbek sem hiába éltek; az ő vállukra támaszkodva nőttek az utódok óriásokká. Szemerét a nagy korszak egyik tartó oszlopának tekinthetjük.

Tompa első költeménye az Athenaeumban 1841-ben jelent meg. Ezzel lett tagja a czéhnek. Sem erről a költeményéről, sem az utána következőkről nem állithatjuk, — még a legnagyobb jóakarattal sem, — hogy a közepesen felül emelkednek, sőt következtetni sem lehet belőlük a későbbi nagy költőre. Tárgyánál, nyelvénél fogva teljesen a régi iskolához tartozik. Ha nyelve meg nem változnék, ha kellő formát nem találna érzései kifejezésére, legfeljebb csak egygyel szaporítaná azoknak a költőknek számát, kik csak úgy maradnak meg az örökkévalóság számára, hogy néhány szerencsés gondolatukat önkéntelenül szívják fel a nagy költők és szebb formában, ragyogóbb köntösben teszik általánosan ismertté.

Szemere felkereste lakásán a fiatal költőt. Sáros helyen, szegényes lakban, egy igen avult vaskályha mellett találta s vele időzése közben jóízűen megmosolyogta ama szives egyetértést, hogy tüzelés alkalmával egyik mindig átölelve tartá a rozzant kályhát addig, miglen a másik a tüzelő anyagot illesztgette belé. (Kerékgyártó.)

Szemere nagyon megkedvelte a fiatal költőt. A közöttük levő viszony eleinte olyan, mint a mester és tanítvány között szokott lenni. Tompa bizalommal fordul Szemeréhez és költeményeket küld hozzá bírálat végett. Ugy látszik, Szemere előtt Kazinczy tevékenysége lebegett és szívesen szolgált nemcsak tanácsal, hanem irányítással is. A közöttük levő viszonyt és a még kiforratlan Tompa első költeményeinek születését is igen érdekesen világítja meg a következő levéltöredék: „Tudja Isten, én a változtatásokkal meg vagyok akadva, — írja Tompa Szemerének — addig változtatgatom, hogy utoljára magam sem tudom, melyik a legmegállhatóbb. Ez okbul igen kérem Tekintetes Urat, pár óranegyednyi figyelemre, mely alatt hagyja meg a változtatások javát, — nem is említvén az egészről szigorú ítéletet, — s ne méltóztassék felküldeni; részint, mert ugyis elég van most *Bajzánál*; részint, mert nem szeretnék egészen kifogyni a költésekből; most pedig ennél több nincs, s ki tudja mikor irhatok ismét?” (Perényi.) A levélhez egy költemény van mellékelve, melynek egyes részeit háromféleképpen is kidolgozta. A költemény a többi, ezidei termékekkel együtt nagyon magán viseli a németes iskola hatását.

A levélből két olyan tulajdonsága tűnik ki a fiatal költőnek, melyek itt még csak csira alakjában láthatók, de rendkívül fonto-

sak a későbbi Tompa megértéséhez. Az egyik, hogy nem bizik eléggé magában. Hiányzik belőle nemcsak az az önhittség és elbizakodottság, amely gyakori kísérője a nagy tehetségnek, hanem a szükséges önbizalom is. Nem tetszik neki, amit leír. Ugyanazt a gondolatot háromféleképpen is kifejezi. E tulajdonságában találjuk meg a magyarázatát annak, hogy később egész csoport költeményt, különösen allegóriát írt, egy és ugyanannak a gondolatnak kifejezésére. Példaképpen említhetjük fel az ősről írt költeményeket, vagy a nemzet pusztulására, a reménykedésre, az önkényre írt allegóriákat.

Még egy másik, igen jellemző tulajdonságát vehetjük észre a közlött levélrészéből. Már ifju korában elfogja az aggodalom, hogy nem fog tudni dolgozni. Mig az önbizalom hiánya ritkán párosul nagy tehetséggel, az a másik érzés, mely szintén az önbizalom hosszabb-rövidebb meggyengüléséből keletkezik, gyakori kísérője a legragyogóbb tehetségeknek. Ha a költő kiváló munkát írt, ha a szobrász vagy festő nagy dolgot alkotott, gyakran elfogja a félelem, lesz-e módja még valaha ehhez hasonlót létrehozni; üresnek érzi magát az elvégzett nagy munka után. Ez az érzés okozott annyi kint Munkácsinak, ez állította meg gyakran Arany kezében a tollat. Tompa még nem alkotott nagy dolgot, de levelében előreveti árnyékát az a gondolat, amitől olykor-olykor meg fog remegni.

Szemere érezte, hogy barátja nem jó uton jár. A régi divatu tárgy, a régi forma már lejáráfélben volt. Még nem ragyogott fenn a népies, nemzeti költészet napja, de már derengett a fény, melynek világától menekülnie kellett a vértelen, bágyadt költészetnek. Szemerének nem sokat árthatott az új hang; ő az örökké élő humor költője volt; csak az volt a szerencsétlensége, hogy az előretörő nagyok mellett nem becsülhették annyira költeményeit, mint régebben. Ha a gyémánt szórja szét vakító fényét, ki fog a mellette heverő apróbb kövek ragyogásában gyönyörködni?

Ki akarta zökkenteni *Tompát* abból az irányból, melyet a németes iskola hatása alatt követett. Nem vehetjük tőle rossz néven, hogy azt a műfajt ajánlja barátja figyelmébe, melyben ő már elismert tekintély volt. Szegény *Tompa*, vergődik! Valami nagyot, hatalmasat akar teremteni s most barátja hívja le a földre. Szemere szavának sulya alatt megtörik s nagyon kedvetlenül kísérletet tesz a humoros költészet terén, amit mesterének a következő levélben jelent be:

„A geniusommal éppen ellenkezésben álló humorral ismét szándékom megbirkózni, „Uj divatu költő“ czím alatt; sikeres létrejötté után tüstént látandja a Tekintetes Ur, s ha a humorok nagymestere előtt helybenhagyást nyer, nem fogom féltetni“. Ne képzeljük, hogy ez hízeltetés Tompa részéről! Szemere annyira magasan áll még fölötte, hogy nagy örömmel hallgatja

megjegyzéseit, sőt bele engedi magát kényszeríteni egy neki nem tetsző irányba. Szemere nem elégszik meg az utbaigazítással, meg akarja győzni pártfogoltját arról, hogy előnyére válik, ha a humoros költemények írására tér át. Kifejti hozzá irt levelében a humort dicsőítő nézeteit. Most már van mibe kapaszkodnia Tompának; válaszol mesterének; kifejti nézeteit s nem áll többé a Szemere önkényuralma alatt. „Ön levele — írja Szemerének — genialis két elsőbb lapján a humor dicsőségére mondott szavak, arany szavak, beh kár nekik a Miskácska záratlan fiókjában zárva maradniok! Legyen szabad azonban nekem is néhány együgyű szót mondhatnom. Én ugy érzem, inkább szeretnék Endymion, mint a Csikóbőrös kulacs költője lenni; vagy az Eötvös három versének, nonnan világosan kitetszik, hogy én a nap felé szárnyaló sasnak, vagyis a magasán komoly elemnek inkább barátja vagyok, mint a bár viz (érzés) mélyén merengő buvárnak — humornak. Szép lehet ugyan a föld kebelébe leszállani, hol az arany és gyöngy terem, de nem kevésbbé szép egy magas hegy tetejéről, vagy éppen a léghajóból széttekinteni. Miért löjjük föl a röppentyűt a magasba, hogy ott pattanjon szét, holott a földön is elgyujthatnok? Micsodás ösztön mondja a gyerekeknek, hogy a papírsárkányát a magasba bocsássa hitvány czernaszálon? A hitregetan miért helyezi Apollót (ki légyen velünk) minden Muzsáival a magas Olympra. Ott a forrás, továbbá Pegazus . . . Én igazán mondom, hogy egy fenséges légi utazásra örömmel eltökélném magam, ha tudnám is, Ikarus sorsára jutok, azaz: feláldoznám agyam azon hártýácskáját szivesen, melynek átrepedése észvesztést eszközöl, csak néhány évig teremthetnék magas, magas műveket, — de magasat mondom, minőt a viláγκölésznet nem mutathat, — de bármi humorért is aligha, mert: „játszva még senki nagygyá nem lett“. Hogy azonban földet korholó tárgy is lehet anyaga épen ugy, mint a felhőket verő, halhatatlan műnek, elhiszem, miért ne? Mi ismét azt bizonyítja, mit én mondok: hogy egyik elem nem áll a másik fölött. A komoly és humor két külön elem a költészet világában, amaz lég, ez viz, (mint a fizikai világban is), de némileg mégis amaz táplálja ezt is (a lég a vizet). Amott domb, sas; itt szárcsa, vöcsök, kacsá élnek, közepén sirály urfi, de ugy hiszem, a két elemet comparatióban össze nem állíthatjuk, mert ki mondja meg, melyik szükségesebb a fizikai világban inkább, viz-e vagy lég? Mindkettő szép a maga nemében . . . és csak azt mondhatjuk — levelem elején részemről kimondtam — én az vagy amaz elemnek vagyok inkább barátja. Segítsen Apolló bennünket mindkettőben!!! Bennem ugyan a másik elem se nagyon, de a humor meg egyáltalán nem fog kifejlteni, körülményeinél fogvást“.

Szemere felsőbbbsége megszűnik s költőnk halad — eleinte hátortalanul — azon az uton, mely az annyira óhajtott magasba visz. Szemere hatással volt rá abban is, amiben nem akart.

Fejtegetései nyomán Tompa lelkében tisztázódnak a gondolatok; már tudássá világosodik az eddig homályos vágyakozás; zárkózott lelke megnyílik a rásugárzott baráti melegségtől. Ikarus sorsa, A kísértő tárgya már nyugtalanítja a költő agyát, csak egy gyújtó szikra kell, hogy megjelenjenek teljes pompájukban. Az a gondolatfolyamat, mely évek múlva Ikarust hozza létre, Szemere levelének hatása alatt indul útjára.

Érdekes e levele azért is, mert ez az első, melyben betegségről is panaszkodik. A hatalmasnak látszó férfi nem volt már egészséges, bár sokáig daczol szervezete a betegséggel. E korban tapasztalható ingerlékenysége, rendkívüli érzékenysége már főleg betegségének következménye.

Az összeköttetése Szemerével akkor sem szakad meg, mikor a fővárosba jön, hogy előretörjön a megálmodott halhatatlanság felé. Bizony kevés hija volt, hogy a költő a dicsőség helyett a temetőbe nem került. 1846 február 25-ikén a Rókus-kórházba került és márczius 11-én távozott el onnan. Betegsége alatt eszébe jut mestere, első utbaigazítója, barátja és nagy elhagyatottságban megírja hozzá azt a költői levelet, mely nem fantázia játéka, hanem minden sora az akkori Tompa legbensőbb, legégyénibb érzéseinek hű tükre. Álljon itt belőle a következő két részecske:

Ha az Isten éltet, egy kis házat veszek,
Lesz mellette kertem s árnyékos szilvásom;
Kertem egyik felét felhagyom virágnak,
Másik felét pedig buzának felásom;
És puha földjébe tiszta magot vetek.
— Hej, ez az idegen szalma olyan hideg!

Mit csináljak veled lelkem, te szilaj mén?
A kór testet töri, tépi tombolásod!
Elmegyünk, elmegyünk! csürkös sátorhegyek
Tövén barátidat, ne félj, majd meglátod!
Kapud, karod ugy-e kitérod szívesen,
Jó barát, ha hozzád, az Isten elviszen.

Az érintkezés a két költő között örökké fennállott. *Tompa* sok felejthetetlen napot töltött *Szemerénél* s Szemere is gyakran megragadta az alkalmat, hogy a költőt otthonában felkeresse.

Kossuth Lajos angolországi és amerikai beszédeiről.

— Irta: Gáspár Bernát. —

1905 június 7-én kezdtem meg Kossuth Lajos ama 60 beszédének angolból magyarra való fordítását, melyeket Kossuth Ferencz megbízásából a kormányzónak eddig ismert 112 eredeti angol beszédei közül, mint a legszebbeket, kiválogattam. E munkával, mely ép oly felelősségteljes, mint élvezetes volt, tavaly Karácsony napján készültem el. E beszédeknek, tudtommal, az volt a rendeltetésük, hogy az „Írataim“ XIII-ik kötetét betöltsék. De már azt, hogy az „Athenaeum“ r. t. kiadja-e 1906 május hóban, amint eredetileg tervezve volt, hatáskörömön kívül lévén, magam sem tudom biztosan.

Midőn jelen rövid czikkelyemben a kezemen átment anyagra visszatekintek, néhány oly dologról akarok említést tenni, melyek leginkább megragadták figyelmemet. Ezek pedig a következők:

Először is nagy veszteségnek tartom, még pedig népünk kulturájának szempontjából, hogy e beszédek, melyek nemcsak politikai, de a legeszményibb szempontokból is valóságos gyöngyfüzerek, eddig senki még csak meg sem kísérlette lefordítani.

Nem kevésbé ütközöm meg azon, hogy a magyar faj e legnagyobb alakjának emez eszmekincseit még ezentul sem fogja a magyar közönség teljességükben élvezhetni, holott — legalább ami fáradozásom díját illeti — minden anyagiakat másod-, sőt harmadrendű kérdésnek nyilvánítván, lelkesedéssel vállalkoztam a tolmácsolásnak annyira megtisztelő szerepére. A kiadó ugyanis állítólag nem tudja, vajjon kifizetődik-e, ha a lefordított 60 beszéden kívül a le nem fordított 52-öt is megismerteti a közönséggel. Itt meg kell t. i. jegyezni, hogy bárha Kossuth Lajosnak Lowell városában elmondott beszédéből tudjuk, hogy ő csak Amerikában magában — 6 évi angliai felolvasásairól nem is szólva — 600-nál több beszédet mondott, azokból eddig még az angol eredetiben sem ismerünk többet az említett 112-nél. Hol van Kossuth többi beszédeinek angol eredetije? Ezt kikutatni végtelen becsü munka volna s érdemes arra, hogy valaki megbizatnék, azaz kiküldetnék Angliába és Amerikába, hogy nemzetünk e kincseit, ha kell, éjjelt-nappalt eggyé téve, de hangyaszorgalommal is kikutassa. Ha volna, ki a költségeket fedezné — és mikor akadna ily Maecenás, ha nem a mostani hazafias re-

naissance korában — életem legszebb feladatának tekinteném annak teljes odaadással végére járni. Eddig, daczára külföldi összekötéseimnek és áldozatkészségemnek, nem sikerült a fentemlitett 112 beszédnél több eredeti anyagot beszerezni. De aki az ily felfedező utra vállalkoznék, annak előzőleg tudnia kellene, hogy mit, hol és mily nyomokon keressen.

A fentemlitett eredeti forrásművek a budapesti nemzeti muzeumban a következő adatok alapján kaphatók:

Hung. Hist. No. 4856. „Report on the Reception of Governor Louis Kossuth“. Edited by the New-York City Common Council, 1852.

Hung. Hist. No. 2422d. „Life of Louis Kossuth“, by P. C. Headly Anburn, N.-Y. Derby & Miller, 1852.

Hung. Hist. No. 3266e. „Kossuth in New-England“, Boston, Mass., John P. Jewett & Co. 1852.

Hung. Hist. No. 3273b. „Kossuth in England“, London, Bradbury & Evans, 11. Bowery-Str. 1852.

Hung. Hist. No. 3273t. „Select Speeches of Kossuth“, by Fr. Newman London, Trubner & Co. 1854.

Hung. Hist. No. 2611. „Welcome of Kossuth to Philadelphia“. Philadelphia, P. H. Skinner, 1852.

Ugyancsak a muzeumban, de nem a rendes könyvtárban, hanem a „Kossuth Lajos könyvtára“-ban (4300 kötet) találtam két remek kiállítású munkát „The Giftbook of the nation“: „az amerikai nemzet ajándékkönyve“ felirattal. Továbbá a Kossuth Lajos angol disztribúcióját, Shakespearejét, Washington és Jefferson eredeti műveit stb.

A muzeum régiségtára 7-ik számú szobájában látható amaz arany máltai kereszt, melynek közepén levő zárkájában vannak elhelyezve Washington György tábornok arcképe és *hajfűrtjei*. E keresztet Kossuthnak, az ő legjobb amerikai életrajzírója, Headly szerint, Philadelphia városa nevében Page ezredes nyújtotta át ugyanott.

Említett szobában van továbbá még egy Kossuth-ereklye, melynek felirata egy czédulán: „*Washington kardja*“. Nos hát én ennek utána jártam és részint Fejérpataky László, a muzeum igazgatója, részint Hampel udvari tanácsos, a levéltár őre jóvoltából és segélyével megtaláltuk a Kossuth Ferencz nevével ellenjegyzett leltárban ugyancsak ez elnevezést: „*Washington kardja*“. Kérdésemre Kossuth Ferencz ur személyesen is elmondta, hogy hogy ezt nagynevű atyjától hallotta. Sajnos csak az, hogy ez ajándék nyomát az említett 112 beszéd egyikében sem találjuk. Pedig lett volna Kossuth Lajosnak alkalmá e kard származását elmondani, valamint elmondta annak idején egy másíknak történetét, értem a Bethlen Gábor kardjáról szóló sajátkezű feljegyzését, melynek eredetije dr. Kardos Samunak, e folyóirat érdemes szerkesztőjének birtokában van (l. „Régi okiratok és

levelek Tára“ 1905 október 15. I. évf., 1. füzet). Mikor ugyanis Kossuth New-York városában a fogadtatására és tiszteletére kivonult katonaság fölött szemlét tartva, karddal oldalán szónokolt, így szólt a többi között: „Ime e kard, melyet egy amerikai polgártól kaptam . . . stb.“. Nos, ha az a Washingtoné lett volna, mily remek alkalma lett volna nagy elődje és mintaképe, Washington emlékét dicsfénybe vonni; de ő Washingtonról ez alkalmat mit sem szólt és egyebütt sem tesz oly kadról említést, mely a Washingtoné lett volna. E kérdés tehát még mindig nincs teljesen eldöntve. De van még másik dolog is, mely épp ily rejtélyes előttem.

Kossuth Lajos 1852 január 6-án Washington városában volt. Ott vette ama vészthozó sürgönyt, mely anyjának állítólagos haláláról szólt. Ezt beszéli a kisérétében volt kedvence, László Károly mérnök is, nemkülönben Headly és végre ugyanakkor maga Kossuth Lajos is egyik beszédében.

1852 június 21-én pedig, tehát egy félévvel később, maga Kossuth így szól New-Yorkban elmondott nagyszerű bucsubeszédében (ezt tartom Kossuth legsikerültebb alkotásának): „Ma este mint munkásember jelenek meg Önök előtt. Öreg anyám, ki . . . és 14 szerencsétlen tagból álló családja stb. . . Anyám és nővéreim *ideérkeznek*, mihelyt egészségük megengedi“. Tehát az a gyanum, hogy ama januári brüsseli sürgöny talán csak valamely osztrák kémnek volt ördögösen kieszelt fogása, hogy vele Kossuthot ép akkor zavarja meg és borítsa gyászba, amikor neki Washingtonban, küldetése tetőpontján leginkább lett volna hidegvérré szüksége.

Végre pedig még néhány dolog tisztázatlan. Amerikában Nagy Péter volt, Pulszkyn kívül, Kossuth titkára. Igen művelt ember lehetett, mert ő fogalmazott nem egy angol iratot Kossuth megbízásából. Ki és mi volt Nagy itthon és a szabadságharc idején? Áldor szerint naplót is irt ő Kossuth amerikai élményeiről. Hol jelent az meg? Ugyancsak Áldor szerint Ihász ezredesnek is volt naplója. Hol látott ez napvilágot? Hát Ruttkayné, ki dicső fivérét amerikai utján végigkísérte és olaszthoni végnapjait megaranyozta, mit sem jegyzett volna fel sokat tapasztalt életében? És — last not least — magának Kossuth Lajosnak nem voltak-e feljegyzései, akár a budai fogságban töltött idejéből, vagy amerikai missziója korszakából és — ami még leginkább terra incognita — Angliában felolvasásokkal eltöltött hat évéből? Hol vannak e felolvasások eredeti angol szövegei? „That is the question!“

Szólhatnék még arról az összbenyomásról, melyet e 60 beszéd eredetijének áttanulmányozása után a Kormányzó egyéniségéről nyertem, de nem akarok az említett műnek elébevágni, mely, reméljük, nemsokára meg fog jelenni és annak előszavában e kérdésre is meglesz a felelet.

Ujfalvy Sándor Emlékiratai

1854 és 1855-ből.

Az Erdélyi Múzeum-egylet kéziratárában fekvő bekötött eredeti után közli és ismerteti: **dr. Kardos Samu.**

— Nyolczadik közlemény. —

A Wesselényiek rendületlen személyes bátorsága, a lovaglás és vadászat férfias kedvtelései voltak a legszembevetőbbek. Nem egyszer küzdtek ők vadkannal és medvével bátran, hősieleg s egykedvűen, mint fáczán vadászon. A vadászati hősieg önfeltalálásnak egy szép jelenete merül itt fel emlékemben. Csiglen őserdőin, hajtós vadászon Wesselényinek akkor még csak 9 éves fia Miklós, tőle 40 lépésre van felállítva; a hajtás nagy robajjal foly már; és egy roppant vadkan tör ki, egyenesen az ifjura: ez tétovázás nélkül rá lövi fegyverét s lövése talált; de nem halálra. A sebhedt vadkan böszülten rohan az ifjura, míg atyja szemtanuja fia veszedelmének. A segélyre csak egy perc idő van még . . . csak két előszökés s a szép reményű fiu menthetetlenül veszve van . . . A hős atya nem késik felhasználni e percet . . . fegyvere roppan s a dühös állat hörögve karikázik fia elibe, ki ha gyorsan ki nem szökik, terhe leüti lábáról. E kimenetel lett légyen a szerencse, akár az atya hősieg önfeltalása műve, de annyi áll, hogy ily tetre csak Wesselényi volt képes . . . A fegyverroppanásakor az állás csak négy öltre volt fiától és a lövés éppen úgy érhetne volna fiát, mint az állatot; mert postával, nem egyes golyóval történt a lövés; mennyire széleszt pedig a posta 40 lépésre, tapasztalt lövész előtt eléggé ismeretes. A későbbi időkben gyakran felmerült közöttünk ezen eset: mi csak a véletlen szerencsének tulajdonítók a jó lövést; de Cserei Ilona és fia kirekesztőleg Wesselényi bátorságának és lövészi biztosságának. Miklós küzdött ez eset után kétszer sebhedt vadkannal, de néhány kék folton kívül baj nélkül jött ki mindkettőből.

Míg a rendületlen személyes bátorság a Wesselényiek magán életét oly magasztos fényben tünteté föl, addig az áldozatra kész honszeretet nagygyá emelé őket, mint közembereket . . . mint honpolgárokat.

Idősb Wesselényi Miklós kora a nemzeti tétlenség szomorú korszaka volt. Európa véres csatáknak volt évtizedeken át színhelye. Arról volt szó, hogy a forradalom erényeiből s bűneiből kivetkőzött s csak hősiséget öröklött napoleoni hadsereg legyen-e győztes, vagy a zsoldosok, kik pénzért küzdöttek ismeretlen ügyért? . . . Kezdődjék-e a népjogok felállításával egy új aera, vagy fennálljanak a százados bitorlás által önkényesen szentesített s bűnösen istenieknak nevezett jogok? . . .

A harc nagy volt.

S ez óriás harc közepette mit tettek honfiaink? . . mit tett nemzetünk?

Subsidiumokat adott . . . és nem gondolkozott . . .

Évtizedek mulva találóan írta Vörösmarty, páratlan magyar költőnk nemzetünk e tétlen gyászkoráról e szavakat:

Neve: szolgálj s ne kérj bért.

Neve: fizess s ne tudd mért.

Neve: hallj meg más javáért.

Neve: szegyen; neve átok,

Ezzé lett magyar hazátok.

E korban élt Wesselényi. Ólomkarokkal nehezedett rá korának átka. Pygmaeusok körében hasztalan emelte volna fejét magasra ő, az egyedüli gygás. De tette érezé magát hivatva, mégis számot vete nemzete körülményeivel s átlátá, mikép hivatlan vendég a magyar ott, hol Európa népei sorsdöntőleg koczkáznak. S miért? Mert a magyar nincs, nem volt nemzetisége önértetére fölemelkedve. Ezen akart Wesselényi segíteni és megalapítá az első magyar színházat.

Színház! Régen csak komédiaháznak hívták, hol a bámész tömeg s a komédiás egymás rovására mulattak . . . De Wesselényi korát tulszárnyaló lelke átlátá, hogy a nemzeti közérzület fejlesztésének . . . a kéznél levő eszközök közül a színház leendő leghatalmasabb emeltyüje. Itt tanulhatandja ismerni és szeretni majd nyelvét a magyar, itt képződhetik és ébredhet gondolkodásra az éretlen tömeg.

Vállalatának sok akadályokkal kelle küzdeni; de vasakarata legyőzé az akadályokat. A megyékből sok fáradsággal és rábeszéléssel kell összetoborzania azon néhány képes egyéneket, kiket később oly jeles színészekké képezett. *Kocsi-, Ernyi-, Láng-, Sáska-*párok és az eredeti *Jancsó* a zsidói kastélyban rendezett színházban képezék ki magukat magas elhivatásukra: s pár év mulva bebizonyíták, hogy a polgárosulás tényezőit képes elsajátítani a magyar, mint bármely más nemzet. A nemzet szent kegyelele illeti a jó honfiakat, kik mint első színészek, az előítéletek e kétes mezejére vetik magukat; de kettős kegyelet illeti a nagy honpolgárt, ki mint a magyar színészet megalapítója, érvényre tudá emelni azon anyagi és szellemi képességeket, melyekkel sorsa őt mint vagyonos előkelőt és lángeszű férfiut meg-

áldá. Az év kedvezőbb részein, a Solymos alatti vadaskertben fölállított szinkörben adattak szindarabok, rendszeren ünnep és sokadalmi napokon. A szilágyiak és szamospartiak mind meghivattak, beléptidij nélkül: és rendszeren igen nagy sokaság gyült össze. A vadaskert melletti uton és réten állott a sok szekér s mellette a kifogott hámos és háti lovak; itt-ott fellobogó nagy tüzek párolgó bográcsokkal valódi arab karaváni képet nyújtának. A szindarabban ritkán hiányzott valamely vadászati jelenet: amikor Wesselényi a szinkör feletti szálás erdőt meghajtatván, ő maga a szinkör hátulján rejtve állt lőfegyverrel kezében; s midőn a szinpadí vadászat kifejlődött, a hátulsó függöny felgördülvén, egyszerre a nézők előtt állt a többé már nem szini, hanem valódi vadászati jelenet. A színész czéloz a rohanó vadkan, szarvas, vagy dámvadra . . . a rejtve lévő Wesselényi fegyvere roppan . . . a vad egybe hull, a színészeknek tudatván be a lövés érdeme. A megfeszített szorgalom daczára csak öt év mulva sikerült Wesselényinek házi színészeit Kolosvárott bemutatni; hol is közkedveltségben részesültek s fellépésök eredménye lett a kolosvári nemzeti színház megalakítása. Magyarhonban a színészet megalapítása még megkísértve sem volt, midőn Wesselényi e nevezetes nemzeti ügy létesítésével Erdélyben célt ért: nem kimélve fáradságát s hiven áldozva fel e nemzeti czélra vagyónát. Wesselényitől többször hallottam, hogy nagy kiterjedésű jószágaiból sok jövedelme lévén, mindig szükséges felül volt pénze: de a színészet leapasztá, adósságba jött s azóta mind halálig pénzhiányban sinylett.

Ugyancsak ő alakítá vas szorgalommal a világhírűvé vált zsidói ménest, mire méltán volt büszke Erdély s a mi sok külföldieket, s köztök angolokat, is hozott be Erdélybe. Ő építette a zsidói kastélyt, mellyel a történeti nevezetességü tájképet kiegészítvén, pompás panorámává alakítá. Adakozása kiterjedt minden közintézetekre: s tudok több esetet, feledésből elmellőzöttvén, amint meghallá, megszólítás nélkül küldé el segélyezését. Főkép a nyomorban sinylők iránt kitünő részvéttel viseltetett. Ügynököt járatott faluról-falura, az igazi és önhibájukon kívüli szegényeket kipuhatoltatván, azonnal segédkezet nyújtott nekik. Némely még életben lévő szegényektől mái napig atyjoknak nevezetik s bő adakozása a nép között szájról-szájra jár . . . Vendégszeretete országszerte ismeretes volt . . . Vendégfogadójának homlokzatán írva volt:

„Ez az ivők és tánczolók kedvére épült; de becsületes embernek kastélyomban készen áll asztalom, szobám és ólaím“.

A kasznár éjjel-nappal a pincze pitvarában ült s hált is s az ott megjelenőknek minden külömbiség nélkül egy ital bort nyújtott.

Jelleme mint férjnek annyira födhetetlen volt, hogy ezt még tréfából sem engedte érdekeltetni. Egykor unokafivére, báró

Bánffy György, kit minden rokonai felett megkülönböztetve szeretett, tréfálva említi:

— Ugy tetszik bátya! mintha a bájos Kócsiné hófehér kerekded szép karjait mégis kelleténél több áhitattal szemlélgetné!...

Wesselényi azonnal elkomorodik, szótlán marad, vére hosszasan küzd, utóbb bő izzadás ömlik el arczán... mi nála a forró vér válsága szokott lenni... végre megtörli arczát s így szól:

— Öcsém! ilyesmit tréfából se mondj máskor; én kimélek mást; de engem se bántson senki. Lásd! még egy ilyen gondatlan szód a köztünk gyöngéd kapcsot végkép elpattantaná, mi mindkettőnket nagyon busitana; azért óvakodj máskor...

Ilyen volt az idősb Wesselényi: egyiránt kitünő, mint honfi, emberbarát s családfő. A házi igénytelen erény a siron tul csak az első ivadék ajkán él; de a honfi érdekem az örökkévalóságon át a halhatatlanság örök zöldjével koszoruzzák a homlokot, mely hona érdekében annyit tett és annyit szenvedett. Ő volt az első, ki lovagias modora, rendületlen személyes bátorsága és lelkes felszólalásai által fölverni kezdé nemzetét az álomból, melybe a német politika oly mélyen ringatá. Szavai sikerét élteben nem élvezheté; követői kevesen voltak; de benyomást hagy hátra s atyja nyomdokain bátrabban haladhata a nemzeti emancipáció szent célja felé törő méltó fia.

Vajha két kis unokáinak is nyílnék még mező az ősöktől öröklött honfi erényeknek kifejtésére!

Wesselényinek házi életében is igen nagy előnyeinek kellett lenni: mert özvegye és fia mindvégig igen szép, mondhatni vallásos kegyelettel emlékeztek róla, mindannyiszor felvillanyozva s könyükben lobogó szemekkel: annyi magasztost beszéltetni halála után soha senkiről sem hallottam.

(E szakasznak vége van.)¹

¹ *Ujfalvy Sándor*, ki 1866 január 16-án halt meg Kolosvárt, tulajdonképen három kötetre terjedő Emlékiratot hagyott hátra. Csodálatos módon az Emlékiratok egyik kötete elkallódott: úgy hogy én is 1903 decz. havában csupán a meglévő két kötetet másolhattam le az Erdélyi Múzeum kéziratrárában. Időközben azonban szerencsés véletlen folytán előkerült a harmadik kötet is. És miután az Erdélyi Múzeum-Egyesület a hozzám nem régen intézett átiratában hivatalosan tudatta vélem, hogy az elhunyt jeles hazafi végrendelete értelmében az említett Emlékiratok kiadási joga őt illeti meg s hogy ezen jogával élni is akar, — amiről én egyáltalában csak most értesültem — misem természetesebb, minthogy én Ujfalvy iratainak további közlésétől, — habár az Emlékiratok lemásolását az Erdélyi Múzeum könyvtár-igazgatójának engedelméből eszközöltem s habár ezen lemásolás sok fáradságomba és költségembe került, — készséggel elállok. Sőt a jelen közleményt is csak azért tettem közzé, mert ezzel az Emlékiratoknak egy önálló szakasza nyert befejezést.

ADATTÁR.

Fiala Jánosnak följegyzései Bem apó utolsó napjairól, betegségéről és haláláról.

— A szerkesztő gyűjteményében levő eredeti német nyelvű följegyzések alapján közli: **Hamvai E.** —

1850-ben, márczius 5-én, a szolnoki ütközet évfordulóján, a várnai zátonyos kikötőből csónakon a török „Tahribahri“ gőzhajó elébe eveztünk. — A nyugtalan hullámokon egy háromárbozcos himbálódzott, amelynek az olaszországi emigránsokat Máltába kellett vinnie. „E viva Hungaria!“ hangzott fel a levegőben és Regaldis szomorú szavai, amelyeket az aranyos kürtbe énekelt bele, emlékeztettek Európa keresztyéniségére. „Egli e ver: Christiani despoti, — Mi rapiro al patria tetto, E mi dico un nuite ospicio. I credenti in Maometto!“ A fekete tengeren töltött viharos éjszaka után kiderült ég alatt hajókáztunk be márczius 6-án a Bosporusba. Mindenféle nemzetiségű turista zengeté dicsérő énekét a látványosságról. Hogy Darius ezen sebes vizáradatou 2800 lábnyi hosszú hidat verethetett, az akkori idők hidkésztőit dicséri. *Bem* jegyzéseket tett és azt tervelte, hogy az oroszoknak látogatás esetén a behajókázást rejtett ütegekkel kevésbé barátságosakká tegye. A pompás villák és czipruszberkek a helyrajzoló szemében csak másodlagos értékűek voltak. Annak az ígéretnek a teljesedését, hogy Stambulban kikössünk, megakadályozta Ausztria és Oroszország tiltakozása: parancesszó a törököknek. Anglia és Franciaország védőszavát elfujta a szél. Ez az egész, a szénberakodás a márványtengeren. A Dardanella szoros erősségeinek abban az időben még nagyon kezdetleges arczatjuk volt. Gallipoli, Crio Nisara, Számosz eltűntek a szemhatárról. Rhodosban kikötöttünk és megengedték, hogy azt a földet, ahol a hatalmas máltai lovagrend és Johanniták lakoztak, megtekintsük. Mily érzelmek töltöttek el bennünket ezen a régi klasszikus földön! Az egykor oly híres ázsiai tengerpartnak borzasztó jelene! Alig van a dór és aeol városoknak maradványa. Nem maradt egyéb

a természet eltörölhetetlen emlékeinél! Az emberek művei — amint Bem tábornok megjegyezte — velök együtt elpusztultak. Az ország mostani morális állapota — amint a turisták mondták — ugy aránylik a régihez, mint a sir csöndes homálya a tevékeny élet lelkes ragyogásához. Hálásak voltunk azon sok történelmi magyarázatért, amelyekkel Bem tábornok mindig kész volt szolgálni; hiszen 18 évi franciaországi tartózkodása alatt kizárólag védelmi tanulmányokkal foglalkozott és később is élénk összeköttetést tartott fenn akadémikusokkal. A földközi tenger áthajózása után, Iskenderon nagy öblébe hajóztunk és az alexandretti kikötőnél partra szállottunk. A syriai hegyek környezték az elmocsarasodott várost, amelyet kedves virágzó leánder-erdő szegélyezett, ennek a látása jól esik a szemnek. Itt volt a gyapju és selyem lerakódó helye. A reánk már 30 nap óta várakozó számvevő átvett bennünket. A kikötő levegője meg van mérgezve; naplementekor a kereskedők Bellaus magaslataira menekülnek, ott van a „privát rezidenciájuk“, kertekkel körülvéve és pompás kilátással a tengerre. A hiénák éjjeli zenéje nem maradt el, csak a holdvilágnál éneklő és tánczó lakosságnak még ennél is borzalmasabb arab muzsikája szakította meg. Az Orontos völgybe való leereszkedés a sziklás talajon nehéz volt. A folyó hatalmasan megdagadt s medréből kiáradt, e miatt bajosan volt hajózható. Aztán jött Antiochia leomlott körfalaival és romjaival; minden komor volt, ahova csak a szem tekintett. Az épületek és kaszárnyák, amelyeket *Ibrahim pasa* alig 9 éve építtetett, rohamosan közeledtek a végromláshoz. Ibrahim jó emléke még mindig fennáll a lakosság között; ő maga többet tett a nép érdekében, mint a közönyös török lakosság e hely birtokbavétele óta. Ez a völgy nagyon termékeny; megterem itt a vöröses rizs és az egész világon ismert Scheich el bind (szüzdohány). Alig egy arasznyi magas, terjedelmes virágzattal ékesített növény. Déli gyümölcsökben és szőlőben nincs hiány. A csatornázás még az ősi hagyományok szerint való, török módra romban hever; de még mindig becses a lakosságnak.

Aleppoba vívő utunkban átmentünk Jeniskezen, a császárné anyjának téli lakásán és birtokán. A hely felügyelője Achmed bej. Az odavezető ut mocsaras földön halad, mely az Antiochia mellett elterülő tó miatt keletkezett. A herczeg teljes diszben jött eléink nagy arab kíséretével, folytonosan ügetve és felajánlta nekünk az évkönyvet. Arab lovaglási mutatóványokat és hosszú puskájukkal fejük felett alkalmazva gyakorlatokat adtak elő, aztán gazellavadászatot rendeztek stb. Az ellátást még elmondani is szörnyű! Rizs és birkatej; mikor hus után kérdezősködtünk, tudatta velünk a görög tolmács, hogy 13 ürüt vágta a tiszteletünkre; a mi jutalékunk ebből a mennyiségből állott. A hust a bej jó pénzért eladja és a kormánynak még nagyobb árat számít fel. Mikor *Bem* a herczeg jó lovaglását megdicsérte és

paripáját magasztalta, akkor az kijelentette, hogy nem az övé az többé, hanem ő Exczellenziájáé!

Bem elfogadta volna, ha olyan helyzetben lett volna, hogy viszontajándékot adhasson, mert ott szokás az ilyesfélét 24 órán belül viszonzni. Az egész ut görög és római romokkal van tele. Átvonultunk arab falvakon és örömmel töltött el bennünket, hogy ismét láthatunk fátyol nélküli nőarcokat. Vándorcigány csapattal is találkoztunk, kik európai testvéreik után tudakozódtak. Mikor mondtuk nekik, hogy zenével foglalkoznak és élénk természetűek, hát kijelentették, hogy ők szívesen odaköltöznek. Bárgyu nomádok ezek zene- és táncstudás nélkül!

1850 márczius 19-én értük el száműzetésünk rendeltetési helyét. A várost körülvevő földeken és kerteken át lovagoltunk a magaslaton fekvő kaszárnyához, amely utóbbiak a Quai patak mentén feküdtek. A katonaság teljes díszben állott. Nagy csomó keleti czeremónia után, francia módra elszállásoltak bennünket. Mikor néhányan a száműzöttek közül szerették volna a várost megtekinteni, a mellénk rendelt török hivatalnok kijelentette, hogy az csak egy tiszt kíséretében volna lehetséges. Minthogy ez minden szabad érintkezést megakadályozott, azért tehát panaszt emeltek. Arra aztán a következő rendelet kibocsátásával kimutatták a fogukfehérjét:

„Indittatva érzem magam, hogy a tábornok urat és a törzstiszteket illetőleg azt a megjegyzést tegyem, miszerint a kormányzó tábornagy: *Musztafa* pasa tőzsdékbe és olyan üzlettulajdonosokhoz való bemenetelt, ahol „Bozsár“ felírás van, egyszer és mindenkorra megtiltotta; ellenkező esetben az illető ur azon kellemetlen helyzetbe jut, hogy a kaszárnyát elhagynia nem lesz szabad. Továbbá a mai naptól fogva senki sem távozhathat, csupán szolgáljával, csakis tiszt kíséretében.

Musztafa pasa parancsából:

Masher bég, királyi (?) biztos“.

Természetesen egyikünk sem írta alá a muftinak ezt a rendeletét, hanem szigorú tiltakozást adtunk be. *Bem* irt a seraszkerhez és követelte, hogy ezt a rendeletet a szultán elé terjesszék; és kérdezte, vajjon ezek lennének azon ígéretek, amelyeket a birodalom főméltóságai neki tettek? . . . A következő napon visszavonták a rendeletet! *Bem* kijelentette a tábornagynak, hogy sértve érzi magát és minden érintkezést megszakítottnak tekint; ha valamit hivatalosan kívánnak tőle, akkor azt írásban tegyék. Mindent megkíséreltek, hogy a pasának ezen ballépését magának a konzulnak segítségével jóvátegyék — hasztalan! *Bem* nem érintkezett többé a polgári kormányzóval. *Canning lordnak* igaza volt, mikor azt mondta: „A törökök között az ember egyik kezében pénzes zacskóknak, a másikban egy erős csibuknak (bot)

kell lenni, akkor haladhat“. Mindenesetre jó adag türelem kell ahhoz, hogy az ember keleten éljen. A fizetések elmaradtak; a helyőrségi csapatok 10 hónapja nem kaptak zsoldot; a sok tüntetésnek végre meg volt az eredménye: tetszés szerint járhattunk, kelhettünk, lakást cserélhettünk. *Bem* elhatározta, hogy a kaszárnyát elhagyja, ahol Alappóba való megérkezése óta lakott és amely egészséges, magas fekvésű volt és egy falusi házfélébe költözik, amely majdnem a városban levő folyón állott. Ez az épület volt a hajdani vesztegház; a lakosok pedig, akik ezt ismerik, tudják, hogy annak egykori alkalmazottai nagyobbrészt lázban szenvedtek, sőt a halálest sem volt ritka. E miatt aztán el is hagyták a házat.

Kehrim pasa és a francia főkonzul *Lesseps* E., aki a római követnek és *Lesseps* Ferdinándnak a szuezi csatorna s Panama szoros építőjének volt a rokona, — készségesen felajánlották lakásukat. Mi magunk is összeszedtük minden rábeszélési képességünket. Mind hiába! A lakás alkalmas volt az ő tervbe vett vállalatának: a salétrom- és puskaporgyártás létesítésére. A ház a szemnek is tetsző, csendes és félreeső helyen feküdt. Látogatásokban nem volt hiány és csakhamar szeretetreméltó vendégek-ből álló társas-kör keletkezett. A tábornok legbizalmasabb barátainak egyike *Mollinari*, a szardiniai konzul és *Lesseps*, a francia köztársaság főkonzulja, aki emberbaráti és szabadelvű viselkedésével az összes száműzöttek barátságát megnyerte. Kiváló hatása volt a tábornokra, aki őt nemcsak mint francziát kedvelte, (u. i. ezt a nemzetet nagyon szerette), hanem azért is, mivel *Lesseps* ur valóban gyermeki tisztelettel és barátsággal viseltetett iránta. *Kmetty*, *Balogh* és *Grimm* tábornokok gyakran megjelentek whitezésre és más kártyajátéokra. *Bem* kitünően játszottja ezeket, de még neki is meg kellett hátrálni a „Jelachiád“ szerzője előtt, aki többször mulattatott bennünket ezen gunyvers egyes részleteivel.

A sétalovaglásokon kívül kirándulást is tettünk az Euphrateshez. Hogy a karaván utakat hatalmunkba kerithessük, *Bem* egy megerősített hid tervrajzát is felvette széleskörű javítási tervei közé. Így hát szórakozásban nem volt hiány. *Bem* nagyon boldognak érezte magát, midőn salétrom gyártásának első próbáját a szultánnak elküldhette. Minden pénzét — 60,000 piaszt — befektette e vállalatokba. A kormány azonban, amely később összes tervezeit használatba vette, a pénzzel nem sietett. Utolsó éveiben 50,000 piaszt ért utalványozott ugyan neki, amit azonban sohasem kapott kézhez, mert halála gyorsan bekövetkezett. Eladósodva halt meg.

A kormány felszámította az ő tartozásait. Teljes erejével azon buzgólkodott, hogy Törökországot aléltságából felrázza és saját akaraterős lelkét beléje lehelje. Jámbor óhaj! Az a szerencsétlen Ramazán is okozója volt részben az ő korai halálának; ő u. i.

ezt a majdnem két hónapig elhuzódó hőjtöt megtartotta. Mindenki lebeszélte róla. „Azt akarom, hogy elmondhassam, hogy én a Ramazánt is megpróbáltam“. Azt vélték egyesek, hogy ezzel Bem a vakbuzgókat, akiknek egész légioja van itten, meg akarja a maga számára nyerni. Nemsokára aztán egész Syriában beszélték, hogy csak ő az igazi „muzulmán“, a környezete mind „gyaur“. Husz diadalmas ütközet nem növelhette volna jobban hírnevét! Azon a földön, hol hajdan művészet és tudomány virágzott, ott most lelki sötétség és vakbuzgóság burjánzik.

Bem tábornok halála a különböző gondolkozásu és egyéniségű emberek agyában és szívében a legellentétebb gondolatokat és érzéseket keltette. Mindenki számára érdekes volt és maradt az egyszerű tény maga, halálának részletei és körülményei pedig ismerésre méltók. Benne olyan jelentékeny személyiség veszett el és haláláról mégis oly keveset tudnak, hogy nemcsak legközelebbi barátai, hanem a nagyközönség is fel vannak jogositva arra, hogy tölem, mint akkori hadsegédétől bővebb részleteket követeljen haláláról.

Többször felszólítottak már, hogy irjak Bem tábornokról, most megkísérlem, hogy az elköltözött hős utolsó napjainak nemcsak barátai, hanem a nagyközönség részére is lehetőleg hü képét nyujtsam.

1850 június 6-án meglátogatta dr. *Kalazdy* a tábornokot. *Kalazdy* már Magyarországon mint háziorvosa működött. A szerencsétlen kimenetelű szabadságharcz elszakította őket egymástól és csak majdnem egy év elteltével találta fel ismét a tábornokot Aleppóban. Bem láthatólag megörült és így szólította meg: „Milyen gyakran óhajtottam, hogy önnel állapotomról beszélhessek, de most már remélhetőleg mindnyájunkat meg fog gyógyítani, mert mi, valamennyien többé-kevésbé betegek vagyunk.

Kalazdy már az első megfigyelés után mondta nekem, hogy a tábornokot nagyon megváltozottnak találja, a megcsökkent hőmérsékletet már a kézzsoritásnál észrevette. Amiből következett, hogy a középponti kormány már nem elég erőteljes arra, hogy ezen távollevő tartományban a keringést kellőképen fentartsa. Én az orvos következő megállapítását szó szerint idézem: „A bőr petyhüdt és száraz, színe szennyesbarna; a homlok, a szemhéj és a nyaknak az izomrostok irányában fekvő ránczai szintén összehuzódó képességük csökkenését mutatták. A főütőér telt és egyenletes volt, de összenyomni nem lehetett, ami ellentétben állott a fejverőér puhóságával. És később, mikor a szívet megvizsgáltam, félelmemet bebizonyítottam, t. i., hogy a véredény rendszerben az öregeknél oly gyakori elváltozás, az elmeszesedés, kezdődik. Az egyébkor oly ragyogó szem elvesztette fényét és domborulatát.

A szaruhártya szürkévé vált, a szempilla sem huzódott többé gyorsan össze. Úgy tűnt fel nekem, hogy a mell lapos és

szűkebb lett s hasüreglélegzés forgott fenn. A has kilélegző izmai nyugodt kilélegzésnél összehúzódtak. S a rekeszizomnak nagy megerőltetésbe kerülő belélegzését a has mozgásából észre lehetett venni. Ez az állapot mindig arra mutat, hogy a természet a végső eszközeit használja fel, hogy a két legfontosabb életforrásnak: a lélegzetvételnek és vérkeringésnek központi gépezetét mozgásban tarthassa. A has tapintásánál a májnak és lépnek keménységét is észrevettem. Az emésztés rossz volt, étvágy alig valami.

Ezen első megvizsgálás eredménye elegendő volt a diagnózis megállapítására, aggkori gyengeség egy esete volt. „Nem forgott fenn helyi megtámadás, betegség a szó valódi értelmében, de bár a tábornok korta még nem volt nagyon előrehaladott, mégis minden fontos életszerve már megfutotta élete pályáját. Szinte azt merem mondani, hogy az élet belterjessége, amelyet a nagy hős folytatott, felemésztő hatást gyakorolt az ő idegrendszerére, amennyiben ez a lélegzés, vérkeringés és főképen az emésztés állati tevékenységére vonatkozik. Az idegrendszer szellemi működése sohasem volt megzavarva; a lenyűgözhetetlen szellemi élénkségét is feltaláltam, amihez ezen kiváló férfinél már hozzászoktam. Az ázsiai napfény, a szerföldtli nyári hőség ő rá is a szokásos hatással volt, — mint a bevándorlott európaiak nagyrészére, u. i. bőrkiütést idézett elő“.

A nagyrabecsült orvosnak ama kijelentése, hogy a tábornok állapota föltétlenül veszélyes, környezetének számos tagja között, akik őt nemcsak becsülték, hanem teljes szivből szerették is, bánatot és aggodalmat keltett. Bem különösen a kiütés miatt panaszkodott, mert az éjszakai nyugalmától megfosztotta, s már az orvos másodszori látogatásakor mondta: „Ennek mielőbb véget kell vetni, mert ettől az utálatos kiütéstől származik minden többi betegség; a viszketés miatt nem alszom, ez megzavarja az emésztésem és az egészségemet“. „Ez a kiütés — amint az orvos egész helyesen megjegyezte — az acclimatizáció egy közösleges fajtája; mi is mindnyájan szenvedtünk benne. A betegség követelte, hogy külső szerekkel gyógyítsák meg, de sok fáradságba került őt arról lebeszélni és megértetni vele, hogy a bőrbetegségek hirtelen való elnyomása egyéb bajokat, sőt halált is idézhet elő, ha azonnal alá nem veti magát belső gyógykezelésnek vagy más mesterséges befecskendezésnek“.

„No jól van — mondá egyszer az orvosnak — akkor már inkább beveszem a piruláit és a porokat, megelégetem már a mesterséges befecskendezéseket“. Ezzel egy kartácstól származó sebére célzott, amelyet az 1831. évi csatában kapott és sohasem semmiféle gyógyszert nem akart használni, csak a fürdőt, ami nagyon jót tett neki, — s nem is volt egyébre szüksége. Az étvágy és emésztés javulni látszott, a beteg általában jobban érezte magát s ismét tréfálkozni kezdett. De csak színleges lábbadozó

volt, csak egynémely tünet maradt el és még hosszú kurát kell tartania, hogy egészségét helyreállítsa. Mindig jókedvűen mondotta nekem: „Megint jóízűen eszem és iszom; jól alszom és meglehetősen élek; kövér soh'se voltam, most meg sovány vagyok; nekem így is teljesen jó“. Hogy megerősödjek, bort ajánlottak. „Van elég dolog a világon ami az ember agyába kergeti a vért, — mondá — nem szükséges, hogy azt szesz italok tegyék“.

A tábornok állapota 1850 nov. 23-án ugyanaz maradt. Aznap szükségesnek találtam, hogy a tábornok tudta nélkül hadsegédeimet az orvosért küldjem. Az öreg ur azelőtt való nap zsiros ételleket evett és amiatt nagyon nyugtalan éjszakát töltött anélkül, hogy beismerte volna rosszulletét. Mikor az orvos megjelent, — őszintén megvallva — gyomor baj tüneteket talált. A tábornok így szólt; „Emlékszem, hogy Öntől Deésen (Erdélyben) 3 port kaptam, azok engem pár óra alatt helyreállítottak; adjon ismét olyanokat“. Az hánytatószer volt s a tábornok estefelé jobban lett tőle. Éppen a whist-asztalnál ültünk, mikor az orvos esti látogatásra megjelent. Kalazdy ajánkozott, hogy másnap még valami gyomorerősítőt hoz, erre ő humorosan felelt: „Elég volt; Ön, mint derék magyar ember, az ellenséget üstökénél ragadta meg és úgy dobta ki“. Hiába mondtuk neki, hogy az ellenség megerősödvé visszatérhet; de hasztalan, egyáltalán semmit sem akart bevenni.

November 25-én éjszaka ismét láza volt, de ő mindenáron tagadta. November 26-tól 31-ig megmaradt ez a változó állapot. December 1-ére virradó éjjel a láz erősebb lett, — félrebeszél. Hajnalban megjelent az orvos, de a tábornok még mindig kicsinyelte állapotát. Kalazdy részletezte előttem a betegség veszélyes voltát és kijelentette, hogy a beteget belső gyógykezelés nélkül nem tudja meggyógyítani. Mindent megkísértem, hogy a tábornokot a belső gyógykezelés elfogadására rábirjam. Elhatároztuk az orvossal, hogy decz. 2-án nem fogja meglátogatni; végre 3-án a következő levélkét küldhettem hozzá: „A tábornok ma reggel kapitulált, miután az éjjel heves lázban töltötte, folyvást érthetetlen dolgokat beszélve. Ez az állapot csak néhány negyedóraig szünetelt, amelyek mindig mély alvással voltak egybekötve. A legfőbb baja a váltóláz volt. A beteg pirulakeveréket kapott; ez kénsavas kininből, lázellenes növényből és Valeria kivonatból állott. Másféle alakot nem lehetett választani, mert a beteg egyebet nem akart bevenni. A pirula bevétele után jobban lett; az érverés nem volt olyan gyors és a többi tünetek is ezzel arányosan javultak. December 4-én reggel nem volt forrósága; Kalazdy már felvilágosított bennünket, hogy bár a láz ebben a pillanatban megszűnt, de azért korántsem gyógyult meg és hogy ebben az országban a visszaesések gyakoriabbak és veszedelmesebbek, mint Európában stb. De hiába! Ő egészen meggyógyultnak gondolta magát.“

„Önök uraim mind nagy szeretettel vannak irántam s ezért a rám vonatkozó dolgokban nagyon félénkek s nem létező ellen-séget látnak“. A láz 48 óráig nem jött vissza; később hasfájásról panaszkodott a beteg; ezt az orvos a közeledő láz jelének tudta be. Meleg fürdőt kívánt, az orvos azonban eltiltotta, mert a lábán időről-időre vizdaganat volt, azonfelül pedig, nem engedve a szobáját fűteni, másat meg — amit az ottan országszerte divó barnakövel fűtöttek be — nem akart használni. Szobája közvetlenül a folyóra nyílt s ki volt téve a hideg légáramnak. A tábornok azonban nem engedelmeskedett az orvos rendeleteinek, hanem fürdőket vett. Deczember 8-án a doktor heves fájdalmak között az ágyban találta. Kólikában szenvedett, amely hülés után rendszerint beállott nála. A betegnek orbánczszerű pirosság ömlött el a lábán, nyelési nehézségei és heves láza volt. Bármennyire szomorú volt is az állapota, mégsem akart belső gyógyszereket bevenni, azért csak száraz meleg borogatást használt és az altesten bedörzsölést beléndek-gyökér főzettel, azonkívül kristélyt.

A fájdalmak sok kezelés után alábbhagytak, de a láz nem. Másnap, decz. 9-én reggel, jobban érezte magát, mert fájdalmai nem voltak, bár még mindig volt forrósága, de nem oly heves mint azelőtt való nap. Összes barátai megkísérelték, hogy rábírájk az orvosság bevételére, de bár színelig ráhagyta, mégis, mihelyt a szájába vette, rögtön kiköpte az egészet.

Dél felé elájult, mely eszméletlenség 25 perczig tartott. Midőn végre erőszakosan öntudatra ébresztettük, tudta, hogy komoly ájulása volt és így szólt Kalazdyhoz: „Orvos ur, Ön annyit fáradozik itt, pedig amit a természet elhatározott, azon nem lehet változtatni“. (Bem tábornok deista volt, ő egy vég-okot, egy világszellemet, egy őserőt tételezett fel.) Este 8 órakor több körülötte állónak megszorította a kezét és így szólt: „Kérem uraim, legyenek csendben“. Ő maga is másik oldalára fordult és három óra hosszáig nyugodtan aludt. Ekkor felébredt, néhány értelmetlen szót mondott, de csakhamar újra elaludt. Összes barátai körülvették ágyát, úgy látszott, hogy a beteg üdítő álomban pihen, mindnyájan reméltük, hogy megerősödvé fog felébredni; — de a sors könyvében máskép volt megírva. Az érverés alvás közben mindig lassabb lett, hasztalan volt minden erőlködés a felébresztésre, 1850 decz. 10-én reggel két óra felé minden görcsös rángatózás nélkül *meghalt*.

A bonczolást az ország szokásai szerint megtagadták. Dél-előtt 10 órakor következett a temetési szertartás. Bem tábornokot Aleppó összes lakossága becsülte. Sok ember foglalatoskodott a holttest eltakarításánál és mialatt egyesek levetkeztették, megmosdatták, azalatt a mollák csendesen imádkoztak. A mosdatás után a holttestet lepedőbe burkolták, amelyet a fejénél, a törzs közepén és lábainál összekötöttek s úgy tettek a koporsóba. Ennek alsó részére rövid póznát erősítettek, arra akasztották az ő fezt.

A fedélre takaros szemfedőt borítottak és két hosszabb rudat tettek a koporsó alá.

A halottas menet minden rendszer nélkül való volt. A koporsó előtt 20—30 molla ment és egyhanguan, borzalmasan énekeltek: „la illaha illala“. Mi egészen a kapuig vittük őt és nyugvóhelyéig akartunk menni, miközben megtudtuk, hogy ezt a török szokások nem engedik. Mindenki igyekezett, hogy egy kis darabon vihesse. Az ut mentén nagycsomó katonaság volt felállítva, ezek szintén odanyomultak, hogy a holttestet vihessék; sőt még az öreg *Kehrim* pasa is véghezvitte ezt a kegyeletességet. Nem messze a temetőtől rátették a koporsót egy szentnek a sirhalmára, ahol aztán imádkoztak. A sirhoz érve kiemelték a holttestet a koporsóból és a körülbelül 4—5 lábnyi mély gödörbe — arccal lefelé, fejfelé Mekka irányába fordítva — letették. A zsineget, amivel a lepedő össze volt kötve, felvágták, aztán nagy fehér kövekkel lefedték. Szagos gyökeret és balzsamot hintettek a sirba. Azon ígérete, amelyet az utóbbi időben is gyakran hangoztatott, hogy életrajzát nekem tollba mondja, fájdalom, nem teljesült; — sajnos, csak töredéket vihetek az ő érdemes életéről a közönség elé.

Még a száműzetés alatt is volt egyszer alkalma hadvezéri tehetségének kimutatására. U. i. a beduinok vonakodtak a kibérelt szántóföldekért taksát fizetni, összeesküdtek a keleti lakossággal, hogy a keresztyének lemészárlását és kirablását egyidejűleg viszik véghez.

A hatáság elvesztette a fejét és a tábornokhoz fordult. Bem átvette a vezetést, akkor erélyes rendeletek következtek. Egy lovassági támadás, két tábori ágyu segélyével csakhamar szétzórta a puszták elbizakodottá vált lovagjait, akik minden irányban elszéledtek és adójukat megfizették, a megfélemlített keresztyéneket pedig békén hagyták. Ha egyik-másik hazabeli turista eljut Aleppóba és a szabadsághős sirját felkeresi, legyen olyan szives a messzire száműzött és elszigetelt 1848/49-iki hősök nevében emléktáblát elhelyezni.

Nyugodjék békében!¹

¹ Fiala N. János szül 1822 jan. 22-én Temesvárott. A gimnáziumot ugyanott, a katonai iskolákat pedig Grácban végezte. 1848-ban mint 26 éves ifjú részt vett a délmagyarországi felkelés leveretésében és Fehértemplomnál kitüntetvén magát, az oly híressé vált kilenczedik honvéd zászlóaljban százados lett. Mint ilyennek része volt a szolnoki, tápióbicskei és isaszegi csatákban. Később ezredesi rangot kapott. 1849 június havában Vetter tábornok a déli hadsereg táborkarába osztotta be. A világosi fegyverletétel után ő Bem apóval együtt török földre menekült és Bem haláláig: 1850 decz. 10-éig vele együtt küzdött Kis-Ázsiában az oroszok ellen. Bem halála után előbb Franciaországba, később — III. Napoleon államcsinyje után — pedig Amerikába menekült. A most közölt levelet 1899 decz. havában Vadnay Károlynak írta San-Franciskóból. Szerk.

Kovachich Márton György utikalauza 1814-ből.

A latin eredeti szövegből magyarra fordította: dr. apasai Mihály János.

Emlékirat méltóságos hadadi báró *Wesselényi* Miklós ur részére, midőn ez az erdélyi muzeum tudós szerzői, ifj. *Pataky* Mózes és *Döbrentei* Gábor urak kíséretében tapasztalásszerzés és ismerkedés céljából Magyarországra utazni szándékozott.

Debreczenben üdvözlendő lesz tekintetes *Lónyai* Menyhért főgondnok ur, főtisztelendő *Molnár* József nagyvárad kanonok és debreczeni lelkész ur, továbbá a nagyhirű *kollegium tanárai*. Hogy a város fekvéséről és egész környékéről magának helyes fogalmat alkothasson, ne sajnáljon felmenni a református templom tornyába és onnan a messze eső egész szomszédságon s a város fekvésén körültekinteni és ne mulassza el a szappanfőzőknél megtekinteni a híres debreczeni szappan főzését és készítését sem. A *kollegium* könyvtárában megtekintendő az igen régi magyar kodex és Bibliák szépen írott magyar fordítása. Ne essék nehezére résztvenni némely előadásokon a *kollegiumban*, valamint az ének- és zene-gyakorlatokon, elkérendő a nyomtatásban is megjelent iskolai rend, szorgosan megnézendő továbbá az új *kollegium* és templomnak valóban nagyszerű építése, a nagy piacznak faburkolata és végre a salétrom főzés. Más nevezetességről a tanár urak fognak tájékozást nyújtani.

Téglás Debreczentől egy állomásnyi távolságra; ha oda rándul, ne kerülje el nagyságos *Beck* földbirtokos urat, ki igen művelt és barátságos férfit.

Nagy-Kálló, itt üdvözlendő lesz *Kállai* Miklós alispán ur, egy nemeslelkű férfit; a vármegye házában lakik. Megtekintésre érdemes a vármegye levéltára, egyszersmind a *Kállai* család levéltára, melyben ezen családnak igen sok régi okiratai őriztetnek. A hajdu városokban nem birák, hanem hadnagyk és városháza után kell kérdezősködni és azokat így nevezni.

Tokajban új dolog semmi. A sóhivatal és némely más épület érdemes a megtekintésre. A városházán az emberek igen barátságosak. A tokaji hegy feltűnik már Nyíregyházáról, honnan annak keleti oldalát az oda közeledők láthatják. Ha idő van rá, fel lehet menni, onnan az egész sík környék messze betekinthető, a másik oldalon elég messze fekszik Tarczal. Tokajból menve Bod-

rog-Keresztúron át az ut elágazik és pedig bal felé a hegyek nyugati oldalán Mádon, Tályán, Szántón, Boldogkőn, Vizsolyon át rövidebben Kassának, jobb felé pedig Olasz-Liszván át

Sárospatakon, hol a kollegiumbeli jeles férfiakal ismeretség köthető, nem kell elmellőzni az ottani könyvtárt, hol néhány régi írott kodex mutattatik. A katolikus lelkész is tehetséges és jó lelkületű. El ne kerülje tekintetes *Bárány* Péter urat, a herczeg Brezenheim uradalma teljhatalmu igazgatóját, kitünő és különösen irodalmi műveltséggel bíró férfiut. A pataki régi vár kétségkívül egészben újjá van alakítva a herczeg lakásául.

Sátoralja-Ujhely a vármegye székvárosa, ha ott van az alispán tekintetes *Horváth* ur, vagy *Szemere* István, mindketten derék és igen barátságos férfiak. A vármegyének jól berendezett levéltára megtekintésre érdemes. A levéltárnok saját ügykörében igen járatos. Ujhely felett igen közel esik

Széphalom, hol a mi Phönixünk, *Kazinczy* Ferencz hódol a muzsáknak; innen érdemes lenne

Leleszre rándulni és ott a családra vonatkozó okiratokat, melyek találhatók lennének, kikerestetni, azok utóbb a nádor vagy országbíró rendelete mellett kiadathatók lennének. Utközbe esik a zemplényi Szinyér, hol a mi barátunk, tek. *Szirmay* József ur kedves nejével és Véke, hol ugyanannak fivére *Antal* laknak. Leleszen a konventi urak igen barátságosak. Talán ott lesz még *Dudási* ur vagy báró *Fischer*. Visszajövet

Zétényben tisztelegni kellene gróf *Klobusiczkynál*, ki igen derék férfiu, egyébként Töke-Terebesen át, hol Perényi Péternek nevezetes sirhelye volt és Gálszécsen át a posta útján leghamarabb juthatni Kassára.

Kassán méltóságos *Szabó* András püspök tisztességes öreg urnál kellene tisztelegni, ki barátságteljes és tudományosságáról híres. Ugyanott lakik gróf *Andrássy* Károly, kinek könyvtára és fegyvertára megtekintésre méltók. Nem lenne mellőzendő báró *Fischer* és több más főrendek sem. A székes, egyszersmind parochiális templom régiségénél fogva kívülről-belülről huzamos és ismételt megtekintésre méltó, valamint a város levéltára is. Tekintetes *Fülep* városi polgármester, valamint *Dobay* tanácsos és *Rajner* kanonok, ki kellemes férfiu, a látogatásra érdemesek. A tanárok közül *D'Este* apát igen művelt és különösen a kerületi igazgató, főtisztelendő *Szuhányi* ur.

Eperjes művelt várost sok kitünő nemesség lakja. Méltóságos gróf *Szirmay* Tamásnál, a kerületi tábla elnökénél, ki igen jóindulatu férfiu, tisztelegni kellene, nem mellőzendő tekintetes *Lehoczky* Pál ur sem, ki igen barátságos férfiu és ki által a többi ülnök urakkal is ismeretség köthető. A város birája különösen kiváló férfiu. Nagytiszteletű *Zontag* szuperintendens ur kitünő férfiu létére megérdemli, hogy látogatással megtiszteltessék. A konventben néhány tanárok kitünő férfiak. Az eperjesi Kálvária

egyike a három leghiresebbnek, t. i.: a selmeczi és kismartoni mellett, annyira, hogy oda kimenni és megtekinteni kell. Közélemben savanyuvíz forrás is létezik. Innen ki kell rándulni a közel fekvő Sóvárra és ott okvetlenül megtekinteni a sófőzés csodálatra méltó kezelését, ebben segélyére leendő nagyságos *Scharlach* Flórián tanácsos ur, vagy távollétében *Szalgári* József ur. Munkaszünet esetén az éjszaka fekvő csodaszép környék lenne megtekinthető. Eperjesről jobb felé a három állomásnyi távolra fekvő Bártfának két ut kínálkozik a közel eső „Kellemes“-en át, hol méltóságos *Melzer* ur udvari tanácsos, a hétszemélyes tábla ülnöke és *Péchy* János tanácsos, a Szt.-István-rend lovagja meglátogatandók lennének, mindketten érdemes és tisztos férfiak.

Sebes-Ternye.

Bártfán bíró tekintetes *Mokossini* Antal ur emlékezetre méltó, igen tapasztalt és érdemes férfit, ki sok jeles dolgot vitt véghez s a bártfai savanyuvíz forrásokat is hirnevesekké tette, továbbá tekintetes *Halavácsy* polgármester ur, ki jámbor és barátságos voltáról ismeretes. Itt az egész környék, de különösen a templom s a városhára érdemelnek megtekintést. A savanyuvíz források jó félórányi távolságra egy igen kellemes völgyben fekszenek, mely völgy sok jelentékeny épülettel gyönyörűen diszeskedik. Ezeket semmi esetre sem kell elkerülni, sőt érdemesek, hogy többször is megtekintessenek. Megjegyzendő, hogy itt a városi levéltárban létezik az ónodi gyűlésnek igen szép kiállítású és magyar nyelven írt naplója, mely érdemes lenne, hogy leírassék. Bártfáról az ut Palocsán, Lublón, Gnezdán, Podolinon, hol a piaristák lennének meglátogatandók, Bélán át

Késmárkra vezet; itt meglátogatandók lennének *Podkoniczky* igazgató és mindkét *Genersich* tanár és lelkész urak, kik kiadott irodalmi munkáikról híresek. Ezek révén másokkal is ismeretség köthető. A városiak közül, kikre visszaemlékezni képes vagyok, *Engelmayer* és *Hauptmann* urak művelt és derék férfiak. Innen kedvező időben tisztelendő *Genersich* urtól könnyen kérhető, hogy kíséret adjon a Kárpát hegyekre, hova két ut vezet, egyik jobbra a Stössel hegy mellett, melyen a legmagasabb Késmárker vagy Lomniczer Spitze csucsra juthatni, hol a természetnek sziklákból alkotott legfelségesebb amphitheatruma látható. Itt két tó van, egy fekete és egy zöld, utóbbi kristálytisza vízzel jeleskedik, melyből aki iszik, étvágyra gerjed és ezért szükséges, hogy magát kiki kenyérrel, sülttel és borral ellássa. Korán reggel, napfölkelte előtt, kell szekerem kimenni meddig csak felfelé haladhatni, utóbb gyalog, délfelé az amphitheatrum elérhető, azután szaporán kell lefelé jönni a szekérig, mely vár, hogy estére a városba érni lehessen. Miután több kíséret fogadandó fel, két szekérral kell kiindulni. A másik ut balfelé Lomniczon át vezet, honnan ez a csucs a másik oldaláról szemlélhető és ezen hegyek omladékai láthatók. Utközben Lomniczon meglehetően látogatni tekintetes *Ber-*

zeviczy Gergely urat, ki mint jeles férfiú, saját munkáiból ismeretes. Ez az ut Bártfától Késmárknak legalább egy állomáson át a magas hegyek miatt nehezebb ugyan, de annál érdekesebb és kellemesebb. Ezen utban meglátogatandók lennének Palocsán a *Horváth Palocsay* bárók és megtekintendő lenne a híres Lubló vára, valamint a városban a lelkész igen barátságos férfiú; közelben fakad a lublói savanyuvíz forrás; egyetlen lépéssel a folyón átmenve Galicziába jutunk, több szepesi várost láthatunk, a podolini piaristáknál tudományos férfiakat találunk, könyvtáruk megtekinthető, Késmárkig az ut rövidebb három állomásnál. Eperjésről más postai ut Nagy-Sáros mezővárosra át vezet, ahol főtisztelendő *Paldián* lelkész és kanonoknál lehetne tisztelegni és megtekinthető lenne a híres Sáros vár, mely egy magában álló hegyen fekszik, mikép Déva; ezután egy órányi kerüléssel Cibinium vagy Kis-Szeben város, hol a piaristák és miket ők mutatnának, lennének felkeresendők, innen balfelé Lőcsére és ettől Késmárkra, de inkább tanácsolnám Bártfát s a havasokat Késmárk felé, innen

Lőcsének, hol a város bírása tekintetes *Kritska* ur, továbbá *Liedemann* tanár ur tájékoztatni fognak s a látnivalókat megmutatják, innen

Neudorfon át *Igló* következik, hol báró *Fischer* a XVI. szepesi város kerületének adminisztrátora, jeles férfiú lenne meglátogatandó, vagy egyenesen Jászóra lehet menni, hol méltóságos *Zazió* főpap ur tudományos férfiú, továbbá *Mallyo* ur a konvent egyházának kiváló esperese lennének felkeresendők s a mezőváros és annak igen kellemes környéke lenne megtekintendő, innen Aggtelekre Tornán át vagy Szomolnokon át juthatni, hol méltóságos *Drevenyák* Ferencz lovag ur, udvari tanácsos, főfelügyelő, nekem mindig legkedvesebb emberen lenne meglátogatandó s a bányakezelés, különösen a czementvíz lenne megtekintendő; innen Kraszna-Horkán keresztül *Rozsnyóra* juthatni, hol méltóságos gróf *Eszterházy* László püspök urnál kell tisztelegni, itt lakik *Császár* ur is, ki több kiadott munkáiból ismeretes. A félóra távolra eső Bethlérben az *Andrássy* grófok keresendők fel, ott nevezetes éremgyűjtemény, könyvtár és régiségek láthatók, innen egy állomásnyira esik Pelsőcz, hol a vármegye székhelye van és ettől egy jó mértföldnyire

Agg-Telekre érünk, mely aranyáról nevezetes; tovább haladva Gömör, Putnok, Szt.-Péteren át *Miskolcz* következik, hol többek közt doktor . . . . (sic!) és *Gerzson* tanárok meglátogathatók. Innen kirándulás teendő Diós-Győr és Hámor felé, hol *Tazola* ur érdemes és jeles férfiú szives lesz megmutatni a vas és aczél gyártását és azon nagyszerű új vizgyűjtő gátat, mely 13.000,000 köbláb vizet foghat fel. Megtekintésre érdemes, de nem is esik alig fél mértföldnél távolabb Miskolcztól Harsányon keresztül Mezőkövesd, hol lovak a szekeret gyakran elragadják.

Eger felé itt először is nagyméltóságú báró *Fischer* érsek

nádori udvarban laknak. Ki lehet még rándulni Ó-Budára és a Nyulak szigetére, de megtekinthetők még a kettős hő források a Tabánban vagy Ráczvárosban és ott a hosszú utazás pora lemosható. Innen.

Tétényen át, hol sziklába ázott hires pinczék vannak, Velen-czén, Martonvásáron át

Székesfejérvár város fekszik, itt a főtisztelendő kanonokok közül *Nagy Pál* meglátogatandó; innen *Palotán* át

Veszprém következik, hol főtisztelendő *Kopátsi* kanonoknál és talán a püspöknél is tisztelni kellene.

Nagyvázsonyban gróf *Zichy*, de előbb *Veszprémnek* menve, nem kellene Füredet elkerülni.

Keszthelyen gróf *Festetics* György, a *Georgicon* stb.

Bécsből visszajövet nem kellene

*Pozsony*t mellőzni, hol a kanonokok közül *Jordanczky* és *Melczar*, a protestánsok közt *Fábri* említendők. Itt van egy hires üvegcsiszoló vagyis *Glasschleifer*.

Kolozsvárt.

Senkviczi Kovachich Márton György sk.¹

¹ Kovachich Márton György (senkviczi) bölcséleti doktor, egyetemi könyvtárőr, később kincstári hivatalnok, szül. 1744 nov. 9. Senkviczen (Pozsonym.) horvát származásu szülőktől; a pesti egyetemen végezte felsőbb tanulmányait, hol 1771-ben jutalomban is részesült. 1774 októberben az egyetemi könyvtárhoz irnokká nevezetett ki 300 frt évi fizetéssel; később a könyvtár második öre lett. 1784-ben a kir. kincstárnál mint lajstromozó kapott alkalmazást 400 frt fizetéssel. 1794-ben Teleki József gróf kíséretében jelen volt az erdélyi országgyűlésen. 1799 aug. 16. neje Janka s fia József, Ferencz királytól czimeres nemesi levelet kapott, Verhovác zágrábi püspök pedig egy torontálmegyei pusztával ajándékozta meg. 1804-ben az ország közjogi története körül szerzett érdemeinél fogva a helytartótanácsos Kovachich kinevezését az ország diplomatico-statisztikai történé-szévé királyi tanácsosi czimmal és 1500 frt fizetéssel hozta javaslatba, oly módon, hogy fizetését az egyetemi nyomda jövedelmeiből huzza, de viszont minden munkáját ingyen annak átengedni köteleztessék. A kancellária pártolta az indítványt azon módosítással, hogy fizetését ne a nyomdai, hanem az egyetemi alapból huzza. E javaslat valósítása csak azon mult, hogy Ő Felsőge, elhatározása előtt az egyetemi s nyomdai alap cselekvő és szenvedő állapotjának és azok rendeltetésének tüzetes kimutatását követelte. 1810 jun. 10-től 1815 decz. 10-ig József nádor és az országgyűlési bizottság megbízásából fiával irodalmi utazást tett, az országban levő összes levéltárak kincseinek felkutatása végett. Meghalt 1821 december 1-én Budán. Szerk.

10. Nagyságos *Kelemen* Imre tanácsos ur, a magyar jog tanára, tanult, komoly és mérsékelt férfit, ki munkáját kiadta, megérdemli, hogy meglátogattassék.

11. A hétszemélyes és királyi tábla méltóságos és nagyságos ülnök urai, kik ugyanis otthon lesznek, meglátogatandók, nem mellözve az ország biráját sem, a hétszemélyes táblabeliek közül nagyméltóságú *Balogh* Péter és méltóságos *Petrovics* Lajos az egyetem alelnöke kétségekivül Pesten lesznek. Nagyságos *Vicenti* tanácsos ülnök urral találkozni *Eggenbergernél* alkalom leendő.

12. Az irodalom többi művelői közül *Vitkovics*, *Szemere*, *Helmecci* stb. lennének felkeresendők, kik egy helyen szoktak összejönni, továbbá *Horváth* István a vármegye alispánja, valamint a kiváló férfit, tekintetes *Boráros* ur, a város főjegyzője.

Többek közt megtekintésre méltók még 1., azon telek, melyen a nemzeti muzeum épülni fog; 2. az új színház; 3. a magyar vagy régi színház; 4. a természetrajzi tárgyak muzeuma; 5. a sebészeti készülékek; 6. a bonczterem, a vegytani laboratórium az orvosi kar épületében; 7. a városi kórház; 8. a Josephinum nagy épülete.

Optikus is van egy *Erlanger* nevezetű, kinek művei és mutatványai megtekintendők. Mulató helyekül szolgálnak az ugynevezett *Stadtwald* s az *Orczy*-féle kert, a Duna hidja felé pedig sétálóhely vezet, köznyelven promenade, magán a hidon estefelé igen sokan sétálnak, el nem kell kerülni gróf *Teleki* Lászlót, a kereskedők közül *Liedemann* urral kell ismeretségre lépni.

Budán meg kell ismerkedni méltóságos *Vurum* püspök urral, ki a legkedveltebb férfit és kinek a megérkezés már jelezve lett. A nádori udvarban nagyméltóságú gróf *Szapáry* János udvarmesternél és méltóságos *Bekecs* urnál, kik mindketten igen jeles férfiak, általuk pedig ő cs. és kir. Fensége főherczeg ur ország nádorával fog kelleni tisztelegni. Ugyanazon királyi várban és templomban megtekintendő lesz Szent István jobbja. Tisztelegni kell báró *Fischer* egrí érseknél, ha ott lesz, nagyméltóságú *Majláth* József kamarai alelnök urnál s a kamarai levéltár megtekintését sem kell elmulasztani. Meglátogatandó nagyméltóságú gróf *Brunszwik* ur, tárnokmester, kiknek házai az előbbkelők közül valók. A bástyákról mindenünnen látható mindkét város, Buda és Pest kellemes környékével, melyen Vác is meglátható. A hegyek felé esik a városi major, köznyelven *Stadt-Mayerhof* kellemes és terjedelmes kertjével, mely sétákra nyitva áll; feljebb van a temető, melyben messziről kiválik az *Alvinczinek* emelt siremlék. Még tovább a várostól egy órányi távra a hegyek közt van az ugynevezett *Auwinkel* vagy *Sauwinkel* kellemes hely, hova május hóban sokan, nyáron át kevesebben vigadni kirándulnak. A vártól lejjebb a pestivel átellenben eső budai parton a Duna felett emelkedik Szent-Gellért hegye, köznyelven *Blocksberg*, melyen az új csillagvizsgáló torony épült, de *Pasquicz* csillagász és segéde *Kmethi* még a régi

nádori udvarban lagnak. Ki lehet még rándulni Ó-Budára és a Nyulak szigetére, de megtekinthetők még a kettős hő források a Tabánban vagy Ráczvárosban és ott a hosszú utazás pora lemosható. Innen.

Tétényen át, hol sziklába ásott hires pinczék vannak, Velen-czén, Martonvásáron át

Székesfejérvár város fekszik, itt a főtisztelendő kanonokok közül *Nagy Pál* meglátogatandó; innen *Palotán* át

Veszprém következik, hol főtisztelendő *Kopátsi* kanonoknál és talán a püspöknél is tisztelegni kellene.

Nagyvázsonyban gróf *Zichy*, de előbb *Veszprémnek* menve, nem kellene Füredet elkerülni.

Keszthelyen gróf *Festetics* György, a *Georgicon* stb.

Bécsből visszajövet nem kellene

*Pozsony*t mellőzni, hol a kanonokok közül *Jordanczky* és *Melcer*, a protestánsok közt *Fabri* említendő. Itt van egy hires üvegesiszoló vagyis *Glasschleifer*.

Kolozsvárt.

Senkviczi Kovachich Márton György sk.¹

¹ Kovachich Márton György (senkviczi) bölcséleti doktor, egyetemi könyvtárőr, később kincstári hivatalnok, szül. 1744 nov. 9. Senkviczen (Pozsonym.) horvát származású szülőktől; a pesti egyetemen végezte felsőbb tanulmányait, hol 1771-ben jutalomban is részesült. 1774 októberben az egyetemi könyvtárhoz irnokká neveztetett ki 300 frt évi fizetéssel; később a könyvtár második őre lett. 1784-ben a kir. kincstárnál mint lajstromozó kapott alkalmazást 400 frt fizetéssel. 1794-ben Teleki József gróf kíséretében jelen volt az erdélyi országgyűlésen. 1799 aug. 16. neje Janka s fia József, Ferencz királytól czimeres nemesi levelet kapott, Verhovác zágrábi püspök pedig egy torontálmegyei pusztával ajándékozta meg. 1804-ben az ország közjogi története körül szerzett érdemeinél fogva a helytartó-tanácsos Kovachich kinevezését az ország diplomatico-statisztikai történé-szévé királyi tanácsosi czimmal és 1500 frt fizetéssel hozta javaslatba, oly módon, hogy fizetését az egyetemi nyomda jövedelmeiből huzza, de viszont minden munkáját ingyen annak átengedni köteleztessék. A kancellária pártolta az indítványt azon módosítással, hogy fizetését ne a nyomdai, hanem az egyetemi alapból huzza. E javaslat valósitása csak azon mult, hogy Ó Felsége, elhatározása előtt az egyetemi s nyomdai alap cselekvő és szenvedő állapotjának és azok rendeltetésének tüzetes kimutatását követelte. 1810 jun. 10-től 1815 decz. 10-ig József nádor és az országgyűlési bizottság megbizásából fiával irodalmi utazást tett, az országban levő összes levéltárak kincseinek felkutatása végett. Meghalt 1821 december 1-én Budán. Szerk.

Báró Jósika Miklós levelei Fejérváry Miklóshoz.¹

Közlő: Ujhely Géza.

— Második közlemény. —

III.

Brüssel, jan. 1. 1853.

Kedves Druzsám!

Mindenekelőtt adjon neked és mindnyájatoknak a jó Presidents oda fen a fellegek fölött áldott ujév napot! s engedje, hogy az év — ne igérjen annyit, mint a híres 1852-dik... de teljesítsen többet és jobbat. Hogy pedig nyugodtan beélhesd magadat abba, — ime küldöm neked elkövetett büneidért az *absolutiót*.

Nicolaus v. Fejérváry theils geständig, theils rechtlich überwissen — mit den erzrebellen Br. Josika zu correspondieren, und übermüthig der beglückenden Regierung Östereichs sich entfremdet zu haben, das er sich in das miserable Land der Deniveraten nach Amerika ziehen können wird auf dem Wege des Rechtes auf Pulver und Blei, — jedoch nur in der Weitasche — auf dem Wege der Grade aber dahin verurtheilt: seinem rebellischen Freinde N. J. aller Jahr 12 — sage Zwölf numerirte Briefe zu schreiben.

Most pedig felelek kérdéseidre Teleky L.-ra nézve. Tökéletes igaz, hogy T. L. *Heinaut* kétszer levél által párviadalra hivta: s miután Heinau uram — ezekre nem reflektált — nyilvánosan — hirlapok utján is oda mellékelvén neki irott leveleinek másolatát; de H. — bár őt T. a párviadal el nem fogadása esetére nyilvánosan *lache*-nak és *poltron*-nak nevezte, — mind eddig hallgat. *Teleky* most Génève-ben van, hol igen kellemes kolonia létezik: *Batthyány* Lajosné, ki egészen kiépült s igen jó kedvű, *Almássyék*, *Teleky*, *Horváth*, *Puky*, *Karacsay*.

Az itteni emigráció eggyel leapadt. Szegény öreg *Kossuthné* ezelőtt 4 nappal meghalt s tegnapelőtt kísértük mintegy 30—40-en utolsó földi szállására. Ludvigh fürmendereskedése következtében, a demokrata suszterek és bádogos legények stb. nagy politikai

¹ E levelek eredetijét a Magyar Tudományos Akadémia kézirat-tárában őrzik.

demonstrációra készültek, minek egyenes következése az leende, hogy mindnyájan *consilium abeundi* kaptunk volna. A két nő, M.-né és R.-né igen jól viselték magukat; mert egy deklarációt küldöttek a rendőrséghez, hogy ők minden demonstrációnak ellene mondanak; nem kívánnak egyebet, mint anyjokat csendesen eltemetni. Ludvigh igen ügyetlen tempót követett el, — bár szokása szerint nagyon szabadkozik, — hogy semminek nem oka. Két óraker délután — Ludvigh à la tété — mintegy 150 kissé kuruczosan kinéző Himmelstürmer csakugyan összeverte magát a Chassée de Lovainben, dikeziókkal tele beggyel. E perpletitásban a halottas háznál nem tudtak más expedienst találni, — mint a temetést elhalasztani. Így történt, hogy két óra helyett öt óraker vitték ki a szegény öreg asszonyt — demokraczia és dikezió nélkül — igen bölcsen!¹

Egyébiránt aminő egyszerű, oly igen megható volt a temetés: sötétben, egyetlen kis lámpa világításában eresztették le sirjába! Legtöbb bajt csinált Ludvigh szokott Bumlerei-féle tulheve, szegény *Timárynak*: kinek az a szerep jutott az L. ur által főzött Schmarnt elhárítani láb alól. De miután a demokraták, journalisták és maga a rendőrség belekaptak, végre sikerült neki a békét helyreállítani.

Lukács M. még mindig itt van, tegnap ő, *Timáry és Ludvigh* elválhatlan Cupidójával — nálunk töltötték Silveszter-estéjét — igen frugalis trakta mellett. Timáry igen örül levelednek, melyet nekünk közlött s melyet szint oly érdekesnek találtunk, mint az volt, — melyet tőled vettem, t. i. a 8-dik. Eggyen azonban, nem tagadom, kissé csodálkozom: hogy te édes jó Druszám, csak nem régiben hagyván el Európát, annyira elfelejtetted, hányat ütött itt nálunk az óra. Te ugy látszik általános konflagrációtól félsz, nem hiszesz, — reánk emigránsokra nézve egy biztos pontot!! — pedig Európa épen most áll azon a ponton, hol reá csupa nyugalom és béke vár. Hiszen ez a mi nézetünk sohasem találja magát jobban, — mint mikor egy részét az embereknek felakasztják, agyonlövik, vagy 25 bottal ellátják, más részét pedig keresztekkel, czimekkel, gazdag fizetésekkel boldogítják.

Vedd elő távcsövedet — amerre nézesz — mindenütt hangzik a Hozsánna. Ne félj tehát, ez a szép bourbiét, a benne labuczkoló malaczok oly fönségesnek tartják, hogy az a másfél demokrata, ki még itt dikeziózik — de more solito — semmit sem csinál, várhat, míg megöszül, hogy itt valami zavar legyen. Meglátod édes Druszám, semmiből semmi sem lesz! Ugy járunk újra, mint a Gyurman-féle közlönybeli 1850-el, a leütött koronás főkkel, vagy a Hexen—Kaxel-féle osztrák-porosz háborúval. Lesz

¹ A volt katonatiszt természetesen irtózott a suszterek és bádogos legények társaságától és az utczeni demonstrációtól.

egy kis journalisztikai papiros tüzlármé s aztán bennmaradunk szépen a pocsétában. Hidd el, Európa úgy van most, *amint neki dukál* — mint a huszár mondja: rég nem ágyaltak neki ily kénye-kedve szerint! Körülte sok a doktor és bába, várhatod, amíg felkél vánkosai közül. Egyébiránt minket mi baj érhetne? az emigrációt, főleg a magyart senki sem háborgatja, sem itt, sem Párisban, sem Svájcban, láfják, hogy nyugodtan ülünk a popónkon. Én ha feketén látnék, Amerikában, — hol a népben több ifjuság, több energia van, sokkal veszedelmesebb eventualitások jeleit tudnám látni. Ott a rabszolgaság előbb-utóbb, talán hamarabb, mint gondoljátok — vérrel fogja a déli állományokat elborítani — s ez aztán másféle dráma lesz, mint aminők itt a legrosszabb esetben reánk várnak . . .

Igaz, édes Druzsám, hogy mi is szeretnők a szabadságot, a biztosságot . . . de egy kis Hacken van a dologban. *Ujházytól* levelet vettem, nagyon hiv Texasba, hol miként írja: nem kell egyéb, minthogy reggel paripára üljek, körül nyargaljam méneseimet, gulyámat s lesz jövedelem elég s irhatok még amellet, amennyit akarok. Én azt feleltem öreg barátomnak, hogy mihelyt engemet arra a mesterségre megtanít, hogy 200 frankkal, — mert annyi volt akkor a casa Jósika egész substanciája, — most még kevesebb, ha mondom megtanít arra, hogy 200 frankkal Amerikába menjek, Texasba letelepedjem, ott mindig a 200 frankkal — felüljek paripámra — s körül nyargaljam — Her schau um Mitternacht — gulyámat, méneseimet s az indiánusoknak emellet regényeket írjak, egy perczig sem fogok gondolkozni, hanem azonnal megyünk. Várom a találnyak — *igéjét* — s kíváncsi vagyok, sangvinikus öreg barátom miként intézi a számadást. Die haben leicht Pfeifen, schneiden die im Rohre sitzen — mondja a német.

Hazulról nem sok jó tudósítást kapunk: nagyon furcsa nárczió a miénk! s uglátszik, ha saját bőre biztosságban van s hátát nem veri az eső, kisebb gondja is nagyobb annál, más sorsán törödni, *kivétel* — *anyósom*.

Azért kötelesség és egyszersmind *szükség* öreg napjainkra is gondolnunk, főleg — kik azokat — ha nem szívre és érzésre, de évekkel megközelítettük, ki tudja, ha — miután a kaloda oly jó szolgálatot tesz a kormányoknak, nem fogják-e egészen kifacsarni a tollat kezünkben — aztán hová?! Ez okon nagyon óhajtanám, ha Timáry piacra találna Amerikában s mi asszociálhatnók magunkat. Ez reánk nézve biztosabb lenne az amerikai szabad földnél, hová pénz nélkül úgy sem mehetnénk s Ujházy barátom gulyájánál, mely nem nekünk bömböl. Ha *Timáry* üzlete sikerül, akkor azon nagy előnyök után, melyek itt a kiállításban szolgálatunkra állanak, nagyon szép ut nyilna gyarapodásra. De én úgy eltanultam remélni, hogy e kiállításban sem sokat bizom . . . bár csalódnánk!

Ha *Wass* Samut látod, huzogasd meg fülét, hogy levelemet válasz nélkül hagyta!

Isten veletek! számos jó újévet! evvel rekesztem be leveletemet. *Teleky* elmenvén, reám bizta, hogy köszöntselek, ugyanezt tették az itteniek is.

Julie szívesen köszönt mindnyájotokat, én is kérlek kedves nődek tiszteletemet jelentení s engemet nem feledni.

Jósika.

IV.

Brüssel, nov. 1. 1853.
53. Rue St. Alphonse.

Kedves Druszám! Leveledet vettem, úgy látom, hogy te tervül tüzted ki engemet lassanként kiábrándítani Amerikátokra nézve. Meg nem tudom az ottani lassuságot fogni!!!! Én azt hittem, hogy már néhány Rinoceroszt és Tiger royalet lelőttetek és ime még puskáitok a ládában hevernek. Láthatod egyébiránt, hogy belgának mosakodom ki s ethnographiai, zoologiai és geographiai ismereteim nagyban francziásodnak. Üveged is csiga-postán jár, dik-czióztok is, meetingeztek is . . . na öcsém, ha ez így megy, tökéletesen visszánövítek magatokat táblalabiráknak. *Wass* még mind nincsen itt, rémítő *Lanndler* a komám, jó lenne a newyorki *Jonanba* expeditornak. Na de csak eljő valamikor s elviszi a puskát is magával s két utóbbi *regényemet*, ha késik, talán a harmadikat is. Egész levéltára gyűlt itt s nem tudom, hová küldjem. De térjünk most arra vissza, ami itt történik ebben a gyönyörűséges Európában. Amit te a franczia flottáról írtál, nem áll, legalább eddig; de nemsokára el fog válni, mi a szándék. Annyi világos, hogy a török szeretne az ígért engedelemmel élni, de mégis fél attól s az is bizonyos, hogy az angol flotta nem kevésbé kétes és ketszinű szerepet játszik, mint a franczia: egyik eb, a másik kutya. Ha valamit tesznek — félek, hogy nem az lesz, amit várunk, hanem egyéb s talán igen czifra dolog. Néhány ágyulövés már történt, — *mondják*, de bizonyosat senki sem tud, legtöbbet hazudnak a telegráfok, ma fehér, holnap fekete, aztán zöld. A legfontosabb, amit a keleti kérdésben tudunk — az, hogy a török sereg naponta szaporodik s nagyobb része jól van organizálva. *Omer* pasa remekül megerősítette a dunaszéli városokat s mindenütt oszlopokat emeltetett, az első előörs, ki ellenséget lát, tüstént talpra állíttatja az egész hadtestet, csak egy gyufa kell rá. *Klapka* kommandót kapott 10,000 embert, jó sereget: alatta szolgálnak *Guyon*, *Stein*, *Kolman* s egy lengyel, kinek neve nem jut eszembe, habarj valamit s prüsszentségs egyet utána, mindjárt meg lesz a név, mely *szki*-vel végződik. Most azt erősítik a lapok, hogy *Samil* bey, a híres cserkesz vezér elismerte a török császár souverainitását, ki neki az investiburát megküldte s már fegyverrel, municzióval segitni,

emellett egy Törökországban internált más cserkesz főnöknek kommandót adott. Célja tehát Ázsia felől operálni s az ottani mahomed hitű orosz tartományokat felizgatni, mi nem nehéz. Az első pár ágyulövés is megtörtént, amint irtam, de minden nevezetes eredmény nélkül. A mi embereink nagyban reméllnek, főleg Lodovico,¹ ki valódi Ajaxá lett s mondja, hogy most ideje, hogy ki-ki fegyverhez kapjon s menjen! Eszembe jutott, midőn őt a halálnál sápadtabban találtam Aradon s mikor nekem kétségbeesett hangon mondta: ba-ba-barátom erigy, menj, fuss K.-hoz² s mo-mo-mond meg nek-nek-neki, hogy adjon át minden-den-dent Gö-görgeinek, mert cs-ak ő me-me-mentheti mek-mek-mek a hazát! bezzeg akkor is kapott, de nem fegyverhez, hanem fűhöz-fához.³ Timáry nem oly pessimistikus. Horn pedig velem együtt azt hiszi, hogy nem lesz háboru, legalább európai s nekünk használó bizonyosan nem. Ha a török nem fél s el nem ijeszteti magát a cholera hős Nikolajtól, akkor a többi ijed meg s készek lesznek bőrük megóvásárá minden alávalóságra vetemedni, kérni, rimánkodni, azt tenni, amit a levéltimberekkel szokás tenni hátul s ha ez nem használ, *csalni*, azaz egy második novariai katasztrófával interveniálni. Én meg nem foghatom, mit, mimódon és miért tudnak embereink — mint a gyermekek — minden eventualításban üdvet látni! No de holdogok! Mikor váraink, hadseregünk, pénzünk volt és én reméltem, azt mondták, hogy optimista vagyok, most, mivel semmink sincs s nem reméllek, azt mondják alkalmasint, hogy pessimista lettem. Pedig sem egyik, sem másik nem áll, hanem számítok és kombinálok, ez a dolognak az ő viccze. A genévei kolonia feloszlott, egy része Franciaországba ment, egy része Nizzába, a többi készül. *Telekyről* nem tudom ott marad-e, vagy sem? Jerseyből is kezdenek szálingózni, mint Erdélyben mondják. Koszta végre csakugyan kiszabadult s megy Bostonba, az volt a hír, hogy protestált, még neki stabat sursum s nem akart menni, aki lelke van! Beh kedves magyar tempó! hanem aztán csak elment, ha igaz. Életünkről kevés ujat irhatok, még eddig minden a régiben van, nincs rosszabbul, de jobban sincsen. Amit pénzedre nézve irtál, erre csak azt felelem, hogy igyekezzél megbizások által bennünket lassanként megmenteni ezen adósságtól, mert ily mindjárt-

¹ Kossuth.

² Klapka.

³ A regényíró fantáziája az egész mese. Hi-zen Görgei augusztus 9-én már Aradon volt. A „Régi Okiratok és Levelek Tára“ első füzetében közöltük volt, munkatársunk: *Oláh Gábor* cikkét „Kossuth Lajos hadi tudósításai“ czimmel, melyből kitűnik, hogy „az ország kormányzója“ 1849 augusztus hó 8-ik napján, még *igen olvasható* irással írja, hogy: „nem vagyok eménytelenül“. De nézzük csak meg az augusztus hó 11-én, Görgeibez intézett lemondó iratát! A halálra rémült ember, ki olyan nagyon félti a saját életét, nem tud — a közvetlen vezérelő előtt — olyan *határozott vonásokkal* irni. Annak legalább is a keze reszket!

mindjárt megszoruló s ál felkoppanásban szenvedő individuumoknál a mások heverő pénze — csak adósság s folytonos coquetéria és incselkedés. Ha ez lassanként fogy, akkor nagy szükségben ideiglenesen segítünk magunkon vele, de ha időről-időre nem jönnek megbízások, nem fogjuk tenni, merni. Hornról kérded, ha nem szaporodott-e családja? mi készül, *nu stju*,¹ eddig csak a kis nőstény obeliskus létezik, mellyel őt az anya-piramis megajándékozta. Hazulról nem jök a hírek, az osztrák bankók rohanva mennek lefelé, tegnapelőtt 13, tegnap 14, ma már 15 p. e. az agió — ha ez így fut és halad — maholnap álpári leszünk von hinten, azaz $0 \times 0 = 0$, mi gyönyörű kilátás, ha Istentől jön.

No de Rotschild és a többi Jebuzeus majd gondoskodnak, hogy pénzük oda ne vesszen. Isten veled; ha puskád, üveged megérkezik, tudósíts, mert igen nyugtalan vagyok. Julie kedves nődnék, kit szívesen tisztelek, írni fog, én pedig barátságodba ajánlott vagyok a régi

Jósika.

V.

Brüssel, jan. 1. 1854
Rue St. Alphonse 53.

Kedves Druzsám! No. 23. leveledet pár nap előtt vettem csak, e körülmény s az, hogy november 1-ső napja nem volt *csütörtök*, (a London felé Amerikába induló levelek expedíciójának napja) oka, hogy nov. 10-én igen hűségesen és pontosan postára tett levelem *csütörtököt* csinált és decz. 1-én nem volt még kezedben. Evvel együtt 4 levelem *válaszolatlan*. Nov. 1., decz. 1., decz. 4., (a *Wass* Samu által küldeni akart, de nem küldött levél *equivalente*) végre a *mai*. Látod tehát, hogy a *dowenporti Kriegsgericht* ezuttal *pucscsot* csinált s én nekem? . . . Igy kimosakodván a gyanuból, mint tiszta ember, legelőbb az illő reverenzia és komplement után, miként az örmények mondják, szerencsés újévet kívánok és kívánunk neked, kedves nődnék, a pullusoknak s. a. t. cum *Dada* s egyéb ismerőseinknek. Adjon nektek az amerikaiak istene, — miután a magyarokétól elpártoltatok, sok egészséget, sok szeretetet, sok jókedvet és sok-sok-sok *pízt*, miként Ő fölsőge III-ik Lajosné — in petto — királyné szokta mondani, mikor a monétok hijána fölött panaszkodott Döbröczönben: állítása szerint nem szíp dolog lévén, hogy örszénye oly vikony. Hogy *Mészáros praesidiuma* alatt s a magyar nem *germanicus*, hanem *valachicus* hadvezér, Katona Miklós és több dissidensek és málé-contetusok pereatot kiáltottak — *Kornis* lapjára és a dictatura ellen protestáltak, már tudtuk. Csak rajta barátim! gyakoroljátok magatokat a csatározásban,

¹ Nem tudom.

hogy mikor a hadsereg a vitéz kormányzónak — *rajta magyar, most vagy soha!* szavára kirukkol, tönkre silányítandó ezeket a mi pipogya királyainkat és zsarnokainkat, ne tartásatok a cső helyett a puszka agyát a zsarnokság bérenczeinek orra elé. Nagyan várnak benneteket s a török hadseregben különösen énekelik: Nur langsam voran damit die Amerikanische Landwehr nahe zeppekn kann! A londoni udvar (nem a tönkre silányítandót értem) hanem a csálé udvar roppant készülöben van: Uniformsokat szabnak és varrnak, (nem tréfa) új generalstabot neveztek ki, Laufpasst adván a régieknek. Polákok, németek és zsidókat — mondják *Phalszky* Frencz — még a legkülönb legény köztük. Gondolhatod, minő romlást fognak ezen emberek az európai hatalmasságok zsoldosai közt végrehajtani. Hallom Pulszkyné — patriotizmusból — mint markotányosné fog fungálni, czombig erő szoknyában és réz abroncos hordócskával; de Hoserl lesz, nem fog schottish megjelenni, tehát nincsen ok reá, hogy ön amice carissime pietás elleni gondolatokra vetemedjék. Hogy a schweicziak mind elszéledtek és hová? megirtam már neked: most csak azt teszem hozzá, hogy *Almássy* Paliné levele szerint mind visszavágnak a W.-körtvére, különösen Karacsay. Sokat beszéltek *Klapka* és mások alkalmazásáról, de ugylátszik, hogy a Sultl nem igen akarja a pretendens embereit használni s *Teleky*, ki most Párisban van — régi helyén — sem fog sokat tehetni, mert K. L. d' égal a égal szeretne a potentátorokkal traktálni, ezek pedig azt mondják, *hátrább az agarakkal!*¹ Mi itt Brüsszelben megvagyunk, ahogy vagyunk. Mindenesetre békeségben együtt s ez is ér valamit. Ugylátszik, hogy jelenben az itteni emigrációnak pénze van, Ludvigh ez okon jókedvű; Timáry az apró csalásról lemondván, most 3 szobát vett ki, melyeket most butoroztat nagyban. Schröter is itt van. Mi sok pénzzel kezdtük meg az újévet, mert neked 1000 frankon felül van itt pénzed, tegnap pedig 1950 frankot küldtek, nota bene *csipkére*. Láthatod, hogyha *Montague* volnék, igen ágalhatnék. Azonban így is jól van és Julie a csipkemegrendelésnek igen örül. Az itteniek köszöntetnek. Horn is itt van még a rabi bábivel és a mama giraffal együtt. Így mindent elpletykálván neked, ideje, hogy az orientalis kérdésben is orientáljalak. Mindenből világos, hogy mind a turkokáni, mind a moskováni szeretnék, ha őket okkal-móddal a négy nagy hatalmasság összebékéltethetné. De bezzeg sajt! Miután az oroszok egy kis török escadert Sinopénál 3 linia hijával s még vagy 16-al megtámadtak s miután magok egy linia s több apró hajót elvesztvén, semmivé, vagy a peu près lettek, most az angolok és francziák nagyon nekitürköztek, leczkét adni Nyikulácának, hanem félek, félek, hogy

¹ Mikor szükségük volt a magyar nemzet segítségére, tárgyalt vele Napoleon is, Viktor Emánuel is.

csak a hírlapokban fog a strateges végrehajtatni s attól még meg nem döglik a juh. Annyi igaz, hogy a török hadsereg a Dunántul, Ázsiában átlépte a határt s együttvéve az előny mind e mai napig a törököké; ellenben a sinopei puts és az a körülmény, hogy a perzsák végre csakugyan hadat izentek a töröknek, újra jobb chanceokat ígér az oroszoknak, kiknek eddig minden diadal bulletinjei és Tedeum lámusdámusai csupa blagueok voltak. A legujabb hírek a törököknek néhány szerencsés escarmoncheairól szólnak Ázsiában. Annyi igaz, hogy nekem az egész dolog nem tetszik, nagyon félek, hogy valami csunya komédia kerekedik ki belőle, valami finis Poloniae, vagy Navarin-féle tragoedia! Adja Isten, hogy legyek én kifütyölni való, rossz proféta, de nekem a 4 nagy hatalmasság békebiróságában s a sok diplomatikai handabandában legkisebb reményem sincsen. Ahány uralkodó van — in persona — mind Mikolás mellett tart, higyd el nekem: a népek ellenben la vite multitude profanum vulgus, azaz mi kaputosok és kaputlanok a törökkel tartunk. Londonban Albert herczeg, ...¹ a legnagyobb reactionarius, miként *hallom*, de nem tudom. F. J. csak arra vár, hogy az orosz egy kis előnyt nyerjen s az itteni kis országnak igen okos, vén királya temporisál s ha igaz, holmiját Annersbe szállította! Lui pro videt praevidet, vagy fordítva, — sagt der latainer. A pohos porosz király iszik, iszogál, de helyette Monteufel báró, ki Habergürtzével él folytonos complimentirozása mellett egy követ fuj az oroszral és osztrákkal. Most legutóbb Napoleon III-nak lapjai igen harczias hangon szólnak s az angol lapok, még a Times is nagyon mutatják öklüket az oroszoknak. De tudja Isten, nem tudok jót várni s azt hiszem, hogy ez is csak komédia, mint a többi. A francia kormány azonban kategorikus nyilatkozatra szólította fel az angol kormányt. Mit akar *Roff oder Wappen* — orosz, vagy török? a feleletet még nem tudni, hogy Palmester umflickolta magát s újra miniszter, tegnap hallám.

Hazulról semmi új. Mindnyájan egészségesek, fiaim csak nem küldenek pénzt, ellenben Juliének kis jövedelme már rendezve van és jó órában legyen mondva, mivel könyveim is igen jól fogadtatnak és kelnek, mint szintén Juliének egy munkája, lassanként ugylátszik javulni készül állapotunk. Rémitöt dolgozom és Julie is. Wass amint már eddig leveleimből tudni fogod, visszaérkezett s mult *szombat*on indult Amerikába. Tudod azt is, hogy Ámonnak egy igen jó fegyvert, neked két regényemet s nőnek a megrendelt holmit viszi. Rémitő Landler, a komám, de jó fiu. Most újra van itt két könyved, 4 kötet: Gordiusi csomó 3 k. és a *Julie munkája*, ha nem akad biztos alkalom, Kreuzband alatt küldöm el. Most jelenik meg a *Zöld vadász* 3. k. és utána *A szegedi boszorkányok* 2 k. Mindezeket megkapod időről-

¹ Közölhetetlen kifejezés.

időre. Kemény Zsigának egy regényét olvassuk este — köztünk maradt szó legyen — borzasztó unalmas és komisz, mint a bagaria. No de azért ő Lumen, — legalább azt hiszi. Az otthoni írók közt *Jókai* Mórictot dicsérik a lapok leginkább. *Eötvös* is regényen laborál. Nagy emberek vagytok Davenportban, sokra vittétek s ha kevesebbet fogtok perorálni, még predikációs halott válhatik belőletek. Csak píz és mindig píz, csunya dolog, de hasznos.

Julie ezuttal rémitően el van csipkéivel foglalva, a jövő alkalommal irni fog. Tiszteld kedves nődet s a többieket. Isten veled, barátod

Jósika.

(Folytatjuk)

Kisfaludy Sándor kibékül Kazinczyval.

Közli: **szentmártoni Darnay Kálmán.**

(Első közlemény.)

A mult század első évtizedének egyik legérdekesebb irodalomtörténeti eseményei közé tartozik *Kisfaludy* Sándor szakítása régi meghitt barátjával, *Kazinczy* Ferenczcel. A szakításra okot *Kazinczy* „Tövises és virágok“ czimű csipős epigrammja szolgáltatott, de talán ennél is jobban fájt *Kisfaludy* érzékeny szívének, hogy az 1800-ban német nyelven, 1805-ben magyarul megjelent „Himfy“-ről kedvezőtlenebb bírálatot irt, mint nálánál kevésbé ismert költők verseiről, kiknek művei, a nyelvújító *Kazinczy* szempontjából, jobban megütötték a mértéket.

E két háborgó lélek lecsillapítására vállalkozott *Pápay* Sámuel, mert féltette a torzsalkodástól zsenge irodalmunkat. *Döbrenteyt* vette maga mellé szövetséges társul, ki Sümegen tett látogatásával szorosabbra fűzte barátságát *Kisfaludy* Sándorhoz.

Mióta *Takács* felett bezárult a koporsó, egyedül *Döbrenteyben* bízhatott *Pápay*, *Döbrentey* közvetítésével vélt hozzáférközni *Kisfaludy* Sándor szívéhez.

A választás szerencsés volt, mert ki tudja, megingathatta volna-e *Kazinczyt*, ha annak tudomására jut, hogy *Takács* egyengeti útját *Kisfaludynál* és ki tudja, vállalkozott volna-e a békitő szerepre téti *Takács* József, ki éppen *Kisfaludyn* ejtett sértés, ugy a nyelvújító támadásai miatt nagyon neheztelt *Kazinczyra*?

A békités munkáját *Pápay* kezdeményezésére *Döbrentey* végzte. Ő közvetítette *Pápayval* egyetemben a levelezést *Kazinczy* és *Kisfaludy* között, kik egymással közvetlen érintkezni nem akartak.

Tizenhat évi neheztelés után 1821 október elején elfogadja *Kisfaludy* a feléje nyújtott békejobbát és megírta őszinte válaszáat *Kazinczy* békitő levelére:

„*Te engen elmédnek legkegyetlenebb élével sértettél épen erántad való tiszteletemnek lobogó lángjában*“ stb.

Álljon itt az a becses levelezés, mely a békités előmunkájához tartozik, mely egyik érdekes csomagja sümegi muzeumom levelesládájának annak több ezernyi becses kéziratái között:

Kazinczy Ferencz levele Pápay Sámuelhez.

Tekintetes

Pápay Sámuel urnak,
sok tekin. nemes Vgyék Táblabirájának
via. Pest—Győr.

Pápa.

Édes barátom!

Takács elhala — úgy értem azt a Magy. Kurir hozzám ezen pillanatban érkező Leveléből. Ő nekem nem volt barátom; hijába igyekeztem megnyerni bizodalját Győri, azután Téli látogatásommal, hol bizonyosan nem azért tértem be, hogy éjjeli szállást találjak.

Nemcsak barátom nem volt; ő engem bántott, igazságtalanul bántott s indulatjának egész elkeseredésében bántott.

Azonban szeretném, ha az ő *Füredi* Vidája láthatná, mint vészem halálának hírét, s érze né, úgy tévedtem e meg én őbenne, mint ő meg énbennem?

Mert ha ugyan hatalmamban állna *Takácsot* visszahozni a föld alól, ő e pillanatban közöttünk élne s Tithoni időkig Tithoni gyengélkedések nélkül. Személyem nem jó tekintetbe, midőn a haza ügye forog szóban; ezt pedig *Takács* igazán akarta. Neki az volt a baja, hogy erőnek erejével akart egységre vonni s azt hitte, hogy aki nem úgy gondolkozik, mint ő, nem is szereti amint ő. Jól történt, hogy a szelid gyűlölség köréből kikelénk s összevcsapánk; inkább ismerhetjük mind egymást, s mind magunkat s a nézők haszonnal tértek el vagdalkozásaink nerelletéből s N. ezután elhallgat a filagóriával, *Füredi* Vida pedig egyébbel.

Mindig arra kértem én *Takácsot*, hogy ha ártalmasnak nézi, amit mi neki ellenfelei csinálunk, czáfoljon meg, akár leveleiben, akár Recensiokban, akár oktató munkákban; próbáltatta is az első recenziát, de annak nem volt, nem is lehetett haszna.

Néki ellenkezni látszott a jobb embertermészettel a Recensio, de nem az erőszakoskodás és fortélyok s az az ígéret és ijesztés, amellyel egy valaki a budai tetőn *Döbrenteyt* igyekezett elvonni az én mételyeimtől; s ez nagyon fonák gondolkodás.

Tudományok körül nincs helyén a voksok szedése, az alku, a kölcsönös feláldozások a köz javáért; s aki ott gyűjt czimborákat, az párttűt. S mi kár van abban, hogy egyikünk Y., másikunk J. által festi a hangokat; hogy egyikünk kereszttyént, másikunk kereszttyént mond és ír. Való-e az, amit *Verseghy* mond az Analt. Gramm. végében, hogy azért nem találunk könyveink nyomtatót és vevőt, mert az Ypsilon veszekedik a Jottával? Szánom az ily nem-olvasót; szánom azt, aki ily nevetséges Sophismákkal akarja támogatni a maga döledékeny állításait.

Én meghánytam az okokat, s azt hiszem, hogyha *latya* van rosszul, úgy *imádság* is rosszul van s jól *imáccság* lesz. Azonban ha az Y teszi az Irót jó Iróvá és a T. S., úgy óhajtom, irjon

mindent úgy, mint *Virág* és *Horvát* István, két fejedelmi embe-
reink: én részemről a Jotta mellett maradok, ha magam maradok
is s a két egymás mellé jutott vocalist (a tudvalevő helyeket ki-
vévén) mindig elidálni fogom.

De barátom, kell-e, illik-e nekünk azért egymást gyűlölni,
mert egy felen nem állunk? Azért, mert egymással öszvekap-
tunk? A nemes harczoló letévén a fegyvert, haragját is leteszi.

Midőn én a filagóriás Recensiot láttam, azonnal akarék írni
Horvát Endrének; midőn a *Füredi* Vida gyalázatos Értekezését
láttam, azonnal írni *Takácsnak*; mert ha azt *Verseghy* saját ke-
zével leírva adta is be és ha a leírásból belé font is holmit a
magából, tudni lehet első megolvasásra, hogy az nem *Verseghy*
munkája; a más stíljét és manérját nem oly könnyű utánoznunk,
mint Ipsilonizmusokat Jottismus alá rejtenünk. Akartam írni,
mint mondám; de eszembe juta, mint jártam egy Békefijához
irt engesztelő levelemmel, s elvettem a tollat.

Ha *Takács* élne, még megtenném nála próbámat; soha még
engem senki sem bánta meg, sem soha én még senkit meg nem
bántottam, hogy az engesztelő lépést én nem tettem volna s én
lelkemnek egész erejével kevélekedem. Ő nem él többé s én neked
mondom itt, amit neki mondtam volna. Egyedül az olyannak
nem keresem engesztelődését, akit sem szeretni, sem becsülni
nem tudok. *Horvát* Endre nem ezek számába tartozik; én őtet
nemesszívü embernek hiszem s úgy tartom, még eljön az idő,
melyben egymásnak szeretettel fogjuk megszoríthatni kezeinket.

Élj szerencsésen, édes barátom. Régen nem vetted levele-
met s megszólításom nem lehet ellenedre. *Takácsnak* özvegyét
tiszteld, kérlek s gyermekeit emlékeztess, hogy kövessék atyjok
nagy példáját. Csókold őket nevemben. *Horvát* Endrének mondd,
hogy lelkem őtet szeretni fogja, ha újra nekem esik is.

Széphalom, május 22 d. 1821.

Örök hived

Kazinczy Ferencz, mp.

Az Igaz zsebkönyvében találsz majd egy filagóriát: a Nyir-
ligetet. Arra mereszt majd némely olvasó szemeket; arra! De a
szemmeresztés néha nem rossz dolog; meglátja az ember, amit
egy ideig nem látott. Hidd el barátom, korholni s korholtatni
idvességes portéka; az tördeli le darabosságunkat s bizonyosan
elviszen a szükséges Eggyességre.

(Folytatjuk.)

Miért lett Haynau kegyvesztett?

Közli: **Hatos Tivadar.**

Amikor az orosz intervenczió segélyével legyőzött 1848—49-iki magyar szabadságharcz után a bosszuállás szomorú és vérlázító korszaka következett, a kegyetlenkedések kieszelésére és végrehajtására nem találhatott az osztrák kormány alkalmasabb egyént, mint báró *Haynau* Gyula Jakab ezredest.

Haynau kitünő ajánlólevelet hozott magával Bresciából, ahol vadállati kegyetlenkedéssel, tömeges halálbüntetésekkel, embertelen kínzásokkal és gyöngé nők véresre korbácsolásával tette magát hirhedtté és az osztrák kamarilla kegyére érdemessé.

Éppen ilyen bestiára volt szüksége a győzelemtől ittas ellenfélnek. S mi természetesebb, hogy rögtönösen reá irányult a figyelem, a császári ház kegyenczévé lön s hogy átkos működését teljes mértékben üzhesse, kinevezték Magyarország teljes hatalmu katonai parancsnokává.

A magyar haza ellenségei, akik sokat vártak Haynautól, nem csalódtak benne. A dicső tizenhárom vértanu szegyenletes kivégzése, a töméntelen halálos ítélet, a kegyetlenkedések rémitő sorozata mind az ő nevéhez fűződik.

És ez a Haynau, aki vérszomjas kegyetlenkedései által a császári ház legteljesebb kegyébe csempészte be magát, a világosi fegyverletételt követő esztendőben hirtelen egészen kegyvesztetté vált s oda kellett hagynia a hadsereget.

Arra nézve, hogy mi volt oka Haynau kegyvesztettségének, eddig azt tudtuk, hogy különben is összeférhetlen természete miatt ellentétbe került a bécsi miniszteriummal s különösen magával *Bach* miniszterelnökkel nem tudott megférni. A folytonos torzsalkodás végre is *Bach* győzelmével végződött és a bresciai hiánának — amint Haynaut általában, még osztrák körökben is neveztek — le kellett mondania a katonai pályáról.

Ámbár kétségtelen, hogy a *Bach* miniszteriummal való egyetlenkedés is hozzájárult *Haynau* népszerűtlenségéhez az osztrák császári házban, mégis kegyvesztettségének ez csak *előmozdítója* és nem *oka* lehetett.

A kegyvesztésre tulajdonképen Haynaunak bizonyos irányban mutatott „lágyszivüségé” szolgáltatott okot. Igaz, hogy ez a lágys-

szívüség voltaképen félelemből származott, de tényleg megérezte azt a magyar honvédsereg. Ugyanis *Haynau*, amikor fékevesztett kegyetlenkedései folytán már-már életét kezdte féltetni, hogy a személye ellen irányuló gyűlöletet és undort lecsillapítsa, egy kis maszlagot kívánt nyújtani a felháborodott külföldi és magyar közvéleménynek s az országban a sebesült harcosok részére rendezett gyűjtésből befolyt összeg egy részét: 9055 forintot katonai alapítványra szánta, melynek kamatai a szabadságharcz folyamán megsebesült és munkaképtelenné vált katonák segélyezésére fordítottassanak és pedig úgy, hogy felerészben az osztrák katonák, másik felerészben a honvédek részesüljenek életfogytiglani segélyben.

Ezt az alapítványt 1849 december havában tette *Haynau* s mint teljhatalmu katonai parancsnok, szükségtelennek tartotta arra felsőbb engedélyt kérni, avagy azt utólag bejelenteni. Az udvar csak az 1850-ik év tavaszán vett tudomást Haynau „*nemesszívü*“ alapítványáról s azt mint sulyos bünt tudta be az embertelensége révén kegyelt bresciai hiénának. És Haynauinak 1850 július havában le kellett mondania katonai rangjáról. A fényes, csillogó tábornagyi uniformis lekerült a vérengző vadállatról s a teljhatalmu, gögös kegyencz, mint kivert eb kotródott el iszonyatos működésének szinteréről a csöndes polgári élet jótékony homályába. Hóhéri munkáját azonban a külföld sem tudta elfeledni s midőn elébb Londonban, majd Párisban s Budapesten akart letelepedni, mindenütt a megvetés jeleit éreztették vele, sőt mind három helyen élete is veszélyben forogván, végre is Bécsbe tért vissza. Ez a dicső erkölcsü város aztán diszpolgárává választotta a bresciai hiénát és így találta meg a zsák a foltját.

Ama bizonyos hirdetményt, amelyben a fentemlített katonai alapítványt Haynau közölte az országgal, itt adom teljes szövegében:

Hirdetmény.

Midőn e jelen év folyama alatt a' cs. k. austriai hadsereg a' forradalmi párt elleni harcztot Magyarországon ujra megkezdette 's legkegyelmesebb urunk császárunk szent jogaiért a' csatamezőn sok vitéz harcosaink vértettek, magasztos elégtét gyanánt hatott reám az, miként a' nagy összes birodalomnak majd szinte minden részeiből, sebesülteink számára gazdag pénzadományokat nyújtottak a' nagylelkü hazafiak.

Hogy eddig is mint kezeltettek azon ajándékok, a' mellyek fölötti rendelkezést az illető adakozok egyedül nekem hagyták át, arról szigoru számadás vitetik; — 's e' számadás folytán jelenleg még 9055 p. ft. 17⁷/₈ kr. és 4 darab arany maradt fenn rendelkezésemre; — 's úgy hiszem, a' nemesszívü emberbarátok hazafiai érzelme ezentul sem fog meghidegülni, és ezen összeget újabb adakozások által fogja szaporítani.

Most tehát, miután a csata meg van viva, 's a béke az országban előkészíti áldásait, szándékom az említett meglévő öszveget, 's mind azt, a' mi még adakozások útján ezentul befolyand, egy maradandó katonai alapítvánnyá egyesíteni, mellynek célja lenne: nemcsak az austriai hadseregnek az 1848 és 1849-ik évbene magyar háboru alatt sérültté lett harczosait az őrmestertől lefelé, hanem azon szerencsétlen harczosokat is biztos és holtigliani segélyben részesíteni, kik vagy saját téveszméjek által félre vezetettve, vagy a forradalmi párt által elcsábittatva avagy kényszeritve, ezen háboru alatt a' cs. kir. hadsereggel a' véres csatatéren szemközt állottak, 's ott kapott sebeik következtében valamelly tagjok elvesztése által elbénulva, élelmöket kézi munkával nem kereshetik 's eképen az inség áldozataivá leendének.

Habár a' rendelkezéseimre még fennmaradt öszveg kizárólag csak a' cs. k. hadsereg sebesültjei számára van is ajánlva, mindazáltal a' nemes adakozók nagylelküségéről sokkal inkább meg vagyok győződve, hogy sem ajándékaiknak most indítványozott terjedelmesebb használatában beléegyezésökről legkisebbé is kétkedhetném.

Ezen biztos hiedelem mellett tehát alapítványom lényeges alappontjai e' következők lennének:

1) Ez alapítvány a' már létező törzstőke és az ezentul befolyandó öszvegekből képeztetik.

2) A' létező öszvegek a' magyarországi katona kormány-szék eszközlése által kellő biztosítás mellett kamatra kiadatnak.

3) Az alapítvány célja: a' háboruban kapott sebek által megcsonkult, 's élelem keresésre alkalmatlanná lett vagyontalan katonákat az őrmestertől lefelé, az alapítvány kamataiból holtigliani segélypénzben részesíteni.

4) Az illy segélyek a' megcsonkulás neme szerint három fokozatra oszlnak és pedig naponti 20, 14 és 10 pengő krnyi illetménnyel; — s mindegyik fokozatban a' bejövendő egy évi kamatok szerint egyenlő számu alapítványi helyek lesznek képzendők.

5) Az alapítványi helyeknek

a) fele száma a' cs. kir. austriai hadseregben szolgált katonák;

b) a' másik fele pedig a felkelők soraiban állott egyének számából betöltendő.

Mihelyest egy a' cs. k. hadseregi egyént illető magasb fokozatu alapítványi hely megörül, ugy abba egy a' legközelebbi fokozatu segélyt élvező egyén léptetik elő, 's a' legalantabb fokozatu helyre egy uj tag vétetik föl a' cs. kir. hadsereg csonkultai sorából.

Ha egy ilyen egyén többé nem léteznék, akkor a' helyett egy, a' felkelők soraiban volt csonkult vétetik fel, és pedig olly-

kép, hogy lassanként az alapítványi helyek *a)* alatti fele számába is bejuthatnak a' vagyontalan hajdani felkelők.

Ellenben az alapítványi helyek *b)* alatti fele csupán csak hajdani felkelők számára lesz alapítva.

Ha az évek folytán a' megürülendő helyek betöltésére nem léteznének többé megcsonkult egyének az 1848. és 1849-dik évi háborúból, úgy ezen alapítvány élvezetére kizárólag csak magyar- és erdélyországi cs. kir. ezredek olly egyénei hivatvák, kik elnyomorodva, élelmöket magok meg nem kereshetik.

Ez alapítványbani részesítési jogot én magamnak kívánám fentartani, az alapítványi kezelést pedig az országos katonai hatóság felügyelése alá helyezni, — halálom után a részesítési jog a' Magyarországbán leendő időkénti hadikormányzó urra men-
vén által.

6) Jövő 1850-iki július 1-jétől fogva kezdődnek néhány arra hivatva levők részesítése a' már létező tőke kamataiból.

Ezek azon lényeges alappontok, mellyeknek kimerítőbb egyes részleteit kijelölni még egy később időpontra kell hagynom, miután most az alaptőke még igen kicsiny, ellenben a vagyontalan csonkult harczosok száma sokkal nagyobb, mintsem hogy ezen alapítványt már jelenleg a' kívánt terjedelemben lehetne életbe léptetnem. — De hazánkban még számos jótékony szív dobog, 's a' hazafiak engem újabb gyűjtemény és adakozás által segíteni fognak e' szándékomban, mellynek minél nagyobbyszerű létesítését én, mint életem egyik legszentebb emlékezetét megőrizni öhajtanám.

Különösen felhivom Magyarország lakosait, hogy szerencsétlen testvéreikért, kik ezen harczokban megsebesülve most a' kincstár általi ellátásra igényt nem tarthatnak és segedelem nélkül szükölködnek, — erejük s' tehetségök szerint segílyt nyujtani sziveskedjenek.

Pest városa több jóézelümü lakosai hazafias ösztön által indittatva, ez alapítványom céljaira már is 400 p. frtot nyujtottak által; — 's én e' koronaország határin belől annyival melegebb részvételre számolok, minthogy a' fentebb előterjesztett vázlat szerint a' magyar nemzetiségű egyéneknek azáltal, hogy ők a' cs. kir. austriai katonák után megürült helyekbe is fölvételnek, különös előnyt biztosítottam, — 's később az egész alapítvány élvezete kizárólag a' magyar- és erdélyországi ezredek egyéneire szálland át.

Egyébiránt mindazon öszvegek, mellyek vagy egyesek, vagy közönségek által hozzám jutandnak, a' pesti és bécsi hirlapok utján tudomás végett közölni fognak.

A' hatóságok és közönségek sziveskedjenek tehát e' programot nyilvános kihirdetés által az országban létező nyelve-

ken minél inkább közhírré tenni, 's az ennek folytán bejövendő pénzüsszveget hozzám „III-ik Hadsereg Parancsnoksága“ czime alatt Pestre beküldeni.¹

Pesten, 1849-iki Deczember 10-kén.

Báró Haynau Gyula,

Táborszernagy, a' III-ik hadsereg parancsnoka.

¹ Haynaunak ez alapítvány, a közölt hirdetményben megjelölt czélal ma is meg van s a törvényhatóságok utján rendszeresen minden évben közhírré teszik a pályázati feltételeket. (Szerk.)

A széki gróf Teleki család Históriaja

1609—1839-ig.

Szász Péter m.-vásárhelyi professzor kiadatlan kéziratai alapján

közli és ismerteti: **dr. Kardos Samu.**

— Nyolczadik közlemény. —

1792-ben 5-a Nov. Gróf Teleki Sámuel, Gróf Teleki László Ur és Gróf Teleki Mária asszony ö Nságok 3-ik gyermekek születik Kolosvárt, hol tanult.

1792-ben 20-a Apr. Gróf és gubernialis Consiliarius Széki Teleki Ádám ur ö Exja éjjeli 11 óra tájban 50 eszt. korában Kolosvárt meghal. 2-a Sept. volt a temetési czeremonia Kolosvárt a farkas-uttzai Ref. templomban. NB. 1. Viselt különböző hivatalokat, volt királyi kamerarius, Doboka vármegyei fő Ispány; második József császár alatt 1786-ban Felső Dobokával egyesítve volt Belső Szolnok vármegye fő Ispánnya. — 2. Feleségétől, B. Wesselényi Máriától, B. Wesselényi István és B. Dániel Polyxena leányától lettenek vala 14 gyermekei, u. m. Klára, Kata, Pál, Mária, Ádám, József, Polyxena, második Klára, második Kata, 'Susánna, Anna, harmadik Klára, harmadik Kata, 4-ik Klára.

1792-ben 25-a Febr. Gróf Teleki László Ur, a' Teleki József Ur fia az erdélyi Mlgos törvényes királyi tábla rendes assessorának ki nevezetett.

1792-ben 18-a Mai született Nagy-Sármáson Gróf Teleki János ur, Gróf Teleki József Ur és Gróf Mikes Mária asszony ö Nságok fia, Gróf Mikes Ersébetnek a' férje, Gróf Teleki Sándor és Gróf Teleki Rosália atya — Romano Catholicus Ur.

1793-ban 6-a Mai. Gróf Teleki Polyxena, Gróf és gubernialis Consiliarius Teleki Ádám és Báró Wesselényi Mária Asszony egyik leányok Kendeffy János Urhoz férjhez megyen.

1794-ben a' Reformátusok részéről Deésen tartatott Generalis Synoduson Gróf Teleki Domokos Urfi a Cancellarius Teleki Sámuel Ur ö Exja fia, a Mlgos Ref. fő Consistorium személyesse volt.

1794-ben 26-a Julii született Gróf Szapári Leopoldina, Gróf Szapári János Ur és Gróf Aldringon Wilhelmina Asszony leá-

nyok, Gróf Teleki Paula Ferencz Urnak a' felesége, a' ki csillagkeresztes dáma volt 1837-ben.

1795-ben 8-a Octobris. A Császári és Apostoli Királyi Felség és a' Status valóságos belső tanátsosa, Ns. Körös vármegye fő Ispánnya, magyarországi királyi Thessaurarius és a' magyarországi felséges udvari királyi kamara Praessesse, Szécséni Sándor Ur ő Exja által mint királyi Biztos Ur által R. Sz. B. Gróf Széki Teleki József Ur ő Exja a' Cs. és a' Királyi felség Camerariussa, a' Status valóságos belső tanátsossa, Ns. Ugotsa vármegye fő Ispánnya, a' magyar szent Korona őrizőjének hivatalába Budán a' királyi várban bé iktattatik.

1795-ben 14-a Sept. Eddig vott gubernialis secretarius Gróf Teleki Domokos Ur, ő Nsága Gróf Teleki Lajos és Gróf Iktári Bethlen Kata ő Nságok egyik fiok gubernialis Consiliariussá tétetett B. Kemény Sámuel ő Nsága helyébe Tordán, a' Torda vármegyei fő Ispányságba bé iktattatik.

1795-ben Gróf Teleki Domokos Ur és Kendeffi 'Susánna asszony ő Nságoknak Rákhel nevezetű leányok születik.

1795-ben 29-a Januarii Gróf Széki Teleki Máriát udvari Cancellarius Gróf Széki Teleki Sámuel Ur ő Exja leányát Gróf Rhédei Ádám Urfi elmátkásítván, 14-a Septembris öszvekelnek.

1795-ben Gróf Széki Teleki Domokos Urfi, udvari Cancellarius Teleki Sámuel Ur ő Exja fia, Ns. Bihar vármegyében vice notariusi hivatalt viselt.

1795-ben 25-a Junii Maros-Vásárhelyen exactoratus praeses Gróf Sz. Teleki Lajos és provincialis Cancellarius Kilyéni Székely Dávid Urak Id. Zejkfalvi Zejk Dániel urat, Gróf Széki Teleki Borbára Asszony ő Nsága férjét a' királyi Tábla Praessességébe. mint a' végre ki rendelt regius Comissarius Urak bé iktatták.

1796-ban 1-a Sept. R. Sz. B. Gróf Széki Teleki József Ur ő Exja, a' cs. és a kir. felség arany kultsos hive, valóságos belső titkos tanátsossa, Ns. Ugotsa vármegye fő Ispánnya, a' magyar szent Korona egyik őrizője, hosszas sinlődés után élete 57-ik esztendejében Pesten meghal és 4-a Sep. a' sziráki temetőböltba eltemettetik. NB. Nagy tudományu ember volt, egyenes szivű, az igazat bátran kimondó, jó erköltsű. A' gerneszezi Matricula szerint 9-a VIII-bris volt az eltemettetése Szirákon, Magyar országon.

1796-ban 16-a X-bris holt meg Kolosvárt első Gróf Teleki Imre és felesége Krausz Mária 3-ik szülött fiok Elek, estvéli 9¹/₂ óraker, minekutánna Pesten és bétsi orvosok fitzamodásból eredt esontbéli fenét jobb lába csipőjén meg nem tudták gyógyítani, hosszas szenvedések után. Tetemei 21-a X-bris Kővár vidékén Hosszufalván sirböltba helyeztettek.

1797-ben 10-a Oct. estvéli 6 óraker erdélyi udvari Cancellarius Gróf Széki Teleki Sámuel Ur ő Exja volt élete drága párja, Iktári Gróf Bethlen 'Susánna asszony ő Exja világi ártatlan

élete 44-ik, páros élete 28-ik esztendejében, Vásárhelyen meg holt és Sáromberkén 15-a Oct. eltemettetett; hagyván maga után 9 közül életben három gyermekeket: Domokost, Máriát, Gróf Rhédei Ádámnét és Ferenczet. Szülői voltanak Gróf Iktári Bethlen Domokos Ur és ennek első felesége Báró Wesselényi Mária, kik 1752-ben költének vala öszve. — Gróf Teleki Sámuel Ur és Gróf Iktári Bethlen 'Susánna Asszony ö Exjok gyermekei voltak Domokos, Mária, Sámuel, József, Mihály, második Sámuel, Ferencz, egy időtlen leány, egy idő előtt lett fiu.

1797. Gróf Teleki Domokos Urfi, a' Cancellarius Gr. Teleki Sámuel Ur ö Exja fija, az erdélyi Mlgos törvényes királyi Tábla supernum erarius assessorává léssen.

1797-be 11-a Januarii meghal Gróf Teleki Polyxena, Kendeffi Jánosné Asszony ö Nsága gyermekágyba, kinek is említett férjétől Kendeffi Elek, Polyxena, Ádám és Farkas nevű négy gyermekei lettenek vala, de a' kik közül ma, 1822-ben t. i. csak Gróf Kendeffi Ádám Ur él. Farkas csak 24 órányi időt élt és meg holt 's az anyjával együtt temettetett el.

1797-be 9-a Mai. Özv. Gróf Teleki Józsefné Királyfalvi Roth Johanna Asszony ö Exja, Itélő Mester Enlaki Sala Mihály Urtól Vásárhelyen vidualis prorogatát váltott, melynek ereje szerint egy esztendeig és három napig a' tisztelt Grófné Asszony ellen és mellett semmi per nem folytathatott a' férje halála napjától fogva számlálva. A' Gróf Ur, mint fellyebb láthatni, meg holt volt 1796-ban 1-a Sept. Pesten.

1798-ban Gróf Teleki Domokos Ur, és Gróf Kendeffi 'Susánna Asszony ö Nságok Polyxena nevezetű leányuk születik, kit is 1798-ba 17-a Febr. M.-Vásárhelyen megkeresztelt Tiszt. Borosnyai L. Simeon Uram.

1798-ban 19-a Julii Gróf Teleki Domokos Urfi, a Cancellarius Gróf Teleki Sámuel Ur ö Exja fija Gróf Teleki Anna kisasszonyt, a Torda vármegyei fő Ispánynak, id. Gróf Teleki Domokos Ur ö Nságának a' második feleségétől, Gróf Bethlen Judithtól való leányát feleségül el jegyzi.

1798-ban 16-a Sept. estvéli 6 órakor a' csak most említett ifjabb Gróf Teleki Domokos Urfi, minekelőtte mátkájával egybekelne, Maros-Vásárhelyen meg hal életének 25-ik esztendejében és Sáromberkén 31-a Octobris a' kriptában eltemettetik, — a' közönség nagy kárára, 's fő méltóságú édes atyjának mély bánatjára; 30-a Sept. tartatván a halotti szomorú pompa mind a' vásárhelyi várbeli Ref. templomba, mind pedig Sáromberkén. NB. Volt Camerarius, elébb Bihar vármegyei Honorum Notarius, azután az erdélyi Mlgos törvényes Királyi Táblánál supernum erarius Assessor; jenai és az erdélyi tudós Társaságok tagja, a fogarasi Ref. Ekklésia és iskola fő curatora.

1798-ban 19-a Febr. meg hal Gróf Wartensleben Wilhelmné Gróf Teleki Klára asszony ö Exja, Gróf és gubernialis Consiliarius

Széki Teleki László Ur és Rhédei Ester Asszony ő Exjok leányok nappali 11 órakor Bétsben, világi élete 49-ik, páros élete 28-ik esztendejében. Voltanak gyermekei Gróf Wartensleben Ferdinánd, Károly, Sándor, Ester, Vay Dánielné, Kata, Prónai Lajosné és Klára Báro Podmaniczki Sándorné. (Magyar Mercurius, Pag. 205.)

1798-ban 16-a Mart. költ egy diploma szerént, melyet Gróf Széki Teleki Domokos Urfi, udvari Cancellarius Gróf Teleki Sámuel Ur ő Exja fia, mint Praesidens, Lenz János György mint Director és Bredetzki Sámuel mint secretarius ugy subscribáltanak vala, Gróf Teleki József Urfi a' néhai Gróf Teleki József Ur ő Exja fia, a' jenai mineorologica societásnak tisztességbeli tagjává tétetett.

1798-ban Gróf Teleki Ferencz Urfi a' bétsi Theresianumba bé vétetett Gróf Lázár Benedek és T. Székely János Urfiakkal. (Magyar Mercurius, Pag. 354.)

1798-ba 21-a Apr. R. Sz. B. Gróf Wartensleben Wilhelm, a császár ő felsége hadi tanácsosa, generalis fegyvertármester, a' Mária Theresia vitézi középrenájének egyik keresztos tagja és egy gyalog Regimentnek tulajdonosa élete 65-ik esztendejében tüdő rothadásban Bétsben meg holt; és ő előtte mintegy két hónappal meg holt felesége Gróf Teleki Klára Asszony mellé Pest vármegyében Gyömrön el temetett. (Magyar Mercurius, Pag. 467. és Magyar Hirmondó, Pag. 547.)

1799-ben 17-a Nov. Gróf Teleki Domokos Ur és Gróf Kendeffi 'Susánna Asszony ő Nságok Elek nevű fiok születik.

1799-ben 28-a Mai Gróf Széki Teleki László Ur, a' Teleki József Ur ő Exja fia, házi környülállásai ugy kívánván, az erdélyi hivataláról lemond és lakását Magyarországra egészen által teszi.

1800-ban 1-a V. 2-a Junii Gróf Teleki Lajos Urfi ő Nsága, a' Gróf Teleki Mihály Ur ő Nsága fia, a' feleségével, Kendeffi Anna kisasszonnyal, a' Kendeffi József Ur és Bartsai Rákhel Asszony leányával egybe kél.

1800. 23-a Apr. Gróf Sz. Teleki Mária asszony ő Nsága, Gróf Teleki László Urnak az első felesége, maga után hagyván Ádám, József, Sámuel Urfiakat és Johanna kisasszonyt, világi élete 30-ik, páros életének 12-ik esztendejében meg hal, kinek temetési tisztessége tartatott a' sziráki Evang. templomban 31-a Aug. 1800-ban, a' mely templomnak kriptájában tétetett a' nagy Teleki József Ur mellé.

1800. 3-a Sept. Gróf Teleki Ádám Urfi, a' Gróf Teleki Sándor Ur fia, a' vásárhelyi Ref. Collegiumba tanulni kezd csakugyan mint Logicus. 1804-ben 20-a Januarii subscribálja a' nevét a Collegium törvényeinek.

1800-ban meg holt B. Györfi Mária, Gróf Teleki Sándorné Asszony ő Nsága (a' fija, Gróf Teleki Ádám Ur ő Nsága mondotta).

1800-ban 13-a Octobris Nagy-Váradon himlő nyavalyába

meg holt Gróf Kendeffi János Ur, Gróf Teleki Polyxena Asszonynak a' férje.

1801-ben 4-a Dec. Gróf Teleki József Ur ő Nsága, a' Gróf Teleki József Ur ő Exja kisebb fia Gróf Teleki 'Sófia asszony ő Nságát, volt statuum praesidens Gróf Teleki Lajos Ur és Gróf Toldi Sára Asszony ő Exjok egyik leányokat feleségül veszi, esküdtenek össze Horváthiban.

1801-ben 3-a Dec. a) Gróf Teleki Lajos Ur ő Nsága, a' tsak most tisztelt Gróf Teleki József Ur ő Nsága testvér bátyja, Szoboszlai Báró Mészáros Johanna Asszony ő Nságát, Generalis Báró Mészáros János Ur és Giczei Diószegi Mária Asszony leányát feleségül veszi, másodszeri házasságra lépven. b) A' Teleki László Ur élete leírásába November 22-a vagyon téve az Házasság napjának. NB. A' két lakadalmazó testvérek közzül edgyik és a másik lakadalmáról ekkor semmit nem tudott.

1801-ben 19-a Junii Gróf Teleki Anna kisasszony, Gróf Teleki Domokos Ur ő Nságának második feleségétől, Gróf Bethlen Judithtól való leánya B. Kemény Simon Ur ő Nságához férjhez megyen.

1801-ben 30-a Martii születik Gróf Teleki Anna, Gróf Széki ifjabb Teleki Lajos Ur és Kendeffi Anna Asszony ő Nságok első leányok, ki 29-a Apr. kereszteltetett meg.

1802-ben 28-a Mart. Gróf Teleki József Ur ő Nsága, a' Testvér bátyja Gróf Teleki László Ur ő Nsága helyett, ki is Erdélyből Magyarországra költözött lakni, az Erdélyi Mlgos Ref. fő Consistorium által a kolosvári Ref. Collegium és Ref. Ekklá fő Inspector Curatorává tétetett.

1802-ben 26-a Aug. a' Gróf Teleki József Ur és Gróf Teleki 'Sófia Asszony ő Nságok első fiok István születik. NB. Meg holt Posonyban, 1827-ben Maius 18-ik napjára virradólag guttaütésbe.

1802-ben Oct. 8-kán néhai boldogult testvér ötsém Honorfalvi Szász József Nagy Méltóságú udvari Cancellarius R. Sz. B. Gróf Széki Teleki Sámuel Ur ő Exja M.-Vásárhelyi Bibliothecájához költözvén 's 18-a Octobris Bibliothecariusnak fel esketettvén, azon fényes Bibliotheca a tanuló Publicum használására ki nyittattatik.

1802-ben született Gróf Teleki Drusiánna kisasszonyka, Gróf Széki ifjabb Teleki Lajos Ur és Kendeffi Anna Asszony ő Nságok második leányuk 's meg is hal. Meg hal ugyanabba az esztendőbe Gróf Teleki Anna kitsiny kisasszonyka, a' tsak most említett grófi párnak első leánykája is.

1802-ben 14-a Sept. estvéli 9 és 10 óra között született Gróf Teleki László Ur és Mészáros Johanna Asszony ő Nságok első fiu gyermekök, ki is 21-a Sept. Jánosnak kereszteltetett.

1802-ben Gróf Teleki László Ur a' Duna mellyéki reformatus superintendentiába világi (secularis statusbeli) fő Curatorrá választatott.

1802-ben 1-a Febr. estvéli 10 óraker meg halt Kolosvárt hajdan az Erd. t. k. tábla Birája, I. Gróf Teleki Imre öt esztendőig tartott betegsége és vaksága 's többszöri gutta ütés következtetésében, tetemei a Hfalvi sirboltba helyeztettek.

1803-ba 9-a Oct. Gróf Teleki József Ur és Gróf Teleki 'Sófia Asszony ö Nságok második fiok Károly születik.

1803-ban 4-a Oct. születik Gróf Teleki Krisztina asszony, ö Nságok leánya.

1803-ban 16-a Januarii Báró Jósika Antal Ur, a Kolos vármegyei fő Ispány, Gróf Teleki Mária Josefának a férje, életének 58-ik, házasságának pedig 28-ik esztendejében meg holt.

1803-ban 5-a Nov. Gróf Teleki László Ur a magyarországi királyi tábla Birájának kineveztetett.

1803-ban 28-a Decz. 10255. gubernialis szám alatt költ gubernialis jelentés szerént Gróf Teleki Mihály Ur Nemes Marosszéki fő Király Birói Administratornak resolváltatott. Láthatni az említett Szék Archivumánál.

(Folytatjuk.)

Báró Wesselényi Miklós ifjúkori kiadatlan levelei.

(1805—1825.)

— Közli és ismerteti: Dr. Kardos Samu. —

— Nyolczadik közlemény. —

XLVIII.

Bécs, 1814. július 29.

Kedves jó Anyám!

Már egész szomorúságban voltam, hogy csak én vagyok az itt az erdélyiek közül, aki hazunnan levelet nem kap, midőn két egymásután irt levelét kaptam kedves Anyámnak, de ezek közzül is az utolsó előbbi örömet megzavarta. Dr. *Ferentzi* a kedves Anyám szemének állapotját közölte Beerrel s mind ő, mind Pataki megírták, hogy mit mondott rólla; az Isten adja, hogy midőn kedves Anyám ezen levelemet kapja, már semmi baja se legyen a kedves jó Anyám szemének.

Mi minnyájan frissen vagyunk. — *Bánffiek*, *Kendeffi s Bethlen* Ádám csókolják a kedves Anyám kezeit. A Johann dragonerek ide maschiroznak a Béts környékében. Eichelbourg, Scheinemann már itt vannak s csókolják a kedves Atyám kezeit, én pedig fiui tisztelettel maradok

Kedves jó Anyám

engedelmes fia

Wesselényi mp.

(Eredetije negyediv két oldalán, a *Wesselényi* levéltárban.)

XLIX.

Bécs, Julius 31-én. 1814.

Édes kedves jó Anyám!

Tegnapelőtt irtam a postán kedves Anyámnak, mely alkalmatossággal Pataky az anyám szeme állapottya iránt tett lépéseket bővön megírta, de mivel a posták olyan irregulariter járnak, jónak láttuk, hogy most újra írjon azon materiáról. Tegnap estve vettük kedves Anyámnak ezen holnap 17-dikéről dátált levelét s ma *Wesselényi* József s Farkastól küldöm válaszomat, ők indul-

nak ma, a többi is letakarodik lassanként, azt gondoltam, hogy ezek csak Erdélybe szoktak pletykázni, s majd itt elfelejtik, de éppen ellenkezőleg van, mert itt is sok dolgok van velem. *Teleki* Lászlónak nagyon szurta az orrát (ámbár szembe nem mutatta), hogy Anyám ötlet ezen feljövétel iránt meg nem kérdezte; szegény Patakynak csaknem egyenesen megmondották szemibe, hogy igen nagyon hibázott kedves Anyám, *csak* Patakyval bocsátván fel engem. *Way* Miklóst is fellármázták s egy nagy leczkét tartattak vele nékem ezen utom káros voltáról: tudom, *Wesselényi* József is fog kedves Anyámnak eleget pletykázni, de az az ő atyafiui indulattáéhoz nagyon illik. *Wesselényi* Farkas azt a barátságot tette velünk, hogy igen billig móddal adott nekünk 100 aranyot.

Ma itt *Feurwerk* lesz, ha az eső el nem rontja, de még eddig szép idő van. A jövő postán újra irok kedves Anyámnak, addig is kezeit alázatosan csókolván, fiui tisztelettel maradok kedves jó Anyám

engedelmes fia
Wesselényi.

(Czim): *de Wiene*

a madame madame la Baronne Donariere Wesselényi
née dame Helené de Cserey

à Sibó
en Transylvania.

Kivül a boríték hátán Wesselényiné kezével: 1814. 31. July irt levelei fiának s Patakinak, Wesselényi Farkas által vettem 12 Augusti. No. 11.

(Eredetije negyediv alakban, kék papíron, fehér borítékkal, 2 oldalon a *Wesselényi* levéltárban.)

L.

Soprony, 4a. Aug. 1814.

Kedves Jó Anyám!

Ma éjszaka indultunk ki Bécsből s érkeztünk ma reggel ide Sopronyba, ahol várt *Döbrentei* minket, holnap reggel indulunk Grätz felé s onnan megyünk Laibachon keresztül Triestbe, Grätzből fogok irni kedves Anyámnak. Mi eddig mind egészségesek voltunk s azt kivéve, hogy kedves Anyámtól oly messze vagyok, mind jól voltam s az időt jól töltöttem; Bécsben s körülte minden nevezetést megnéztünk. Bátyám *Cserey*, ki ezen leveletem fogja vinni, hogylétünk felől közelebbi bizonyítást tehet. Én pedig kezeit alázatosan csókolván fiui tisztelettel maradok kedves Jó Anyám!

engedelmes fia
Wesselényi.

(Czimzés a borítékon):

a Madame
Madame la Baronne Donariere Wesselényi neé de
Cserey

à Sibó.

LI.

Gratz, Aug. 7-kén 1814.

Kedves Jó Anyám!

Mi mind frissen vagyunk, az uton még legkisebb bajunk sem volt, reményilem Kedves Jó Anyám is a legjobb egészségben vagyon. Itt Stiriába képzelődésem oly sokszor képzelget otthon, majd minden hegy meghaladtával, minden völgy kinyíltával Sibót képzelem látni, de mely meghidegülök, mikor eszembe jut, hogy mely messze vagyok Kedves Anyámtól. Csak avval vigasztalom magamat, hogy annál kedvesebb, annál gyönyörűbb lesz az a szempillantat, mikor újra láthatom kedves Anyámat. Holnap indulunk s Laibachból újra fogok irni, vagy ha lehet, még előbb is, addig kezeit alázatosan csókolván fiui tisztelettel maradok

Kedves Jó Anyám!

engedelmes fia
Wesselényi.

LII.

Laibach, Aug. 10-kén 1814.

Kedves Jó Anyám!

Ma estefelé érkeztünk ide s holnap 12 óraker indulunk Triest felé, megnézzük holnap Istriába a híres kényeső bányákat. Laibach nem sokkal nagyobb Kolozsvárnál, de szépen van építve s igen csinos városocska, ma egy Treteurnél vacsorálván, a legujabb ujságba azt olvasám, hogy Franciaországban nagy zenebonák vagynak, egy helyt a király visszajövetelét játszodván a Logekba sokak tapsoltak, de ezeket a megharagudott nép onnan levetette, a fogságból visszamenő katonák régi urukat felejtteni nem tudván s a király nagy veszedelemben vagyon; hogy mindezekből mi lesz, nem tudom. Itten most első Augustustól fogva Oesterreichische provisorische Regierung vagyon, itt a környékbe sok ütközetek voltak a vice-királyyal. Gratzból elfelejtettük megirni Kedves Anyámnak, hogy onnan egy fertály órányira Eckenbergbe lakik a westphaliai ex-király feleségestől, akiket láttunk is szekerezni, maga most Triestbe van, künn levén megnéztük a kertjét, az istállóját, de minden szegelet szomoruan mutatja, mely nagy csapást tehet esztendő alatt a sors. Triestből újra fogok irni, addig kezeit alázatosan csókolván fiui tisztelettel maradok

Kedves Jó Anyám!

engedelmes fia
Wesselényi.

P. S. Osváldtól fogva, mely innen két posta, ezüst pénzt kell költenünk, mert itt az Einlösungról tudni sem akarnak, minden elég olcsó, fél forinttal jól lehet enni, mikor Bécsbe pedig 3—4 alig lehet megérni.

Wesselényi.

Én Nsgodnak most nem irhattam passusunk dolgának igazításáért, Triestből teszem kötelességemet. Most kezeit alázatosan csókolom s maradok

alázatos szolgája

Pataky Moses.

(Ez utóbbi sorok Pataky sajátkezű írása.)

(Czim a borítékon):

de Laibach.

a Madame

Madame la Baronne Donariere Wesselényi née

Dame Helené de Cserey

a Clausenbourg.

p. Gratz

Körmönd

Bude

Debreczin

Megjegyzés a borítékon: 1814. 10. Aug. Laibachból irt levele
fiamnak. No. 15.

LIII.

Velentze, Aug. 18-kán 1814.

Kedves Jó Anyám!

Hogy Triestből nem irtam Kedves Anyámnak, annak oka az volt, hogy nem akartam éppen a tengerre való indulásunk előtt irt levelemmel Kedves Anyámat nyugthatatlanítani, de már azon által estünk s szerencsésen tegnapelőtt ideérkeztünk, a hajót melyen jöttünk, a város előtt megállították, minket csónakkal a sanitatis commissio, majd a politia elébe vittek s végtére bebo-csátották a városba portékáinkat, melyeket addig megvisitáltak, 2 óra mulva kezünkbe kaptuk.

Velentzének a tengerről egészen még benne van az ember, igen szép a tekintete s egészen elvontunk ragadtatva ezen felséges látástól, de minek utánna bémentünk s mind régi fekete épületek közt evezünk a keskeny s bűdös canalisokon egészen a szállásunkig, nagyon elvesztettük volt Velentzéről való jó itéletünket s csak délután kaptuk azt vissza, minek utánna jární kezdtek a várost s láttuk a Márkus piatzot, most mind a Velentze nevezetesegeit nézzük, láttuk már az Arsenalt s többeket is. Hétfőn megyünk Paduába, onnan Velentzéről is többet fogok írni. Mostan alázatos kézcsókölással bevégezem levelem s maradok

engedelmes fia

Wesselényi.

LIV.

Marczali, 1814. sept. 12-én.

Kedves Jó Anyám!

Paduából irtam legutoljára Kedves Jó Anyámnak, azóta egészségesen voltunk s utaztunk mindnyájan Paduából 24-ik aug. Vicenzába mentünk, ahol bennünket *Eszterházi* Louis az Obstleutnant s az Obrist Gabelkofen igen jó szívvvel fogadtak, itt minden nevezetes dolgot megnéztünk, melyek közt egynehány igen pompás épület s a Theatrum legnevezetesebb, melyben egy igen jó operista-társaság, kik között van a híres Velutti, is játszik. Vicenzából 25-ikén Veronaba mentünk, ahol láttuk a híres arenát, mely majd egész Olaszországba a legszebb római maradvány, egyebeknek is a megnézése után mentünk Peschierába, ezen nevezetes Festung s a mellette levő régi híres Lacus Benaeus mostani Lago di Garda megnézésire, melyek után újra Veronán keresztül Vicenzaba jöttünk s innen 30-ik Aug. elindultunk Treviso és Udine felé vissza Triestbe, a hová 2-ik Sept. meg is érkezünk minden legkisebb baj nélkül, utunkba a legszebb helyeken, falukon s kicsiny városokon jöttünk keresztül.

Triestből már nem messze láttuk Duinot, a Thurn apja lakóhelyét s mellette a régi híres fontes Timavikat, mely két forrásoknak egyike eredetétől 12 lépésnyire már egy öt kövü malmot hajt s vagy 30—40 lépésre nagy kereskedő hajókat hordoz. Triestből 5-ik Sept. Fiuméba érkezünk, ezen utunk nem igen kellemetes volt, mert mind a legkösziklásabb havason ment keresztül s szüntelen a Bóra fűtt, még pedig igen hidegen s oly erővel, hogy szekerünket is szinte felfordította. Fiume szép hely s látszik, hogy valaha nagy virágzásba volt, de most mivel nem szabad kikötő hely s a Mautok oly nagyok, minden kereskedése megszűnt s ezáltal nagy szegénységre jutott, nagyon kívánnának újra a magyar igazgatás alá jönni, de ez, amint közönségesen beszélnek, bajosan fog megtörténni. Fiuméből Sept. 6-ikán indultunk Carlstadt felé az Uj Ludovica útján; ezt a pompás utat, mely egy 4500 schuchos kösziklára úgy viszen, hogy mindenütt lehet lassu trappba menni, egy magyarországi társaság építtette s került mintegy 7.000.000 bancoba, de most nem lévén kereskedés, nem sok hasznát veszik. Ezen az uton jöttünk egészen Carlstadtig, a hová 8-ik Sept. érkezünk s még az nap bémentünk Agramba; egész Agramig azaz a Sava hidjáig a frantziák birtokába lévén, Illyriába tartozott s most is még oda számláltatik, igazgattatik egy Provisorische Regierung által, melynek feje G. Saurou. Magyarországhoz jöjjön egészen, nem gondolom, de Fiume környékét kivéve, reméllem. Agramba Gyulai igen jó szívvvel látott s nálla voltunk ebéden, vacsorán is. Agramból Varasdnak jöttünk s onnan tegnap délben Kanisára érkezünk Alsó-Lindván keresztül (ezt ugyan jó volna megnýerni, mert nagyon szép hely) Kanisán

elváltunk Bánffióktól, meg kellett válnunk, mert ők Bécsbe nem jöven, egyenesen Pestnek mennek s onnat haza indulnak. Mi pedig Niklára megyünk a *Berzsényi* látogatására s onnat Keszthely—Soprony felé felmegyünk Bécsbe a Solennitások látására, melyek 25-ötödik fognak kezdődni, mivel akkor fog eljönni a muszka czár. Keszthelyről újra fogok írni Kedves Jó Anyámnak. Bánffiók is, ha az apjuk Zentelkén nem lesz s azért Várad felé nem fogják venni utjokat, Sibóra mennek s egész utunkról bizonyost fognak mondani Kedves Anyámnak. Ezek után kezeit alázatosan csókolván fiui tisztelettel maradok

Kedves Jó Anyám!

engedelmes fia

Wesselényi.

LV.

Sopronyban, Sept. 20-án 1814.

Kedves Jó Anyám!

Martzaliból irtam Kedves Jó Anyámnak utolsó levelem Sept. 12-kén, onnan még az nap Niklára mentünk Berzsényihez s ott voltunk másnap délutánig; ő egy igen jó szivü ember, minket különös örömmel fogadott; azon nap, hogy tőle elmentünk, megháltunk egy Vid nevü faluba a Balaton mellett s másnap reggel elindultunk Keszthely felé, ahová, minek utánna a Balatonon keresztül eveztünk volna, meg is érkeztünk dél tájba, de oly szerencsétlenek voltunk, hogy G. *Festetitset* otthon nem kaptuk, mindazonáltal Prof. Liebbald mindenüvé elvezetett, ez egy igen derék ember; mely sokat láttam, melyet kívántam volna, hogy nállunk is lenne még. A Georgicon és a Forstinstitut megnézéséből a mi időnk maradott, a Vadaskert, mely igen szép, megnézésére fordítottuk. Láttam a ménest és az istállót is megnéztük. A ménes igen derék kanczákból áll, töllünk is van egy közötté; az istállóba láttunk egy arabs ménlovat, mely igen szép ló és sok fiai vagynak; találtam itt egy néhány esmerősre is, tudniillik a Hozdalomra, ezt Kegel által vette meg az ifiu *Festetits* lovaglólónak attól, akinek Benyiczki eladta volt, most igen derék s ép ló. Itten van a Cupidó is, akit szegény Apám G. Sauernek adott volt; már idős, de felette derék ló. Még ezen kívül mutattak itt egy fakó ménlovat, melyet egy francia szolgálatban levő lengyel obester vett Spanyolországba s véle az egész muszka s mostani háborut kiszolgáltta s az életét is megmentette, de ugyanebben a háboruban elfogattatott lovaival együtt, melyeket tőle el nem vettek. Ő itt volt Soprony táján s a háboru végén, midőn vissza akart menni hazájába, ezen lova elszabadult s a többiek ugy egybe rugták, hogy kénytelen volt eladni s így vette meg az ifju G. *Festetits*; midőn közelebből kezdém vizsgálni ezen előttem ismeretesnek tettsző lovat, akkor ismerém rajta meg bélyegünket s

pofáján a T. Ü. betűt s későbbre jutott eszembe, hogy ez a Hyderali, melyet Apám G. Nemesnek adott cserébe, hogy jött azon kezekbe, nem tudom. Mindezek látása után elindultunk Keszthelyről azon boszankodással, hogy Festetítstsel nem találkozhattunk; midőn már nem messze valánk Sümegtől, akkor találkoztunk vele, melyre nézve mindjárt Sümegről vissza tértünk Keszthelyre, ekkor ő igen jó szívvvel látott, vacsorán s hálni is ott kellett maradni nálla; tudakozódott Kedves Jó Anyám felől s dicsekedve mondta, hogy a szegény Kedves Apám Regulussa megvagyon bibliothecájában, amely a Kedves Jó Anyám kezeirása. Másnap reggel jókor akartunk elindulni, de már ötet künn találtuk s még egy darabig jární s beszélgetni kellett vele. Az nap ebédre még Sümeghre mentünk Kisfaludihoz, aki minket igen jó szívvvel látott s estvére Dukába *Döbrenteinek* egy esmerőséhez; itt a nemes emberek igen jól birják magukat s nagyon emberségesek. Dukából Ujfaluba mentünk *Döbrenteinek* az apjához, aki ottan pap, egy igen becsületes ember, innen jöttünk Sopronyba, *Döbrentei* pedig az apjánál maradott. Ma voltunk Eszterházán, ez egy fejedelmi pompával épült kastély, de most nagyon el van hagyatva, Itt meghallottuk, hogy ezen napokba megérkezik a muszka czár, melyre nézve innen mindjárt fogunk indulni Bécs felé. Onnan fogom tudósítani mindjárt Kedves Jó Anyámat, addig is kezeit alázatosan csókolván fiui tisztelettel maradok

Kedves Jó Anyám!

engedelmes fia

Wesselényi.

(Folytatjuk.)

Báró Wesselényi Miklós ifjúkori napló feljegyzései.

Közli és ösmerteti: dr. Kardos Samu.

— Nyolczadik közlemény. —

1828. *Április.*

1. *Kedd. 1a Apl.* M. B.-nek 10 fl. Reitschulba izzadás. Mezőre lóval. D. u. faluba, oltás. Estve gyalog szalonkára; lőttem egyet. Irtam Döbrenteinek, az eladó paripáimról való kiadást küldvén.

2. *Szerda. Apl.* Faluba oltás. Juhász Páltól Fejér Ferenczig. D. u. hasonlólag. Estve szalonka. *Lőttem 1-et.*

4. *Péntek.* Nagypéntek. Rút idő. Házba. Estve szalonkára. *Lőttem 1-et.*

5. *Szombat.* Havazás. Reitschulba izzadás. D. u. faluba oltás. Estve szalonkára, *Lőttem 2-öt.* Éjjel fagyott. Degenfeldné.

6. *Vasárnap. Husvét.* Fenn templomozás. Hideg szél. Alatt kert. Estve szalonkázni.

7. *Hétfő. r.* Solymosra lóval. Alatt templom Degenfeldnével Reitschul. D. u. lóval az új allééhoz. Szalonkára.

8. *Kedd.* Degenfeldné el. r. Solymosra lóval; alatt templom. D. u. kert. Estve szalonkára; kert. A palota stukaturája leomlott.

9. *Szerda. r.* Kert. Lóval Udvarhely. Meleg eső. D. u. kert. Gyalog szalonkára. *Kölcsön szekér N.-nek 15 fl. Sz.-György napjáig.*

10. *Csőtörtők.* Eső, meleg. Lóval Solymos. Sz. Király a Viskiékkel való dologért. Egész nap s éjjel eső.

11. *Péntek. r.* Reitschulba izzasztás. Farsába. Eső. Estve lóval szalonkára.

12. *Szombat.* Szép idő, de hives és szeles. Lóval Udvarhelyre a Bornemisza beteg lovaihoz. Reitschulba. D. u. kert. Estve lóval szalonkára. *Lőttem 1-et.*

13. *Vasárnap.* Templomba nem, Olvasás. Estve szalonkára.

14. *Hétfő.* Igen szép idő, meleg. Méneket és csikókat kibocsátottuk. D. u. kert. Wesselényi Józsefné. Szalonkára.

15. *Kedd.* Eső. Kertbe, Irtam Széchenyinek és Csáky Sándornak. D. u. is sok eső.

16. *Szerda.* Reitschul. Hágás Lista irás. D. u. faluba oltás; estve szalonka, már nincs. R.-nek 5 fl.

17. *Csőtörtők. r.* szép idő, egész nap oltottam a faluba s el is végeztem. M. B.-nak 5 fl. Sz. S. 1 fl.

18. *Péntek. r.* Lóval Solymos Udvarhely. Irtam Kolozsvárra. D. u. Barrier. Ugratás. Kert. Igen szép idő.

19. *Szombat. r.* Padyval Solymos, Nyírséd, Zilah. 11-kor haza. D. u. Édes anyám alatt az udvaron. Igen szép meleg. N. B. Az erdő már jócskán zöld. Cserebogarak is vagynak.

20. *Vasárnap. r.* Kétzer lóval mezőre. Templomba alatt. Gyalog Rónára. Kelemen haza jött.

21. *Hétfő*. r. Solymos Udvarhely. Ekék. Luczerna s krumpli vetőbe D. u. gyalog Rónára szálló oltani.
22. *Kedd*. r. Solymosra lóval. Gyalog Rónára. D. u. Lóval porondra, luczernavetés.
23. *Szerda*. r. eső. Rónára, Náprádra, lóval. Ebédre Hatfaludy, Pechy. D. u. Reitschul.
24. *Csötörtök*. r. Eső. Hatfaludy, Pechy el. A teraszet megkaszáltam, egy keleşemért nem lovagoltam. Irtam Széchenyinek, Döbrenteinek és Hatfaludynak, az utfelügyeléstől lemondván.
25. *Péntek*. r. Szép idő, Irtam Sartorynak a szecskavágó iránt Rónára lóval. D. u. Reitschule. Éva Pistának 10 fl.
26. *Szombat*. r. jókor lóval Solymos. Reitschul. Lóval Rónára. Gyalog ménes, csikók.
27. *Vasárnap*. r. jókor gyalog izzasztás. Kelemen Kolosvárra. Templom. Gyalog mezőre. D. u. lóval.
28. *Hétfő*. r. jókor Solymosra. Rónára. Irtam Wesselényi Farkasnak és Ferencznek, Eszterházy Mihálynak, Károlynak. Reitschul. D. u. lóval mezőre.
29. *Kedd*. r. Jókor Zilahra, Thompsonnal. 9 haza. Kittyvel mezőre. D. u. Gójával mezőre.
30. *Szerda*. Jókor lóval Solymos. Róna. D. u. Wechs. Wirthsch.

Május.

1. *Csötörtök. 1a Maj*. r. jókor gyalog mezőre. Szek. J.-nal. Thompsonnal Udvarhely, Róna. Hives, felleget szél. D. u. kertbe. Kútnál.
2. *Péntek*. Keleşemért későre költem fel. Zilahra szekeret Kisért, az édes anyám torkáért, de nem jöhetett ki. Többnyire a házba. D. u. nagy eső. Hives. Édes anyám jobban.
3. *Szombat*. Édes anyám jobban. Egész délelőtt a kertbe a kútnál. D. u. kaszállás. A kútat elvégeztük. Hives idő.
4. *Vasárnap*. r. a kancza csikókat a vadas kertbe vittük. Templom. Vásár. D. u. Kertbe. Vásárba. Szekér Peti megadta a tehényért való 30 ftot. Zalainak 1 fl. Györgyinek 2 fl
5. *Hétfő*. Solymos lóval, esmét lóval ménes. M. B.-nek egy tehenet 50 fl. D. u. lóval berek
6. *Kedd*. r. lóval Solymos, Bursza, Udvarhely. Zathureczky. D. u. puztán 3 haris. Éva Pista megadta a 10 ftot.
7. *Szerda*. r. 7-kor lóval Solymos, Udvarhely. 9-kor haza. Esmét Rónára. 12-kor haza. Eső.
8. *Csötörtök*. Fűrjre. 6 fűrj. 1 haris. Lóval mezőre. D. u. gyalog ménes. Lóval mezőre. Mitának 1 fl. 40 kr.
9. *Péntek*. r. jókor Solymos lóval, esmét lóval Udvarhely, Róna. D. u. fűrjre. 8 fűrjet. Meleg idő.
10. *Szombat*. Jókor Solymos lóval, berek, Lonka. Nagy eső. D. u. pakkolás. Percipiáltam édes anyámtól 3112 ftot s nálam még volt 350 fl.
11. *Vasárnap*. r. eső. Templom alatt. Berekbe s méneshez gyalog; löttem 8 fűrjet, 3 harist. D. u. berek. Löttem 4 fűrjet Lovaimat előre küldöttem, a szekerem reggel ment előre Széplakra.
12. *Hétfő*. r. 4-kor el, 8-kor Margitán 3 lóval. D. u. fűrjre. (Ettől fogva junius 19-ig nincs fölfegyzés)

Junius.

19. *Csötörtök*. Pesten dolgaimat igazítottam. Estve Budán theatrum. Marienál vacsora. Éjfélt után Kendeffyvel leindultunk.
20. *Péntek*. Délbe 12-kor Szolnok, estve 8-kor Kardzag.
21. *Szombat*. r. 6-kor Deretske. D. u. 1-kor Margitán ebéd. 2-kor el. Éjjel 12-kor Sibón, nem feküdtem le.

22. *Vasárnap.* r. 3-kor lóval ménés, csikók, Solymos. Kendeffyvel Tihóig. D. u. lóval Szamoshoz, feredés. Fürjre, lőttem 5-öt.
23. *Hétfő.* r. lóval mezőre, gyalog fürjre, feredés. D. u. nagy eső. Kert. Alvás.
24. *Kedd.* r. irtam Marjásynak, Fejérvárynak, Széchenyi Pálnak. Lóval mezőre. Reitschule. Wenkheim lovászmestere. Lóval Szamoshoz. Feredés. D. u. alvás. Gyalog fürjre, lőttem 5-öt. Feredés.
25. *Szerda.* r. jókor Solymosi méneshez. Reitschule, gyalog izzasztás, Szamoshoz. Nagy meleg. Feredés. Nagy eső. D. u. alvás. Irtam Ferenczynek, Kendeffynek
26. *Csötörtök* r. 4-kor felkeltem. Szekeret Kolosvárra chyrurgus után. Eső. Fűrés patak kiöntött. Hives idő. D. u. lóval mezőre.
27. *Péntek.* r. Solymosra lóval. Reitschule. Lóval Szamoshoz, de nem feredtem. D. u. nagy eső, dörgés. Dr. Bara.
28. *Szombat.* r. kert. Reitschule. Feniksdorf eljött. Édes anyámnak érvágás. Lóval Szamoshoz feredni. D. u. Barával Solymosra.
29. *Vasárnap.* r. templomba édes anyámmal. Lóval juhferesztőhöz feredni. D. u. Solymosra lóval. Estve kert. R.-nek küldöttem 5 fl. Sibóánk 3 fl
30. *Hétfő.* r. Solymosra lóval. Reitschule. Michel a Gójáról leesvén, nagyon megütötte magát. Juh feresztőnél feredés. Carl Lichtenstein. Kapitány Müller.

Julius.

1. *Kedd. 1a* r. lóval ménés. Csikók Solymos, délig. D. u. Reitschule. Lovagoltam 8 lovat Estve vásár csinálás. Szek. J.-nak 5 fl. Perc 2500 fl.
2. *Szerda.* r. Lichtensteinnal Nyírsédig, onnan Zilahra Tatárral, examenre. Visszajövet Nyírségen tejevés. D. u. haza Alvás. Estve kertbe várás.
3. *Csötörtök.* r. Zilahra examenre. Ott ebéd. D. u. Nyírséden teje.
4. *Péntek.* r. kert. Reitschule. Levélírás. D. u. kert. Fürj. Lőttem 3-at.
5. *Szombat.* r. mint ebben az egész hónapban nagy köd. Zilahra examenre. Nyírséden 8 fürj. Tejevés. Estvére haza.
6. *Vasárnap.* Laxativa vétel. Estve fürjre. 6-ot. Három nap olta a nyelvemmel bajlódtam. Ma reggel Kelemen Kolosvárra. Egy szegénynek 2 fl.
7. *Hétfő.* Jókor lóval Solymos, gyalog Róna, Rákótzai hegy. Úszás. D. u. úszás.
8. *Kedd.* r. Ménés, Reitschul, úszás. D. u. lóval mezőn.
9. *Szerda.* r. Solymos. Udvarhely. Aratás. Úszás. Ebédre Kendeffy. D. u. vele lovaglás, úszás.
10. *Csötörtök.* Vásár. Reitschul. Fechtirozás. Úszás. D. u. úszás. Nagy meleg, éjjel nagy szél. M. B.-nak 10 ftot. Perc. bikáért 150 fl. Nyomt. 16 60 fl.
11. *Péntek.* Reitschul. Jósika Lajos. Vásár. Nagy vásár. D. u. lóval ménés. Solymos. Pölnitznek adtam 50 ftot.
12. *Szombat.* r. Reitschul, fechtirozás. Úszás. Degenfeld. D. u. úszás 3420 ölot 7 fertály alatt. Kendeffynek eladtam a Sanchot 5500 fl.
13. *Vasárnap* r. Kendeffy, Jósika, Degenfeld el. Én Solymosra. Farkasra, de nem kaptunk. D. u. a Szamosra. Estve eső.
14. *Hétfő.* Mezőre lóval Wesselényi Ferencz, Reitschule. Juhnyírás. Csürbe ebéd. D. u. Szamosra. Estve hives.
15. *Kedd.* r. jókor a Sanchot elkísértem, két katonatiszt, Kendeffy ; a Kittyt eladtam. D. u. Kendeffy el. Nagy eső, hives.
16. *Szerda.* r. A Kendeffy kanczái elébe küldöttem Togyert s abban irtam. Lóval aratóba. Reitschulba, fechtiroztam. D. u. lovakat heréltettem. Hives, szeles idő.

17. *Csötörtök*. r. Solymos, aratókhoz. Eső, megáztam. Reitschul. Fecht. D. u. alvás. Kaszálás. Nagyon hives. Estve irás
18. *Péntek*. r. jókor lóval Udvarhely, aratók. Reitschul. Irás Széchenyinek, Mayerffy, Wartensl. Lóval mezőre. Estve szöktetés. Egész nap hives, de ma kevesebb eső, mint eddig; csak ma végezhetjük el a juhnyírást.
19. *Szombat*. r. Lóval aratók. Kert. Kaszállás, úszás. D. u. kaszállás, úszás.
20. *Vasárnap*. r. irás. Lójártatás. D. u. úszás. Fürjezés. A lábomon a hüvelykem a körömért már a vásár olta fáj. Ma jobbacskán lévén, legalább gyalogoltam. N. B. Selleg Andris gyermeke keresztelésére 7 fl. 30 kr.
21. *Hétfő*. Jókor lóval Solymos, aratóba. Reitschule. Kaszállás, feredés. Meleg idő.
22. *Kedd*. Jókor Solymos, lóval; feredés. D. u. lóval aratóba. Kaszálás, feredés.
23. *Szerda*. Eső. Reitschul. Kert. D. u. Ferencz Drágba. Fürjre. Löttem 6-ot. Estve feredés.
24. *Csötörtök*. r. jókor. Fürjre gyalog; löttem 3-at. Úszás. Reitschul. Irás. Berek. Úszás. D. u. gyalog mezőre. Kaszállás egész sötétig, akkor úszás.
25. *Péntek*. r. Mezőre lóval, aratók. Solymos. Úszás. Reitschul. Irás. Úszás. D. u. kert. Lóval mezőre. Úszás.
27. *Vasárnap*. r. Ferenczcel Hadadba, lóháton. Éjjel haza.
28. *Hétfő*. Reitschul. Úszás. Pestről a lovaim megérkeztek. Mezőre lóval. Aratóknál. Egy csigleni embernek, kinek tehene megdöglött, 20 fl. Estve úszás. Wesselényi, Farkasné. Nagy eső.
29. *Kedd*. r. lóval mezőre. Reitschul. Úszás. D. u. olvasás. A lábom újra nagyon fáj. Hives idő, eső egész éjjel.
30. *Szerda*. Hives eső majd egész nap. Reitschul. D. u. olvasás, irás.
31. *Csötörtök*. Aratóknál. Prof. Salamon. Reitschul. D. u. olvasás. Lóval mezőre. Barrier. Ugratás. Michelt elküldöttem.

Augusztus.

1. *Péntek 1a*. Jókor Solymosra aratókhoz lóval. Hives, szeles idő. Pakkolás. Lovak készítése, próbálása az utra.
- (2. Szombattól 12. Péntekig csak a napok nevei.)
13. *Szerda*. r. Kolosvárról el a Kendefy szekérével. Drágba ebéd. Estve Sibón úszás.
14. *Csötörtök*. r. lóval mezőre; délbe fürjre. Löttem 8 at. Úszás. D. u. mezőre. Estve úszás.
15. *Péntek*. r. Solymosra vadászni vizslával. Löttem 12 fürjet. Úszás. D. u. gyalog vizslával. Löttem 1 nyulat. Úszás.
16. *Szombat*. Jókor K. mező. Felleges. Úszás. D. u. Maryvel mezőre. Úszás. Estve Pechyék.
17. *Vasárnap*. Pechyékkel lovak. Ménes. Úszás. Wesselényi Farkas. D. u. lóval vadászat. Szekérné 5 fl.
18. *Hétfő*. Jókor fel Péchyékkel Solymosig. Édes anyám nevenapja. Úszás. D. u. alvás. Estve irás. M. B. 5 fl. B. E. 5 fl.
19. *Kedd*. r. Csikóknál. Halastó. Reitschul. Úszás. Wesselényi Ferencz. D. u. kert. Mészón lóval. Úszás. Estve disputatio. Irás.
20. *Szerda*. r. Csikóknál. Reitschul. Irás. D. u. Lóval mezőre. Úszás. Estve professor Salamon. Disputatio.
21. *Csötörtök*. r. Csikóknál. Szekérrel K.-mező. Délbe vissza. Úszás. D. u. lóval mezőre. Úszás. Estve prael. 4 nap olta egy kelésért keveset lovaglok s a lábujjam mián nem gyalogolhatok.
22. *Péntek*. De dto 20-dik. Irtam *Tekuschnak*, kapitány *Heinrichnek*, *L. Keglevichnek*, *Döbrenteinek*, *Pepi Hunyadynak*, *Josika Samu-*

nak, Hardeggnek, Bohusnak. Csikóknál. Reitschul. Úzás. D. u. édes anyámmal ménesnél. Estve prael.

23. *Szombat.* Professorral az iskola iránt. Ő bé Zilahra. Délelőtt mind eső. Irtam Hallernek, Kendeffynek. Consistorium. D. u. lovaglás, fürjezés.

24. *Vasárnap.* r. Templom. Édes anyám is alatt. Eső. D. u. rút idő. Estve lóval mezőre.

25. *Hétfő.* r. lóval mezőre. Irtam postára. D. u. Wesselényi Józsefnéék s Huszár Károly.

25. *Kedd.* r. Wesselényi Józsefnéék el. Őket kísértem Solymosig. Reitschul. D. u. Ferenczet elkísértem. K.-mező. Estve haza.

27. *Szerda.* r. eső. Reitschul. Lóval mezőre. D. u. fürjre. Lőttem 1 foglyot, 3 fürjet. Vacsora után K.-mező. Éjjel haza.

28. *Csőtörtők.* Vizslával Csiglen tér, lőttem 1 nyulat, 2 foglyot, 17 fürjet. D. u. Wesselényi Ferencz. Vizslával lőttem 2 fürjet, 1 foglyot, 1 harist.

19. *Péntek.* r. vizslával gyalog lőttem 2 foglyot, 6 fürjet. Reitschul. Levél irás D. u. is irtam 11-et. Estve lovaglás.

30. *Szombat.* r. jókor lóval Czigányi. Szénafűre. Lőttem 17 fürjet. Estve sötétbe haza. Nagy eső.

31. *Vasárnap.* r. Wesselényi Ferenczet elkísértem Pechyvel. K.-mező 8¹/₂-kor haza. Alatt templom. Eső. Irtam Hegedüsnek. D. u. levélírárok. A lovaimat előre küldöttem. Gyalog méneshez.

(Folytatjuk.)

Toldy Ferencz hátrahagyott és kiadatlan apróbb írásai.

Dr. Toldy László szivességéből közli és ismerteti: dr. Kardos Samu.

— Második közlemény. —

29. *Szombat.* Technológiát vettem Ivanicsnál. Az egyetem-béli botanikai kertbe voltam. Délután 2 fertály 4-re meghalt egész nyugalomba báró Jenisch Anna öméltósága, dr. Bene s dr. Habermann jelenlétében. Ugyanakkor jött Bécsből tantom Gaal Antónia.

30. *Vasárnap.* Ma reggel Budán voltam a várba a nagy templomba Borovetzczel. Délután olvastam II. József császár némely leveleit, melyek még kéziratba vannak, s innen ismét kitanultam, hogy nagy férjfi volt.

Nyolczadhó. (*Október.*)

1. *Hétfő.* Este a játékszinbe valék. „A borbély Sevilából“ adatott elő. Sauer urral jöttem öszve s igen jól mulatám magamat.

2. *Kedd.* Ma regdél igen jól mulattam magamat Füglein urnál beszélgetéssel. Délután báró Jenisch Anna ö méltósága temetésén voltam 4 óraker. Estve játékszinbe, hol előadatott: „Gastreht“. Tetszett. Szivreható. Bajjától is kaptam ma levelet s pedig a 2-ikat.

3. *Szerda.* Ma Mozart requieme adatott elő a nagy templomba báró Jenisch asszony tiszteletére. Délután Budán voltam Thalherrnél, ott volt Jankovich Imre ur s Halmy Lina. Innen elmenék Hinkához s osztán a játékszinbe, hol előadatott „Titusz“ s pedig jól. Előtaláltam Lackenbachert s véle mulattam.

4. *Csütörtök.* Virág urnál voltam s vele a budavári hegyek alatt lévő kertek közt sétáltam. Délután egy keveset Stradánál s osztán Strada szőlőiben. Estve megvártam asszonyámot a játékszinben s haza vezettem.

5. *Péntek.* Ma reggel Orbán s a két Schweiger urakkal a botanikai kertben stb. voltam. Délután dr. Habermannál voltam s véle jól mulattam estvéig. Osztán asszonyámért theatromba.

6. *Szombat.* A botanikai kertben voltam s olvastam. Osztán

12 óra körül atyámmal optikus Erlangernál. Délután láttam L.-et¹ s osztán a gyűjtemény)²... lapán lévő poémát írtam. Esttel theatromban valék, hol Pichler Karolinának ezen szomorujátéka adatott elő: „Heinrich von Hohenstaufen“ 5 felvonatba. Igen jól adatott elő, Denny s felesége különösen kimutatták szörnyű magas ponton álló mesterségöket. Egészen a könnyig fakaszták a figyelmes hallgatót.

7. Vasárnap. Ma az eső és. Csak esttel megszűnt s én a játékszinbe valék. Előadatott „Scus, Mond, Pagat“. A darab igen neveléses.

8. *Hétfő*. Verset írtam (a gyűjtemény 94. lapján).

9. *Kedd*. Trattnernál voltam a Tudományos Gyűjteményért. Délután Füglemnél Szent Gellér hegyén. Mentünkben beszélgettünk a hazai literaturáról. Fenn a hegyen Himfy Csobánezát olvastuk. A hegy hátulsó részén lemenvén, a nádor kertébe menénk s később innen haza.

10. *Szerda*. Reggel báró Jenisch-licitációban. Osztán Blessnernél Zschische flótájáért, melyt szivességből hozzá kivittem. Délután dr. Habermannal, kivel osztán a licitációba menék, hol is jól mulattuk magunkat. Esttel asszonyámmal hazamentem, velünk volt tekintetes Bene asszonyság is Mária kisasszonnyal, ki igen kellemes és gögtelen. Az uton jelesen mulaték vele beszélgetéssel.

11. *Csőtörtök*. Az egész napot az említett licitációba töltém. Délután dr. Habermannal voltam, de nem lelém otthon.

12. *Péntek*. Ma mindég a licitációban voltam. Délután egy kis üdeig dr. Habermannal. Ma temették el Csekó *Antal* váci kis papot.

13. *Szombat*. A mai napot is licitációban töltém. Esttel színjátékba „Maria Stuart“-ban voltam R.-rel.

14. Vasárnap. Ma reggel nekem ajándékozott a bárónék által báró Jenischné pénztára. Esttel R.-rel színjátékban voltam. Meglehető vala a „Kirchtag in Petersdorf“.

15. *Hétfő*. Estve „Die natürliche Zauberei“-ban valék. Csak ritkán tetszett.

16. *Kedd*. Ma reggel mentek el boldogult báró Jenischné 3 leányai és unokái. Délután Füglemnél Wiezernél mulattam, estve pedig Orczy kertében s talán utolszor. Színjátékban is, hol a „Két Pétert“ játszották. Tetszett.

17. *Szerda*. Ma egész délután dr. Habermannal valék, alol dr. Neichel s mások is valának.

¹ Itt bizonyára Halmy Lináról van szó, akit fentebb október 6-án meg is nevez, akiről fentebb, szeptember 23-án is megemlékezik.

² Valószínűleg az általa összeírt gyűjteményt érti, melybe a neki megtetszett költeményeket és mondásokat írta össze. Ezen gyűjtemény egy füzetkéje még ma is megvan a család birtokában.

18. *Csötörtök*. Ebéd előtt a botanikai kertben elolvastam egészen Virág munkáját: Hunyadi László. Délután Wiezer s Stradával a nádor dunamelléki kertjében.

19. *Péntek*. Ma irtam azon poémákat, melyeket lelmi a gyűjtemény 107., 111., 112. lapán. Estve theatromban a „Schauspieler“ című játékot szemléltem. Endersz s E. egészen elragadtak. (Ez a mondat czeruzával ki van huzva. — A közlő.)

20. *Szombat*. Ma reggel Wiezerrel Orczy kertében voltam, jól mulattam. Délután asszonyámmal Budán Fekete Mihály urnál. Este asszonyámért a színjátékban.

21. Vasárnap. Ma délután Wiezerrel s Stradával a Nyulak szigete felé. Esttel színjátékba. „Die natürliche Zauberei“, Meister kimutatta magát. Nagy hánkódásokban volt szívem E (ndersz) látásán. Ő is engem észreleve. A játék végével a theatrom körül is láttam őt. Látásán egészen elszibbadtan s oda voltam. A verejték, izzadás tört ki homlokomon és egyéb testemen Ha hazajövetelemtör tüstént az íróasztalhoz ülhettem volna, szebbeket irtam volna, mint valahára irandok. Oly tűzbe voltam, hogy szinte más világban vélném magamat. Szívem hánkódási halkkal csillapodván, édes álomnak engedék. Soha ezen estét éltem napjaiban el nem feledem.

22. *Hétfő*. Ma reggel rosszul kezdtem lenni. Elmenék dr. Habermannhoz. De ez még aludt, minthogy már több éjjeleket álomtalan tölte a halálra beteg gr. Almásynénál. Elmenék tehát Wiezerhez, de már ezen mentemben is gyengültem. Midőnéki megvallottam volna betegségem okát, t. i. a tegnappali estvét, ismét dr. Habermannhoz menék, kit is egynehány tanácsadások után ott hagytam, haza sietvén az ágyba. Olvastam alagványakat s énekeket Révaiból, költeményeket Virágtól s az Erdélyi Múzeum 1-ső daraba jó részét.

23. *Kedd*. Ma nyugalmas éjjelem volt. Ebéd előtt meglátogatott Wiezer 10 óra körül. Most ágyból felkéltem, véle kimentem. Alig urnál is voltam. Ezután Virág urnál, Wiezernél. Délután nálam Füglein. Én Wiezernél. R.-nek nevem küldém. Wiezerrel színjátékban s ott Sauerrel is. Melchior s Deny remekül játszottak. A mindég isteni Enders egészen elragadtatott. Alig tudám kitartani szívem hánkódását.

24. *Szerda*. Délután Wiezerrel Budán a Várban, hol a Bereczkyhez intézett könyveket feladtuk. Ha későn vissza nem jöttem volna, theatromba mentem volna.

25. *Csütörtök*. Estve theatromban voltam. Előadatott „Das Bild“. Szomorujáték Houvald által 5 felvonatban. Egészlen azon pillanatig, midőn a marchese megöli a képirót, úgy eltalálta a szerző ezéjját, hogy jobban azt nem kívánhatta volna. Az ember felette érdekeltetik a képiró s a gróf valódiságáról, Kamillának ugyan a képiró oly hü szerelmétől s Kamilla fiának hálás szívérről, mindezek oly erővel birnak, hogy valóban maga szferájából viszi a nézőt. De mindezeket a sors hogy folytatta, ez hozza elő

azon szomorúságot, mely egy illetén játékban szükséges. Azt mondtam, hogy egészen a képiró Lenz megöletéséig oly jeles. Most kellett volna a szerzőnek megfordítani a tollat, most vig kimenetelt adhatott volna a történetnek s így egy remek néző-játék vált volna belőle. Ekkor oly öröm támadt volna a figyelmes és poétai érzésű nézőben, hogy a lelket mennybe ragadta volna. De minthogy oly ritka karakterek jönnek össze s minthogy épen a rények okozzák a következő szomorúságot, ezek úgy érdeklik a szívet, hogy keservében a poétai nézőnek megtompul minden érzés, áll mint egy kő, nem érz többé, csak gyengén keserg. Tehát itt, véleményem szerint, el van hibázva a szomorujáték célja. Ha egy „Heinrich von Hohenstaufen“ vagy „Maria Stuart“-ot láttam, ez oly nemes keservet okoz bennem, oly gyűlöletet a vétkek ellen, oly szeretetet a rény iránt, hogy sok ideig el nem feledhetem, de a Bildben, amint feljegyzém, a szomorúság már minden határára kihág. Midőn a képiró megjelen az ősi szalában, még minden nézőnek van reménye az üdvre, ámbár szomorujátéknak tudja s itt osztán oly annyira elszomorítja a szívet, hogy nem érzünk, csak testes emberek vagyunk. Kimenék a játékházból, de nem szomorkodék, nem lehet. Ha eszembe jő a fentebb említett első szomorujáték, még most is bosszankodom, szörnyű szomorban, hogy, ámbár ezelőtt ezer évvel, oly pórul járt a nemes lélek. Nemkülömben mélyen keservek egy rényes Stuartért, ha képzeletimbe visszahívom s a vétket utálom: a képiró s többinek sorsa nem tud éreztetni vélem, erre kihalt az érzés. Mert valóban úgy van, hogy ha az, ami ingerli felette az érzeteket, kihág a határon, szinte elhalunk. Így van néha a szerelmekkel s az innen eredt keservekkel. Óh miként éreztem az utolsó scénig, ha ekkor a szerző azokat küldötte volna elő, kik a megölés után jöttek, mily gyönyörűen örült volna a lélek. A sok évekgig tartott búk oszlottak volna, a rény teljes, több mint isteni fényében ragyogott volna s az örömnök újra kellete volna szülnie, ha eszünkbe hívtuk volna a történetet, most ültünk volna az íróasztalhoz, most vallottuk volna az ember-élet gyönyöreit, most énekeltük volna az Istent, dicsértük volna a virtust, de így, amint mondtam, meghalunk. Néha talán a példa nélkül hív Kamilla s Lenz jön eszünkbe, sajnáljuk sorsokat, de csak sajnáltuk. Tehát arra nézve van elhibázva a szerző célja, hogy a poéma végével egészen vége is a bennünk gerjesztett indulatoknak, de arra nézve remekül eltalálta, hogy a történet folytatában az reményt úgy tudá szomorítani. Deny szokása szerint sok bort ivott volt s nyilván többet, mint máskor. Azt a második felvonat végéig észrevettük, de ezután ismét azon színjátéknak, azon embertudónak mutatá magát, milyen még kevés (merem mondani) élt. Felesége Denyné mint Kamilla hasonlóképen, úgy mint máskor is mindég, a legritkábbak közé magát tartozni, napfényre terjeszté. A többiek is, mint Grimm s Melchior különösen kimutatták mago-

kat. Grossmanné is, mint Julia, Kamilla barátnéja jól játszott. Csak a marchese t. i. Smidtmann nem tetszett. Pellet, Kamilla fia igen jól, de nem úgy, mint a poéta a Schauspieler-ben t. i. 19-én. Ma irtam volt a nagyszöllősi postamesternek is fia ügyében.

26. *Péntek.* Ma reggel Gaal nénikémmel fátvevőn valék. S ezután irtam fel a tegnapi estről gondolatim. Tegnap annyit nem irhattam volna, mert kő voltam, nem éreztem. De ma lassanként belép a tegnapiak emléke. Délután dr. Habermannál. Ott a Ratisboni Flóra nevű botanikai újságot s a lipesei Conversationsblattból némely artikulusokat olvastam. Nevet ott egy bécsi a maga levelében, hogy Castellitől németre átdolgozott „Waise aus Genf“ úgy tetszett. Mások közt Pichler Linának „Nebenbüchler“ nevű románát ringatta egy névtelen. Szép szavakat lelhetni itt a leveles románról. Ezen rövid oktatások állhatnának egy poeseografiában. Hogy ezen teoriára nézve hibázta el légyen a szerzőné célját, de azonban jó mulatsággönynek itéli recensens. Estve théatromba mentem. Előadatott „Die Familie Rosenstein“ a franczia „fille d' honneur“ után Kurlaender által. A darab igen jó. Emmi és báró Edmund karaktere szembetűnő. Egy szóval mindennemű karakterek találtak. Általában jól játszottak. De kivált Deny, Karschin, Deutsch és Enders. Ez utolsó gyönyörű szeméremmel s egy szóval különös szépen játszott. Ő Emmi volt. Amidőn kimentem volna, a perspektivet elvesztettem. Már báró Orczy házánál valék, midőn eszembe jöve, hogy talán a zárt-székek alatt lelendem; vissza sieték, már csak ajtaja vala nyitva a külsőnek. A játszószínen keresztül menvén egy mellékajtón által a parterre áthágtam s szerencsésen megtaláltam.

27. *Szombat.* Estve théatromban. „Der Wald bei Hermannstadt“, irta Weissenhurmi Johanna. Az első aktban az első padban gr. Sándor zárt székében álltam. Egy valaki egy néhány szavat mondott reám s úgy vevém észre, hogy leülésemet kívánná. S még azt folytatta, hogy gr. Sándor eljövén, majd elint. Erre megharagudván, azt mondtam „tehát ha itt létem nem tetszik, félreállhatok“ s kihágtam a többiek közé. De ő tovább is koptatta száját, mondván: „das ist talket, das ist dumm, die Leute sehen nichts in den gesperrten Sitzen, wenn er steht, der Dumme“. Ha nem lettem volna oly kíváncsi a játékra, ha a többi embereket nem tekintettem volna, nem így folyt volna el ez ügy. Oly haragba jövék, hogy ha szerencsés temperamentomom szerint magamat nem csillapítottam volna, egy okos iskolát kértem volna tőle. S valóban éreztem, hogy ily perczen nem volnék alkalmatlan bosszu-állásra. De ügyekezek, hogy megtudhassam ezen vén bölcseségnek biráját s ha akármily alkalmal s akármikor, ha késő üdőkben is megemlékeztetem azon ifjura, kit oly balgatagnak vélt s mondott. A játékdarab egészen tetszett, sőt annak lefordítását is ohajtottam. De úgy vélném, szükséges volna a vén parasztról valamit emliteni még az utolsó aktban is és Szokol sorsáról is kellett

volna a szerzőnének szavat csinálni. A színjátszók helyesen játszottak. Kihivattatott Endersné, de asszonyi szemérme szerint maga egyedül kilépni nem akarván, Melchiort hívta (mint láttam, mert a nézőtér bal szegletében álltam). A kilépés után jelenésén megörült a közönség. Én is örömet igen fennkiáltásokkal bizonyítottam. Oly ártatlanul játszott ő, mint egy angyal. Csak igaz az, hogy kevés a párja. Dennyé és Grimm szokások szerint igen jól ügyekeztek.

28. *Vasárnap.* Délután Strada s Wiezerrel sétálni valék, estve pedig vélők théatromban. Előadatott a „Két bakter“. Nem igen tetszett, az egész bolondság.

29. *Hétfő.* Ma ment el Füglein. Délután professzor Veszerlénél valék. Z.-tól levelet kaptam.

30. *Kedd.* Délután tettes Horvát urnál voltam $\frac{2}{4}$ háromtól 5-ig. Sokat beszélünk helyeset. Bibliothékáját megmutatta. Révai kéziratát is láttam. Olvasható. „Mercure Etranger“ nevű francia folyóírást adott olvasni.

31. *Szerda.* Ma a magyar litteraturáról szóló artikulust a a Mercure-ből elolvastam. Budán ebédlettem Hinkánál. Pauler s Képnél is voltam.

Kilenczedhő. (November.)

1. *Csötörtök.* Reggel egy poétai episztolát (lap 121.¹) Koronay barátomhoz s egy trochaica ódát Virág Benedek urhoz (lap 120.¹) irtam. Délután Wiezerrel a temetőben voltam. Ott egy ut mellett) lelénk egy sirt, hol egy 102 éves asszony feksüz, ki meghalt augusztus 7-ben, é. f. e. Estve ugyan Wiezerrel Budára mentem játékszinbe, hol előadatott Schillernek ezen remeke „Maria Stuart“. Ha Denyt soha jó színjátszónak nem véltem volna, ma kellett volna megvallanom, hogy párja még városainkban nem volt. Felesége is szokása szerint felette jól játszott s úgy amint egy első színjátszónének illik. Enders Teréz az asszonyi nemnek ezen királynéja, ki a Maria Stuartot játszotta, szörnyű gyönyören adta magát. Midőn vége volt, sokáig kiáltottak, Enderst akarták t. i., e pedig, minthogy utóljára egész királyi fényében leve, igen össze volt szoritva, amint a színről megszabadult, levetközött, nem jöhete ki tehát. De minthogy oly felette nagy lárma támadt s minden erővel ki akarták, ő selyem köpenyegébe magát vonván, leghátul kijött egynehány lépésre s megköszönte azon kegyet, melylyel eránta vala a néző közönség. Ugy nézett ki most, mint egy étheri angyal, az örömben uszó édes s szemérmes tekintete oly leverte lelkemet s. a. t. Ez után Melchior hivattatott; ez is már kaputban volt. Ennek utána lépett ki egy más valaki, talán Frimont volt s felmondá a jövő játékot. Ma Melchior egy scént felette helyesen adott elő s észrevette Dennynek obszervátora,

¹ Valószínűleg a fent említett gyűjteménybe.

hogy ettől tanulta Melchior azon mimikát s szörnyű kimondást, melylyel élt a dücsért scémben. Pestre jövén azon zártkocsi jött, melyben Enders, Denyné s Klimmets jöttek. Amidőn kihágott lakánál Enders, jó éjjet ugymond, liebe Deny. Ez pedig: aludj jól édes Terézem! Ha szivem érzeteit e perczen kimondhatnám! — s. a. t. Vége volt a játéknak 2 fertály 11-kor.

2. *Péntek.* Ma éjjel 2 órakor meghalt főtisztelendő Tumpacher ur. Tegnap estve 10 órakor csináltatott a testamentom, de bé nem pecsételtetett. Virág Benedek urnál voltam ebéd előtt. Midőn tőle eljőnnék, a hidon összejöttem Halmy Karolin kisasszonynyal, kinek románokat ígértem. Innen (*Enders*) Teréz ablakát megnézvén, elmenék Stradahoz, hol Matilddel sokat tréfáltam, ő jókedvű volt. Délután elmenék Horvát István urhoz, kinek vissza vivém a Mercure Etranger-t köszönettel s megkértem, hogy Thaisz urral össze jövén e 3 epigrammát (lap —) a Szépliteraturai Ajándékba ajánlná, amit meg is ígért. Budára, a Várba dr. Haberleinhez, ki nem vala otthon s felesége sem, tehát a Luiz kisasszonynyal keveset mulatván, elmenék Thalherrhez. Itt volt Halmy kisasszony is, kinek két románt adtam. Millernével sokat beszélgetvén, elmene az üdő. Osztán én elmenvén, Halmy kisasszony is elment, tehát véle egészen az egyetembéli nyomtatóg mentem. Ott betértem s Mitterpacher Oeconomiáját vettem. Pestre mentem Wieserhez s későbbben véle haza s nálam volt $\frac{2}{4}$ 9-ig. A mai nap oly gyönyörű volt, mint a legszebb áprili nap, hidegecske csepp sem volt s még estve 10 órakor is frakkban mehetni volt.

3. *Szombat.* Ma reggel minden professzoroknál voltam. Délután Sauer urral a Duna mellett sétáltunk. (*Enders*) T(eréz) látása igen hányt. Budára mentem azután a Várba asszonyámért, de ez már elment volt; a visszamenetelben a Bástyán poétai érzésekben andalogva jártam. Wiezerhez. Haza. Irtam verseket. Hozzám Wiezer. Én hozzá. Ma oly szép nap vala, hogy délután az igazi nyári meleg szinte alkalmatlan volt.

4. *Vasárnap.* Reggel a Dunánál járkáltam s a nagytemplomban voltam. Délután Sauerral sétálgattam. Estve a théatromba menők közt T(erézt) láttam. Estve verseket irtam s Bajzához poétai episztolát. Reggel $\frac{2}{4}$ hétre tűz volt a Pattantjus kaszárnyánál. Délután 4-kor Tumpachert temették.

5. *Hétfő.* Reggel Veni Sancte volt. Magam s későbbben Sauerral egy keveset a Duna mellett. Ma fizetett Joannovics. Veni Sancte után doktor és professor Böhm tartott egy beszédet, de én azon jelen nem valék. Délután Wiezernél voltam. Estve pedig játszottam Matilddel s discouráltunk kilenc utánig. Ma Schwartnernél is voltam ebéd előtt. Bereczktyól is kaptam levelet. Délután levelet Bajzától. Az asztalnál adá uramatyám kezembe. Feltörém s amint hátul nézem mennyi légyen irva, megtekintem azon sort, hol azt írja, hogy eljőend 9 vagy 10-dikben. Felugrék, oly örömem volt,

milyen ritkán volt, de amint elolvastam, szobámba mentem s szinte mint egy kis gyerek sirtam, midőn oly hideg levelet vevék egy Bajzától. Nem is tértem meg az ebédhez. Olyan voltam, mint egy elhagyatott szerencsétlen, mert azon vélemybe jutottam, hogy ő többé nem ugy szivel, mint ama szelid Bajza, ama nyájas, ki oly melegen szeretett, kinek levelei csak barátságot lehelltek, ugy látszatott, mintha egy palléroztatlan embertől vettem volna levelet, Oh! csak ezen órában tudtam meg, mily barátja valék, mint szeretém s éltem is érte feláldozni, hogy mindig kész lettem volna. Sötét jövődő borította el reményimet; nem érdeklett legkevesebbet is T(eréz), kinek emléke máskor minden földiektől etragada. Ezen levelében az előtti orthografiáját is egészen in contrarium változtatta; ebből azt huztam ki, hogy nékem trucczolni akar. Azomban csendes türéssel várom azon napot, mely őt nékem adja; oh be ködös napok rejtik el szemeim előtt azon jövő éveimet, melyeket oly boldogoknak reménylettem. Oh de minek jegyzem fel magamnak ezeket, valjon elfeledhetem-e? Oh soha nem. Midőn ugyszólván magamhoz tértem, a tegnapi poétai episztola után egynehány sorocskát irtam hidegen; türelmesen várván a jövőt. Reszketve irtam e sorokat, amint egy reményfogyott irhat.

6. Kedd. Hallottam reggel Budán létemben, hogy egy patikás magát agyonlötötte, oka nem tudatik. Délután Virág s dr. Habermannál voltam, de egyiket sem találtam otthon. Erdélyi muzeumot sokat olvastam.

Iskolai-év.

7. Szerda. Ma reggel 8 órakor kezdődtek a nyilvános elolvasások. Az elsőt tartotta profeszor Faliczky Mihály az Oeconomíából. Tetszett. A másodikat Schedius. Ez egész óráig beszélt, de mindössze semmit sem beszélt. Szavakat keresni s mindent kiczifrázni oly nagy gondjában van, hogy még egy konstrukciót mond, elfeledi mit akara véle, s. a t. Délután 2 órakor Scwartner, állva egy szép beszédet tartott, melyben minden jót javaslott. Mint egy Hortens beszélt. Ezután Hadaly. Mint máskor. Estve Wiezer volt nálam. Schillert olvastam. Ma kaptam az októberi Tudományos Gyűjteményt.

8. Csötörtök. Erdélyi Muzeumot olvastam, s ezután szüntelen Mária Stuartot.

9. Péntek. Ma délután Kereszturynak órája volt Magyarország történetéből. Nálam volt estve Wiezer s Strada. Ma irtam Wiezernek levelet, mely leveleim 16-dik lapján van.

10. Ma Szombat, Faliczky órájában reggel, sokat álmodoztam. Éjszaki álmom is róla volt. Verset irtam, mint iskolában, az oeconomíát, mint nem megunván, hanem meggyőzötetve ideáim erejétől.

11. Vasárnap. Ma reggel Szauer urral valék sétálni. Délután pedig magam. E napot igen henyésen töltöttem, s csak egy értekezést másoltam le. Mást nem cselekedtem.

12. Hétfő. Ma Szarka profesor ur kezdette leczkéit.

13. Kedd. Ma először valék ezen iskola évben az Egyetembeli könyvtárban, 's pedig ebéd előtt. Amusements philologiques nevű francia munkát olvastam. Gyönyörű. Délután Tessedik licitációjában valék. Esttel Budán ferdőben. Amint vissza jövék, immár egész setét volt. Amidőn a Dunamellyéki nagy házaknál elmenék, ó mi igen felemelte szívem . . . . . Fáradtan, ez életet szinte megunván ballagtam haza, mint ügyeveszett sanyargó, mély bú felujtá sebeimet. Csak ő, csak ő életemnek valója.

14. Szerda. Ma már profesor Haliczky kezdé a grammatikát elolvasni. Délután Schwartner tartá ismét leczkáját, mint egy Ciceró. Este a licitációban Tessediknél valék, s Strada A.-nál.

15. Csütörtök. Ma éjszaka álmodtam másodszer T(eréz)-ről. Esttel Stradanál valék, s M. jó kedvű volt.

(Folytatjuk.)

Wesselényi kiadatlan beszédei és javaslatai.

Közli és ismerteti: **dr. Kardos Samu.**

— Harmadik közlemény. —

V.

Középszolnok vármegye közgyűlése 1845 november 8-án báró Wesselényi Miklós írásban tett indítványára meghagyja a főszolgabiróknak, hogy a szüléket testi büntetéssel is kényszerítsék gyermekeiknek kisededővöbe és iskolába küldésére s az iskoláztatás eredményéről félevenként kimerítő jelentést terjesszenek a közgyűlés elé.

91. sz.

Báró *Wesselényi* Miklós táblabirónak megýénk Rendeihez írásban tett felszólításában fájdalmasan sorolván elő, miszerint a nép a nevelést a nép boldogabb állapotba helyezésére mulhatlan föltétnek híven, a Zsibón, néhai szülei adakozásukból virágzóra alapított népiskolát teljes igyekezettel törekedett még virágzóvá s minta iskolává alapítani, hogy a nép romlásnak indult erkölcsé javítását eszközölhesse, de miután szülei háznál látott erkölcsi hibákba már belé avatott 7—8 éves gyermekeket nem sok sikerrel lehet az erkölcs utaira vissza vezetni, — a dolgon gyökeresebben orvoslandó kidedövó intézetet alapított saját alapítványára; de a szülék bünös hidegségök és hanyagságuk miatt — ily áldozattal tett törekvéseit naponta hiusulni kénytelen látni, mert sem a kisededövóba, sem a népiskolába, gyermekeiket nem akarják járatni, — megkísértette ugyan a szülöket kényszeríteni a járásbeli alszolgabiró is, de ennek sem lön kívánt sikere; — azért kéri, hogy az e részben kiadott felsőbb parancsolatok nyomán, a közgyűlés a szüléket oda kényszerítse, hogy gyermekeiket mind a kisededövó intézetbe, mind a népiskolába feljárassák — közigazgatási erélyes föllépés és rendelkezés tétessék.

(Közgyűlési határozat)

Közönséges panasz lévén az megye szerte, hogy szülei kötelezettségökről megfedekezett bünösön hanyag szülék, gyermekeiket az iskolába járatni makacsul elmulasztják, a Felsőes Fő Kormányinak 1821-ik évi április 26-án 11,586. szám alatti rendelete másolatban, oly meghagyás mellett rendeltetett kiküldetni

négy főszolgabíróinkhoz, hogy annak nyomán a falusi iskolákat különös gondozásuk alá vévén, — ha másképpen eszközölhető nem leszen, testi büntetéssel is kényszerítsék oda a tudatlan szü-
léket, hogy gyermekeiket okvetlen iskolába és kisededóvóba járas-
sák, — az iskolába járatás ideje 7 évtől 12-ig határozottatván; —
minden évben pedig kétszer mulhatatlanul tudósító kimutatást
küldjenek arról, hogy járásukban hány falusi népiskola létezik,
— hány gyermek járt beléjük — és hány iskolába járható gyer-
mek van helységenként, — de fel nem jártak iskolába? — a
beküldendő tudósításoknak pedig minden félév múlva, a közgyü-
lésen, a felsőbb rendeletek után, mindjárt tárgyalása meghatározott.

VI.

*Br. Wesselényi Miklós Középszolnok vármegye rendei előtt élénk
színekkel festi a pálinkavadás által okozott roppant erkölcsi és anyagi
károkat. S annak terjedése meggátlására különféle intézkedések
életbeléptetését indítványozza. Első sorban is a hitelre való eladás
szigorú megtiltását. Azután feliratot a kormányhoz, hogy a szesz-
főző gyáraknak ne engedje meg, legalább a jövő aratásig, a gabona-
félékkel való pálinkafőzést. — A vármegye közgyűlése az indít-
ványt elfogadta. — 1845 november 8.*

133. sz.

Olvasztatott báró *Wesselényi* Miklós Táblabíráknak a megye
Rendeihez intézett következő felszólítása és indítványa:

Tekintetes Nemes Vármegye Rendei!

Semmi nincs, mi nagy és fájdalmas aggodalomra méltóbb okot
adna, mint a társadalmi lét azon kór jele, miszerint az erkölcsste-
lenedéssel szegényedés, főként köznépünk közt, naponta harapódzva
terjed. — Jaj azon országnak, melynek polgárai között a vétkek
és bűnök sokasodnak, a vagyonosság pedig fogy és apad; — hogy
pedig ez nálunk így van, tagadni — fájdalom — nem lehet. —
Ha 15—20 és több évekre vissza emlékezünk s összehasonlítjuk
köznépünk akkori és mostani erkölcsi és vagyoni állapotját: alig
lesz valaki közöttünk, kinek keserű tapasztalásai hangosan ne
kiáltanának, hogy főként a köznép majd mindenütt korhelebb,
tunyább s vétkekkel megbarátkozottabb; s ennek következtében
természetesen szegényebb s nyomorultabb. — Csak egy tekintet
kell fogházainkra s egész rémitő nagyságban áll előttünk a bűnök
és gonoszság gyarapodása. — Mindig s mindenütt a társaság
jólétét s bátorságát fenyegető jelenség az s azért busító s ijjesztő
körülmény, midőn a bűnökért pör-, s ítélet alá kerülők száma,
évről-évre, bármi kevéssel is növekszik. — De hát ahol e szám
20—15 vagy talán még kevesebb év óta, nem csak kettőzve áll,
hanem három annyal is nagyobbra nőtt — s fájdalom! ezen
szomorú eset van nálunk. És ennek szomorú s veszélyes okát
ha vizsgáljuk, lehetetlen azt nagy részint a részegesség mind inkább

terjedésének nem tulajdonítani; lehetetlen tisztán nem látni, hogy amint a részegségnek testet és lelket ajjasító büne terjed, a baromiséghoz süllyedő ember ugyanazon mértékben válik rosszabbá, gonoszabbá s azon mértékben pusztul s szegényedik. — Szörnyű az Tekintetes Rendek, mennyire terjedt és terjed néhány évek óta a részegség s főleg a pálinkakórság. A pálinkafőzés, minden gazdasági iparágak közül ezen egyedül veszélyesnek nevezhető, nagyon közönségesse vált: majd minden kisebb s nagyobb birtokos főz s főzet. — Temérdek zsidó származott s telepedett közünkbe. Ezek italért csalják ki a szegény embernek véres verejékkel megszerzett vagyonkáját. A nő — férjétől ellopva — oda hordja gabonáját, majorságát s még ruháját is; — apák s anyák — éhező gyermekeik szájaik elől hurcolják oda élelem szereiket. — Annyira elterjedt ez átkot hozó pálinkaivás s részegség, hogy még asszonyok, leányok s gyermekek közt is, sem bűnnek, sem szégyennek nem tartatik. — Ezen egészséget felduló, testet csenevésztető bűnforrás elfojtására újabb időkben sok tétett és sok nemes igyekezetet süker is koronázott. — Mérsékleti társulatok alakultak angol s más nemzetek közt, sok ezrek s milliók mentettek meg ez által — testi, lelki s értéki veszélytől. — Ausztriában, sőt a pálinkafőzés és ivás egyik legismertebb fészkeében, Galicziában nagyra terjedett s mind inkább terjed ezen üdvös intézet. — Magyarországon s Erdélyben, a Székelyek közt is számos mérsékleti társulatok alakultak. — Megyénk szomszédságában is, az ugy nevezett Avasban, több helységek lakosai, tiszteletre méltó papjuk kezébe tették le a pálinka nem ivás esküjét. — Kormányok is kezdenek a pálinkakórság s ragály ellen erőlyesen lépni fel. — A mult és jelen évben, Oroszországban a pálinkafőzés és árulás, követésre méltó szűk korlátok közzé szorított. — Mind a nálunk létező veszélynek nagy volta, mind a másutt használni kezdett óveszközök — azt hiszem — parancsolva hívják fel komoly figyelmünket, — Igaz, hogy e tárgyban gyökeresen orvosolható rendszabályok csak törvényhozás és kormány útján létesülhetnek; azonban vannak eszközök, melyeknek létre hozatala nem haladja tul a megyei hatóság körét. Ily óveszközök azok, melyek iránt ezennel a Tekintetes Nemes Vármegeye Rendei előtt jelen indítványommal felépni bátorkodom. — A részegségnek nagyobb előmozdítója nincs, mint a hitelbe ivás. Ha a szegény ember csak annyit ihatik, mennyit készpénzzel mindjárt kifizet, hasonlíthatatlanul kevesebbre megy, mint amennyit ő már gajdoló fővel rovásra megiszik s másokkal megitat. Igazán mondatik, hogy csak az első kupa bor drága: — midőn a fő már zavart, a fizetés és fizethetésre többet nem gondolva isznak s vendégelnek; — s a soknál, mit elfogyasztanak, még több rovatik rájuk — s kevés órák alatt elpredálnak annyit, mennyit majd később hónapok alatt s végpusztulásokkal is — alig róvhatnak le. — Ezen tekintetekért — az italok hitelbe adások iránt, mind

régebben, mind újabb időben már sok helyt, részint korlátozó, részint egészen tiltó rendszabályok keletkeztek. — Az egész ropant Orosz birodalomban megtiltatott az s egy a mult évben költ parancs szerint senkisémet tartozik italt, mi neki hitelbe adatik, megfizetni. — Honunkban is Nemes Udvarhely Szék, már egy pár év előtt ugyanezt tette. A hitelbei italadás megszűnése ott már is igen üdvös következtetésekkel jutalmazza azon tisztelt törvényhatóság ezen bölcs és önzéstelen határozatát. — Felsőbb rendelet is létezik, még pedig már régóta, mely az ily hitelezést korlátozza, büntetés terhe alatt rendelvén, hogy senkinek is, három roszt forintnál többre italt hitelezni szabad ne légyen. Fájdalom! — a kormány ezen igen üdvös rendelete teljesítetlen hever. Minden esetre kötelességünk Tekintetes Nemes Vármegye Rendei létbe hívni s végrehajtani ezen említett igen hasznos kormányi rendeletet. De azt hiszem tekintetes Rende, hogy nem csak szabad, sőt kötelességünk ennél többet tenni. Szegény emberre nézve három forint is sok s ha egy évben három forintig hitelezés többször és sok ízben ismételtetik, a tilalom célja veszve van s a szegénység a romlástól megóva nincs. Általánosan mondassék tehát ki: italt hitelbeni árulása s adása ezennel tilos. — Menjen továbbá végzésbe, hogyha ezen tilalom ellenére is, korcsmárosok hitelbe italt adnak, senki is, az ily rárótt adósságot megfizetni ne tartozzék. S végre határozassék, hogy ha valaki ily nemű adósságot kész lenne is megfizetni, attól hozzátartozói, u. m.: az illetett szülék, házasársak vagy gyermekek, sőt rokonok által is, — cselédekre nézve pedig, gazdáik által eltiltathassanak. — Ha pedig a hitelezetett a korcsmárosoknak már megfizették volna azt az említett vissza kívánhassák tőlök; ők pedig, t. i. a korcsmárosok, az érdeklettek panaszára, a parancs áthágásáért, pénzüket elvesztésén felül — még büntetést is szenvedjenek. Második tiszteletteljes indítványom a pálinkafőzést tárgyazza. Legüdvösebb s mívelt századunk szelleméhez legillőbb lenne, hogy Ország s Világszerte a pálinkafőzők, — ezen nem csak eltűrt s szabadnak tartott, hanem divatossá vált méregkeverő intézetek bészárassanak s csak az iparmívek készítésére, világításra s több efelére szükséges szesz előállítására végett létezzenek szoros felügyelet alá állított gyárak. Azonban — ha szinte ily gyökeresen segítő s nagyszerű intézménynek, maga rendin, az az törvényhozás általi létrejöttét még csak óhajtanunk s reménylenünk szabad, — mint a valódi felvilágosodás és aljas érdekektől megtisztultság szép diadalát: — ennek az égtől leendő megadatásáig sem szabad a közelgető veszélyt összetett kezekkel bévágni. — Elégé tudjuk s érezzük Tekintetes Rende, a jelen év gabonatermésbeni szűk voltát. — Nem csak nagy drágaság, sőt szükség áll küszöbünkön. — Most minden véka gabona, mi pálinkafőzésre fordítatik, éhezendő, — adja Isten hogy mondanom ne kelljen — éhen halunk, — köznépünk szájától vonatik meg. — Ezen szomorú körülmény

birta nemes Pest városát már is arra, hogy kebelébeu, az élelem szerekbőli szesz-gyártást, de sőt keményítő-készítést is eltiltson. — Kétségtelen, hogy mind a két Magyarhonban több s lehet — minden törvényhatóságok fogják ezen igen helyes példát követni. Ne késsünk Tekintetes Nemes Vármegye Rendei keblünkben ezen igen üdvös rendszabályt létesíteni s úgy, mint régebben, több ízben s jelesen, ha jól emlékezem 1833-ban is tették a megye Rendei: — tiltsuk el bár legalább a jövő aratásig — a gabona bármely nembőli pálinkafőzést s szőllitsuk fel a két Magyarhon minden törvényhatóságait hasonló határozat tételére — és kérjük meg e mellett s figyelmeztessük a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsot az idő mostohasága által követelt ezen tilalomnak az egész Országra leendő kiterjesztésére. — Ezen indítványomat a Tekintetes Rendeik bölcsességébe ajánlván, mély tisztelettel maradok a Tekintetes Rendeiknek hiv polgártársuk: Sibón, november 8-ikán 1845.

Wesselényi Miklós, m. k.

(A vármegye közgyűlésének határozata.)

Az indítvány első ága azon minősítéssel fogadtatott el, miszerint megyszerte kihirdettetni határozatott, hogy italt hitelbe adni — legkissebb összegig is óvakodjék mindenki, mert hitelbe adott ital ára felszedhetésére, tiszti segedelem nem fog adathatni; — ezen határozathoz képest, a négy fő és nyolcz alszolgabíróknak meghagyatván, miszerint egy hitelezőnek is legkisebb ezentuli korcsma adóssága felszedhetésére — politikai uton — tiszti segedelemmel ne légyenek, — hogy ezáltal a míveletlen köznép részegeskedése lehetőleg korlátoltassék s a mind inkább-inkább terjedő korhelségnek, dologtalanságnak, néperkölcstelenülésnek és elszegényülésnek gát vettessék. — A második ágára nézve pedig, minthogy a pálinka e megyében főzhetése betiltásának csak úgy leendhet kívánt sikere, ha az nem csak e megyében, hanem a szomszédmegyékben, sőt a haza minden törvényhatóságaiban is, a közelebbi aratásig országszerte betiltatik: — annál fogva alázatos tisztelettel kéresek meg a Felséges Királyi Fő Kormány Szék, hogy gabonából és egyéb élelem-szerekből pálinkát főzni, — az országosan érezhető gabona szükség tekintetéből, — az egész hazába bétiltani méltóztassék. — A megyei tisztségnek pedig meghagyatott, hogy mihelyt a tisztelt főkormányszéktől a pálinkafőzést betiltó felsőbb rendelet megérkezendik, — azt azonnal a megyében kihirdetni és hatósan teljesedésbe vétetni el ne mulassza. — Ezzel az ülés eloszlott.

Középszolnok vármegyének közgyűlése, Zilahon, 1845. évi november 11-ik napján, — a Nagyméltóságú Báró főispány ur ő Exellentíája elnöktele alatt — tovább folytatattik, — amidőn a tegnapi ülésről szerkesztett jegyzőkönyv felolvastatván, — a szükséges igazításokkal helyben hagyatott.

(Folytatjuk.)

Kossuth Lajos budai fogságából szüleihez és védőjéhez írott levelei.

— Közli és ősmerteti: Dr. Kardos Samu. —

(Nyolczadik közlemény.)

XXVI-ik levél.

(Ápril 7. 1838. édes anyjának irt levél.)

Kedves Anyám! Mult hó 25-ről írott levelemre, melyben többek között orvosságot is kértem, — beceses válaszáat tegnap vettem s vele a kért orvosságot is. E szerint tulajdonképen meg kellene most irnom miként leszek mához két hétre egészség dolgában, mert levélcsorénkre körülbelül annyi idő kell, mint arra, hogy a postaut ujabb elrendezése szerint Konstantinápolyból Bécsbe levél érkezzék. Szerencsémre *egészségem* ugy javul, hogy e részben a késedelem nagy bajt nem igen okoz. Utóbbi levelem ideje óta Balogh dr. ur tudomására valót alig tudnék egyebet irni, mint azt, hogy gyakran tolakszik vér és hőség a fejembe s ilyenkor néha egy hirtelen muló szédülés fut rajtam végig. Ez régi bajom, tudja édes anyám — de mindig csak ephemer jó s mulik, nyomot nem hagyva. Különbén egészséges vagyok. Utolsó levelem késedelmének oka nagy részben magam vagyok; mert sokat irtam s minthogy azt, amit irok s nekem irnak, gondolom itt is, tán Pesten is lemásolják s alkalmasint még le is fordítják, mielőtt kézhez adnák vagy elküldenék: erre természet szerint idő kell, mert az illető uraknak más dolguk is van s gyakran fontosabb, sürgetőbb, mintsem — hogy a mi haszontalan csevegeéseinket elsőnek vehetnék. Azért irok most hamarébb, mint különben tenném, hogy reánk nézve hátramaradás nélkül késhesék levelem mig idő s körülmény utazni engedik. De ép azon másolgatás tekintetéből szeretném, hogy édes anyám családi aprólékos viszonyainkba oly részletesen ne ereszkednék, mint most Zsigmond dolgaira nézve tevé.

Velem már akármit tesznek, ám lássák, Isten neki, ha már édes anyám is azt írja, hogy elfásult a szenvedés iránt, mit mondjak én, ki egész életemben méltatlanságnál egyebet nem arattam, de azt megvallom, restellem, hogy aprólékos *családi ügy-*

bajaink idegen archivumokba kerüljenek s ott előbb-utóbb (mert ki érezheti az olyak érdekét más, mint az érdeklettek?) neveltség tárgyai legyenek. Zsigmondék — ha jönnek — Isten hoztát monddok nekik. Örvendek. Mit tegyek néhány ezer forintjával? azt a status-fogság zárt falai közül megmondani nem lehet. Pénzkezelés gyakorlati dolog, melyet a jövő-tünő alkalom okos használata intézzen. Az alkalomnak csak homloka bubján van üstöke s a fináncziális ügyesség abban áll, ellesni a perczet, melyben az előttünk sikamlót üstökén ragadhassuk. De hiszen színről csak vak beszél. Életem eddigi minden lépéseiben sohasem az vezérelt főrugó gyanánt, hogy pénzt szerezzek, gyűjtsék; — legyen bár hiba — de nekem a Mammon nem Istenem s csak annyiban szoktam reá ügyelni, amennyiben élni csak kell, hogy tegyünk és hassunk. Annyit mégis tanácsolhatok, hogy kinek mindene néhány ezer forintból áll s a mellett férj s atya, annak lehető nagyobb nyereségért vagyonát kockáztatni nem szabad, hanem a kevésbé jövedelmes, de biztos uton kell járnia. Ne hagyja hát magát Zsigmond semmi kecségtetés által ettől elvonatni. Inkább heverjen tőkéje 100-tól négyes-ötös kamattal egy oly biztos pesti nagykereskedőnél, akitől minden órán, melyben valami biztos nagyobb haszonra nyílik alkalom, — fel lehet venni; vagy hevertesse még kisebb kamattal valamely takaréktárban, mintsem hazárdirozzék. Nyílnak biztos alkalmak mérsékelt nyereségre mindenkor. Például, ha az aratás nem rossz vidékünkön, jutányosan lehet a krajnyai gazdákkal augusztusban kötést kötni pálinkára, mert pénzre van szükségük, hogy a *debreczeni vásáron* marhát vehessenek hizlalásra, csak ez által használhatván kevés gabona mellett többnyire burgonyát termő sovány jószágukat s hasznót nem adó erdőiket. Januártól—februártól a pálinkaátadás idejétől a kereszturi tavaszi vásárig jó rakás hordó elállhatna Lina hugom ujhelyi pinczéjében s tavaszkor minden itezén legalább 1 kr. tiszta nyereség bizonyos, hallhatlanul bizonyos — ha nagyot nem kívánva nem kötjük árhoz magunkat. S ez mindig 10—15—20 p. frt. Ezt csak például.

Peremről utolsó előtti levelében annyit ir édes anyám: „még be nem adatott“. Most semmit. De én amazt sem értem. Ki nem adta be? s hová nem adatott be. *Benyovszky* ur nem adta be a kir. fiscusnak? ez a referensnek? vagy ez a kir. táblának? De hiszen a törvényfolyamnak ismét vége. Ily ügyet, melyben titok nem lappang, nem is kerestetik, esztendő alatt el nem dönteni s az embert fogva tartani, valóságos tortura. Tudom, azt mondják reá: minek ragaszkodom a szabad védelem kérdéséhez; e miatt késik; dehogya e miatt késhetik s ennyire késhetik, a legerősebb bizonyossága annak, hogy igazsággal sürgetem, amit sürgetek. Ha már e részben meg van tőlem a törvény tagadva s ha egyben meg, mindenben meg; mert itt középut nincs, végezzenek legalább velem már valahára, ne hagyjanak így lebegni

évről-évre, mert még egyszer mondom: ez tortura. Sürgetést kérek — ajánlok.

A *pesti dolgokról* írott észrevételeimre azt mondja édes anyám: irjak közrebocsátólag. Elfelejtkezik édes anyám, ki és hol vagyok. Nekem sok nem szabad. A „Hirnök“ aristocratico conservativus lapnak vallja magát, tán különös pártfogás alatt is áll, s mégis jönnek elő benne néha elvek jók s örvendetesek, én gyönyörrel olvasom, de olyanok, hogy ha arról levevén szememet, perem irományaiba tekintek s látom, miket nevez én nálam a kir. fiscus lázításnak, a fennálló statusrendszer felforgatásának, nem győzők bámulni s azt kell hinnem, hogy én ha a „Mi Atyánkat“ írnam is le, lázításnak nevezné a kir. fiscus, mert benne van: „és szabadíts meg a gonosztól“ — pedig ki tudja (ugy mondhatná ő) mit akartam én e szó alatt: „a gonosztól“ érteni. Tehát, hogy közrebocsátólag irjak valamit, vagy akarjak írni, arról szó sincs, ne is legyen; legfőlebb történetből hozzánk vetődő egy-két meghittebb jó barátaim (ha még vannak) olvashatják, ha méltónak tartják; ámbár megvallom, érzenék magamban tiszta szándékot is és büszkeség nélkül szólva — némi tehetséget is azon status gazdálkodási tárgyakhoz, egy-két nem épen haszontalan szóval hozzá szólni, melyeket a pesti eset azzal szövetségben lévő álló hid, vizszabályozás s ezekből önként folyó belső kereskedési, iparági, közösülési, vasuti stb. kérdések egy tömegbe összeolvadva, szőnyegre idéznek s melyekkel a közvéleménynek lehetetlen élénken nem foglalatlanul majd fordulniok) s mikre nézve még mindenütt — Angliát sem véve ki, — sok előítéletek uralkodnak; de nálunk magokra a status-oeconomia első alapelveire nézve is több balítélet, fonák képzelet uralkodik, mint másutt akárhol. Boldog Isten! mi gyönyörű s gyakorlatilag közhasznu tárgyak minden részről megvitatását, s ez által mennyi igazság napfényre derültét idézhették volna elő csak szegény „Tudósításaim“ is, ha . . . de elég erről. Semmi sem fáj nagyobb, mint a gyökerében elmetszett jószándék enyészete.

Szerencse, hogy a siralmas emlékü vizözön napjaiban a lenni készült budapesti állandó hid még nem állott. A nép talán szétrombolta volna azt vaktájában, melyet tömegekben veszély s kétségbeesés szülni szokott; mindenesetre pedig a hidat okozandják vala s özönlék az országos szemrehányás *gróf Széchenyire*, a vállalkozókra s országos küldöttségre. Így is lesz dolga gróf Széchenyinek a gondolkozni restellők tömegét lenyugtatni s a közvéleményt felvilágosítani. Én ugyan erősen meg vagyok győződve, hogy, ha már áll vala hid, Pest nem szenvedett volna oly szörnyű csapást s ha hid állna a feldunasor táján, ez maga elég volna arra, hogy a vizár ily pusztítást többé ne okozhasson, mert azt, hogy a hidlábak jégtörő homlokosai a jeget tán megtörheték s a zajlást apróbb tömegekbe szoríthaták, — minthogy

ez csak hypothesis — elmellőzve a legrosszabb eredményt, t. i. hogy a jégtorlást feltartóztatta s fenékre szorította volna, bizonyosnak véve mi következik vala? Az, hogy mi most alul történt, u. m. a mederfolyam visszafordítása, Pesten felül fogott volna történni s a víz épen oly mértékben megrohanható ugyan a várost, mint most, de alant szabad menetelt találván, tizedrésnyi bajjal lefuthatott; az pedig, hogy a város két tűz közzé jusson, hogy felülről is rá ömöljék az ár s alulról is visszaforduljon rá, teljességgel nem történheték, mert ez physikai képtelenség. Én pedig azt hiszem, hogy legtöbb kárt okozott, mint amivel a felülről le- s alulról visszaroohanó ár Pesten, mint egy csatatéren megütközött és így nemcsak megállapodást, de ütközés nevelte tevőleges hatása által is okozá, hogy sorvást dültek a házak. Annyi azonban tagadhatatlan, hogy álló hid az áradásokat — bár kevésbé kártékonyakká — de gyakoribbakká teheti. Ez lehetséges is, de mindenesetre olyan is, mit a közvélemény fejből tudományos okoskodásokkal kidisputálni nehéz lesz és a hidépítés kérdése a márciusi katasztrófa által csakugyan egész más alakot ölt magára. Technikai tekintetben kompetens szót magamnak nem tulajdonítok, de ha a művészeté a gyakorlat eldöntő szava, úgy az elvek theoriája a tudományé; ezt valósággá csak amaz teheti, de annak e nélkül kába sorsjáték, e szempontból tehát mi profanusok is szólhatunk.

Én Pest város biztosításának tervébe a praktikai művészség által ezen eszméket vélném befoglalandóknak: 1. partgátak; 2. a még épülendő, vagy újra épülendő városrészekben az építési színvonálnak (niveau) följebb emelése; 3. kevésbé mésztartalmu épületkövek; 4. a legbiztosabb helyen s minden kétséget kizáró előlátással építendő közraktárak (az angol Dock szót kivánom értetni); 5. álló hid alkalmas helyen (én ezt nemcsak országkereskedésileg multhatlan szükségnek tekintem, de a fentebbi szempontból Pest város biztosítására is elkerülhetetlennek tartom); végre 6. az egészet csak akkor hinném tökéletesnek, ha Pest keleti oldalán csatorna (canalis) és pedig hajózható, huzatnak.

A vidéknek erre alkalmas létéről e szent Gellért hegyről csak egy tekintet mindenkit eléggé meggyőzhet, gondolom József császár idejében szó is volt ilyesmiről. E csatornának nem a soroksári ágba, hanem a Csepel-szigeten aluli nagy Dunába kellene szakadni. Költsége aligha roppant volna, mert a hely alkalmas, esete elég nagy, zsilip kevés kellene, talán nem is több kettőnél; kéz e béke idején elég van, ha a munkátlanoknak napi bérök csekély javítása mellett, csak negyedrészők fordíttatnék is rá. Ezt a tervből kihagyni sajnálnám, bárha multhatlanul szükséges nem volna is, mert mellékhaszna is lenne, pedig a legjobb eszköz az, mely legtöbb czélnek felel meg; én pedig itt ezeket látom: 1. a hid által netalán feltartóztatható főmederi víznek lefolyása; 2. a csatorna keleti oldalán a lejtősen emelkedő

Rákos magában partot képezvén, a kiasott föld oly magas gátat adhatna a pesti oldalon, mely a legrosszabb esetben a vizet partnak szoríthatná; 3. ezen gát jó s alkalmas vontató utat adhatna a fölfelé igyekező rakhajók számára, mi pedig most sem a budai, sem a pesti oldalon nincs; 4. hid ugyan erre is kellene, de mégis annyira könnyítne a nagy Dunán építendő hid mechanizmusán, hogy kettő, sőt három se kerülne annyiba, mint egy; 5. a Csepel-sziget felső csücska a két város szemetjének természetes gyűlöpontja lévén, e miatt legalább a Duna egyik ága az iszapolásnak igen ki van téve s ez nemcsak a hajózásnak akadály, de mint tapasztalhatók, a városnak veszélyes is lehet s azért jövődben nagy gondot és sok költséget fog kivánni, de a csatorna által e körülmény fontosságának nagyobb felét elveszténé s örökös aggodás vagy örökös költség kutfeje lenni megszűnnék; 6. Pestnek keleti oldala félszázad alatt oly pompásan virágozhatnék, mint a nyugati, a nemzeti hypothekális kincs tőkének roppant emelkedésével; 7. Pest csak így szabadulhatna meg a futó homok ocsmány porától, mely e várost annyira kényelmetlenné teszi; 8. a csatornaépítés könnyü alkalmat nyujtana egy alkalmas és tágas kikötőnek építésére; ami most nincs; mert a parthosszanti létesítésére nem az, pedig a naponta tóduló iszap ezt is mindig terhesebbé teszi. A kőfal-part (quai) legalacsonyabb vizállást véve is, vízbe épített s most alacsony vizállás mellett széles ut van mellette a víz felől, sőt 9. alkalmat szolgáltatna egy jó téli hajóállás létesítésére s ezzel együtt hajógyár helyre, ami most hiányzik s mire Pesten jó hely sincs.

Ezek nézeteim, melyeknek ugyan csalhatatlanságot nem követelek, de mindenesetre olyanoknak tartom, melyek megérdemlik, hogy értelmesebb s műértő elmék kölcsönös hatásu intelligenciájukat használva felőlök gondolkodjanak. Azonban, ha minden fonák eszme is; annyi bizonyos, hogy vizbiztosítási tekintetben kell valaminek történni s az is hihető, hogy ha majd a mult országgyűlési XXVI-ik törvénycikk 6-ik §-a következtetésében a kisajátítás kérdése a két város s hidvállalkozók közt szőnyegre kerül az 5-ik §. azon szavainál fogva, mely a költségek felszámítását s minden egyéb körülmény gondos elintézését az országos biztosság birálatára bizza, Budapest városa bizonyosan kívánni fogja, hogy (kivéven talán a város belső építéséhez s helyesb szabályozásához tartozó pontokat) az árviz elleni biztosítás szempontjai — bármi tervü legyen is az — a költségek felszámításába foglaltassanak s e körülmény a hidépítés tervével egy összes tömeg gyanánt nézessék s véleményem szerint ezt joggal kívánhatja is. Igen, de ez által a hidépítés költsége oly summára rug, mely mellett vállalkozó csak ugy akadhat, ha kiváltságul nemcsak a legtöbb esztendő, de a lehető legnagyobb tarifát is kapja; ez pedig kereskedési tekintetben igen súlyos dolog; oly dolog, mellyel századra előre minden lehető s most

még nem is gyanítható körülmény daczára a nemzeti kereskedés élénkségét terhelni több, mint vakmerőség. Minő szempontból kell a status oeconomia józan elvei szerint a vámokat tekinteni s mik lehetnek ezek eredményei: erről írni sokat lehetne, mi azonban a levél körét meghaladja. Elégelvén tehát az egyszerű figyelmeztetést, véleményemnek vég, de talán nem sulytalan következtetése: hogy mint a körülmények állanak, a *budapesti álló hid* a status javának tekintetével összeférő spekulatio tárgya lenni alkalmasint megszűnt.

Hidnak azonban kell lenni, mulhatlanul kell. Ezt egyedül pest—budai érdekek csupán a legindolensebb vakság, vagy legvastagabb, de saját hasznát épen nem értő, hanem a nemzeti materialis emelkedés nagy ügyét a máról holnapra számoló színelges haszon nyomorult kis mértékével mérő egoizmus állíthatja. Hidnak kell lenni, ezt parancsolja a nemzeti közérdek, az ország két nagy fele szakadatlan összeköttetésének számítást haladó fontossága; azon országos veszteség tekintete, mely nem mondom a pesti vásárnak ily megsemmisítéséből, mint a mostani, de csak oly mindennapi hátráltatásból is ered, minőt pld. tavaly márcziusban a hid kényszerített újra kiszedetése okozott; ezt parancsolja Pestnek, mint nemzeti anyagi jólétünk szíverének commertialis állandósítása (egy roppant köznemzeti érdek), ezt parancsolják azon erkölcsi hatás végtelen erejű varázsgerejei, melyek ily nagy nemzeti vállalat által a közindolenciát teremtő erejének érzetére gyulasztják, ezt parancsolja mindazon erkölcsi rossz, mi a felkötözött kolomp elhajításából eredne, bennünket a nagyobbyszerű iparvállalatot nem merés hinárjába visszataszítandó, ezt parancsolja még sokkal több közérdek, mintsemhogy azokat levélben csak meg is érinthetném, nem mondom, kifejthetném. Hidnak tehát kell lenni; de mikép? ha spekuláció tárgya lenni megszűnt? Lehet ugyan több uton, nemzeti közvállalat útján, azonban legkevesebb teherrel s legtöbb jótétéménnyel járónak tartom. De mikép? az elszakadozott érdekek ezen akadályai s az ezekkel rokon balítéletek között? Hogy a kérdésre megfelelhessenek, némely általános nézeteket kellene előre bocsátnom azon elvek fonáságáról, melyek status gazdálkodási tekintetben kül- s belsőleg sajátink: ezeknek megczáfolásával azon álláspontra térnem, melyről csekély véleményem szerint a nemzeti kereskedés ügyét hazánknak tekinteni kell s így végre a létesítés eszközeiről szólnom, némi összefüggésben egyebekkel is, mik ma már a belső közösülés gyakorlati szükségéhez tartoznak p. o. vasutak stb. Ez egy levélre sok volna. Tapasztalnom kell előbb hogy hosszabb s ily tárgyú leveleimet kedvesim sem restellik s itt is rossz néven nem veszik. Ekkor özőmest irnék még vagy két hasonló levelet. Észrevételeimnek becse csekély volna ugyan, vagy semmi sem, mert magamra szorítva csak azokból közölhetnék némely rapsodikus nézeteket, miket egykori status gazdálkodási stadiumomból

magamnak abstraháltam; de megvallom, hogy a mező előttem nem egészen idegen. Fáradságot másnak okozni mindig idegenkedvén, meglátom szabad s illendő lesz-e kedveseimet a folytatással s berekesztéssel mulattatnam. Megjegyezvén, hogy csak e szempontból írok; s ha javaslat gyanánt írnék, jobban kikellene dolgoznom, mint amikép itt lelkem és segédeszközeim hiánya engedik.

Isten mindnyájunkkal. Hű s forró gyermeki és testvéri szeretettel ölelem mindnyájokat.

Kossuth Lajos m. k.

Ha könyvet kaphatnék ismét! az ész, értelem, tapasztalás úgy halad a világban s én úgy elmaradok! Istenem!¹

---

¹ Ugy ezen, mint a 25-ik szám alatt lévő levélben tárgyalt közérdekű pontok Á. J. (Ágoston József) közlése mellett a „Társalkodó“-ban kinyomattak.

Régi irók és államférfiak levelezése.

Közli: dr. Kardos Samu.

A) **Andrássy István kurucz generális menedéklevelet ad Somodi Ferencz ezredes családjára részére.**

(1709. febr.)

Szent Királyi *Andrássy* István, Fölséges Vezérlő Fejedelem Felső Vadászai Rákóczy Ferencz Kegyelmes Urunk eö Fölsége és Nemes Confoederalt Statusok Hadainak Generalis Fő Strasa Mestere és Nemes Gömör Vármegye Praesese etc. adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez levelemnek rendiben, hogy Tekintetes Nemzetes Vitézljő *Somodi* Ferencz Ezredes Főkapitány Uram eö Kegyelme, kívánván Kegyelmes Urához eö Fölségéhez és Nemes Confoederatiohoz egyszer le tött hütit, hazájának és javainak keserves el hagyásával is meg tartani; nemzetünk meg eskütt német ellenségünk minnyájunk ellen concipialt dühösségitül méltán tartván, szép de csalárd ajánlásának hitelt nem adván, az házánál bevárni nem kívánta, hanem hütves társával és szerelmes magzataival edgyütt bujdosásra adván magát, ide vármegyünkben transferálta magát több hasonló uri hivekkel edgyütt; maga mind az által említett Kapitány Ur actu is haza-hűségés hadi operatíokban foglalatoskodván. Értvén pedig azon ellenségnek vármegyünk szomszédságában való közelítését és érkezését, tartván itt is irruptiojátul, kívánta magát említett kapitánné asszonyom eö Kegyelme szerelmes gyermekeivel, cselégeivel in eo casu bátorosabb megmaradásnak okáért más, ellenséghez távolabb lévő vármegyékben transferálni és megtelepedni. Intimaltatik azért minden renden lévő, fent említett Kegyelmes Urunk eö Fölsége hiveinek, hogy eö Kegyelmet mindenütt szabadosan, minden kár, tartóztatás és halogatás nélkül ne csak bocsássák, sőt háborogatók ellen assistentiával, városi és falusi birák pedig illendő szállás adással és gazdálkodással legyenek. Az mely Nemes Vármegyében pedig történik meg telepedése eö Kegyelmének, azon Nemes Vármegye Vice Ispánnya is sokszor említett Kegyelmes Urunk eö Fölsége az exulansok iránt való istenes intentioja szerint, mind subsistentiájáru, mind provisio dolgáru is illendő és

szükséges dispositioakat tenni, el nem mulathattya. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restituitis. Datum Rosnyo die . . . ¹Mensis Februarii Anno 1709.

(P. H.) Andrassy István mpr.

(Eredeti nagy iv alakban; dr. Kardos Samu gyűjteményében.)

B) Gróf Károlyi Sándor levele Máramaros vármegye rendeihez.

Az örökösödési háboruban a királynő seregeinek Bajorországba való diadalmas előnyomulásáról tudósítást küld. 1742. jan. 20.

Tekintetes Ns. Vármegye!

Mostani Insurrectionának alkalmatosságával, némely Ns Vmegyék-ből *előre felment kevés* Magyarink, a mint Felsőleges Helytartó Királyi Tanácsnak recens Intimatijából is, de bővebben más hiteles relatiokból kitetszik, mihelyest az ellenségre akadtak, oly dicséretesen s heroice viselték s tovább is viselik magokat, hogy természetesi példás vitézségeknek recognitioját, nem csak Fels. Királyné Asszonyunktól s az egész Fels. Udvertől publice érdemlették: de magát az ellenséget is annak megvallására kényszerítették és nagyon megrettentették. És ugyanynira diadalmassá tette máris a Fels. Ur Isten, ki az igaz ügyet segíteni szokta, Fels. Asszonyunk fegyverét, hogy némely részi eő Felsőge királyi seregének, már Bavaáriában is, gonosz ellenségünknek lakó helyére penetralt. Nagy reménységünk nagyon Istenben, hogy felmenvén még hátra lévő sokkal számosabb magyar népünk: annyival inkább, minden igazságon kívül reánk törekedő ellenségeink confundaltatni fognak, s utat fog nyitni e szerencse, meg hanyatlani láttatott édes Nemzetünk régi virágának s dicsőségének is meg térésére. Mely virágzó zsengeit Nemzetünk virtusának s az által Fels. Asszonyunk fegyverének kezdett boldogulását, kívántam a Tks Ns Vgyével magam is pro gaudio superabundanti communicálni oly véggel, hogy a Tks Ns Vmegye a praemittalt szerencsés és dicsőséges progressust *maga Gremiumában publicaltván*, maga insurgálandó népet szükséges provisioival mentül elébb, az Fels. Királyi Consilium által transmittalt Itinerarium szerint, az szerencsének megnyitlt utjára megindítani s nékem azoknak catalogusát tempestive megküldeni, s máskéntis expeditiojoknak genuine et circumstantialiter informalni ne terheltessék. Maradván. In Castro Erdőd d. 20. January 1742.

Az Tks Ns Vgyének

köteles kész szolgálja
Károlyi Sándor.

¹ A nap száma kitöltetlen.

C) Mária Terézia regalisa az 1751-dik évi országgyűlésre.

A nagy királynő regalisát, amely által az 1751-dik évi országgyűlést Pozsonyba összehívta, hasonmásban közöljük. A regalis eredetije szerkesztőnk gyűjteményében fekszik s azt báró Sztoyka Zsigmond erdélyi püspök részére küldötte volt el annak idejében a királyi kancellária. E helyen a regalis fordítását adjuk:

Mária Terézia Isten kegyelméből Római Császár, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavonia Királya, Ausztria főhercege stb. Tisztelendő és Nagyságos Báró, őszintén kedvelt Hivünk. A mi anyai gondunk és igyekezetünk egyedül arra irányul, hogy az Isten által reánk bízott országainkban és tartományainkban az állandó békéről és közös nyugalomról és az igazságnak pontos kiszolgáltatásáról minden tekintetben gondoskodjunk és az ezen eredmény megvalósítására alkalmas, minden eszközt felhasználjunk.

Midőn a mi dicső Magyarországunk a buzgó, nemes és az eredmény által is igazolt elhatározása folytán nemcsak maga szabadult ki azon sulyos csapások alól, amelyekbe más örökös tartományaink is belekeveredtek, hanem egyuttal a háboru által sujlott többi örökös tartományainknak is készséges és hathatós segélyére volt, ezáltal amig egyrésről előttünk és utódaink előtt különös érdemeket szerzett, másrésről pedig minden nemzedék előtt nagy nevet és örök dicsőséget teremtett magának. Azon időtől kezdve, hogy a kormányzást átvettük, anyai gondoskodásunkból mi is számos és a legvilágosabb jelekkel már oly sokszor beigazoltuk és a jövőben is fogjuk igazolni, hogy az áldásos béke és nyugalom első sorban az Isten kegyelmének köszönhető és amint elfoglaltságunk megengedte, azonnal kegyesen elhatároztuk, hogy személyesen jöjjünk el Magyarországba, örökös tartományunkba a célból, hogy ott a karokkal és rendekkel behatóan tanácskozzunk, a felett, miként tegyük a békét állandóvá és a nyugalmat biztosabbá ezen örökös tartományunk javára és gyarapodására.

E célból Magyarország és csatolt részeinek karait és rendeit összesen és egyenként Fehér vasárnapjára, vagyis a következő 1751. évi ápril 18-ára Pozsony sz. kir. városunkba kegyesen gyűlésre hívjuk össze, amelyen Isten segítségével személyesen óhajtunk jelen lenni.

Épp azért, hiszva hűségedben, jelen levelünk által kegyelmesen elrendeljük és megparancsoljuk, hogy a jelzett napon és helyen személyesen jelenjél meg és ott a többi hű karokkal és rendekkel kegyelmes és a közjó és az ország jövő fentartására szükséges előterjesztéseinket alaposan megfontolva, azok felett tanácskozzál, egyedül a közjóra irányuló királyi kegyelmes intézkedéseinket hódoló tisztelettel támogasd az ország általános tör-

vényeiben előirt büntetés terhe alatt. Különben maradtunk hozzád királyi kegyelmünkkel és kegyességünkkel.

Kelt főhercegei városunkban, Bécsben, Ausztriában 1750-ik év november 27-én.

Mária Terézia, Gróf Nádasdy Lipót, Nedeczky Károly.

Alul: Királyi meghívólevél báró Sztoyka Zsigmond erdélyi püspök részére.

D) Kossuth Lajos levele Szabolcs vármegye közönségéhez,

melyben születése 80-dik éve betöltése alkalmával küldött üdvözlletet megköszöni 1882 február 20.

Különösen tisztelt alispán ur!

Mély tisztelettel mondok hálát Szabolcs megye közönségének, hogy engem a sír szélén lézengő jóra tehetetlen öreg embert, életem 80-ik éve betöltésének szomorú alkalmából, vigasztos megemlékezésre s nagybecsü rokonszenve felöli biztosításra méltatni kegyeskedett.

Megilletődéssel köszönöm tisztelt alispán urnak a megható szívélyességet, mellyel meggyéje e kegyességét tudtomra adni méltóztatott.

De csak az igazság követelményének hódolok, midőn hálám kifejezéséhez tiltakozást csatolok a magasztalások ellen, melyekkel tisztelt alispán ur tuláradó jó indulata elhalmoz.

Akit, mint engem, az évek sulya a sír szélére juttatott, annak azon egy előnye meg van, hogy tul van a negélyezésnek még kísértetén is. Mi hasznát vehetné? Hát oly elfogulatlanul ítélheti meg önmagát, mintha nem is róla volna szó. Nekem, amint így számot vetek hosszu életemmel, mely előtt már csak a halál s azon tul az ismeretlen áll, azon öntudatom meg van ugyan, hogy tevékenységemben csak a kötelességérzet vezetett s azok a nyomoruságos gyarlóságok, miket önzésnek, nagyravágyásnak, hirtadászatnak, hiuságnak neveznek, agyamban, szívemben soha még csak meg sem villantak, de bizony az a keserves tudatom is meg van, hogy tehetségeimmel, készültségemmel távolról sem állottam a reám hárult kötelességek színvonalán.

Nem ismerek (határozottan mondom: nem ismerek) közéletben oly cselekvényt, melyről a lelkiismeretemmel elszámolás azt mondaná, hogy azt nem kellett volna megtennem s e lelki nyugalmamban bizony meg nem zavar azoknak ócsárlása, kik a mai nap időjárásának tujével varrnak hímet a tegnapi kötelességeire; de ha oly cselekvényt nem ismerek is közéletben, melyet nem kellett volna megtennem, olyat, fájdalom, — sokat ismerek, melyet jobban lehetett, jobban kellett volna megtennem s jobban tettem volna meg, ha azon képességekkel bírok, me-

lyeknek megszerzésére csak akkor volt módom iparkodni, mikor már hazánk javára hasznukat nem vehettem. Hát legyen én megkímélve a tulbecsüléstől, mert az elpirit.

De van, tisztelt alispán ur, becses levelében egy mondat, mely az én szerény személyiségemen messze tulvágó elmélkedésre nyújt alkalmat, mivelhogy körülményeim s a viszony, melyben hazánk iránt állok, e rokonszenves nyilatkozatokat, melyekkel hazulról megtiszteltetem, sajtáságos színben tüntetik fel.

Tisztelt alispán ur oda méltóztatik nyilatkozni, hogy a „sikert és eredményt kicsinyes érdekek mérő serpenyőjén soha sem megfelelő élettörekvésem az igaz hazafiság példája“.

Elfogadom e minősítést élettörekvésem számára, mert itt a személy eltűnik s elv nyomul előtérbe.

Elfogadom azért, mert ami az én élettörekvésem célja, az a magyar nemzetnek elidegenithetlen örökjoga, melyet egy évezred vésett be kitörülhetlenül a történelem törvény-táblájára és nemcsak joga, hanem földrajzi helyzetének, területi terjedelmének, népességének, nemzeti jellemének, államalkotó tehetségének természetszerű hivatottsága is; és jövődjének életfeltétele, tehát a leghatalmasabb természeti törvénynek a létfenntartás ösztönének parancsa; s ezeken kívül az, aminek megvalósítása élettörekvésem célját képezte, valamint a hajdanban Európa szabadságának s kulturális fejlődésének oly védbástyája volt, mely nélkül e világrész történelmének folyama egészen más irányt vett volna, ugy Európa viszonyaiban a rendszerűségnek jövődjére nézve is semmivel nem helyettesíthető postulatuma; mert nélküle Európa kelete csak a hatalmi ambíciók versengésének boszorkányüstje lehet, melynek forrongása Európát beláthatlan következtésű rázkódásokkal fenyegeti.

Tehát — igenis — elfogadom, sőt felemelt fővel igénybe veszem tisztelt alispán ur minősítését élettörekvésem számára.

34 évi hontalanságom, ez élettörekvés elvét szerény nevemmel annyira összeolvasztotta, hogy engem attól elkülönítve említeni sem lehet. Aki az én nevemet mondja, azt az elvet mondja.

Hosszu éveken át ez elv kultuszában a nemzet szive az enyémmel összhangzatosan dobogott; aspirációmban a nemzet aspirációi lüktettek; törekvéseim a nemzet törekvését tükrözték vissza; elmondhatnám, hogy egy darabka test valék a magyar nép testéből, egy csepp vér véréből.

De a sors kereke egyszer csak kizökkent a történelem elmészétének kerékvágásából Magyarországon.

Felállították azt a borzasztó heresist, borzasztót jogi, borzasztót politikai szempontból, miként az nem nyom semmit, hogy minő joga van Magyarországnak, az sem nyom semmit, hogy minő feltételek alatt adott a magyar nemzet királyi széket a dynasztianak s minő kötelezettségekkel fogadta el a nemzet adományát a dynasztia esküvel erősített ünnepélyes szerződéssel;

a döntő tekintet, mely előtt jognak, erkölcsnek, nemzeti hivatásnak, mindennek háttérbe kell vonulni, az: hogy mennyi s minő jogocskát gondol Magyarországnak megengedhetni Ausztria birodalmi egységének s nagy hatalmiasságának vélt érdeke: azon Ausztriáé, melynek Martin Henrik találó szavai szerint, a politikai bölcsselem még életjogát is kontestálhatja, mert még csak nem is nemzet.

És a magyar államjog ez alárendeltsége idegen érdekeknek, hozzá még „képzelt“ érdekeknek, melyeknek e felfogását a történelem megczáfolja, — mondom: ez alárendeltség, melyet a magyar nemzet 1861-ben 12 évi iszonyu sebekben vérezve is, egy szívvvel-lélekkal visszautasított, hat évvel később a magyar politikai bölcsesség hittanául lett felállítva és a nemzet azt elfogadta! — elfogadta annak daczára, hogy az országgyűlés rövid hat évvel előbb, az egész nemzet egyhangu helyeslése mellett, ünnepélyesen kijelentette, miként Magyarországnak semmi más ország vagy nemzet érdekeinek alá nem rendelhető állami függetlensége, minden még születendő nemzedékeknek oly elidegeníthetlen öröksége, melyet elalkudni semmi muló nemzedéknek nincs hatósága; elfogadta mindamellett, hogy azok, akik ez elidegeníthetlen örökség elalkuvását 1867-ben törvénybe iktatták, mindannyian egytől-egyig az ország történelmi államjogát teljes ép-ségben fentartó 1861-iki nyilatkozat alapján lettek a nemzet akarátának képviselőivé megválasztva.

Nem vitakozni, csak tényt akarok konstatálni tisztelt alispán ur! s a tény az, hogy a nemzet az én élettörekvésem ellen határozott, melyet tisztelt alispán ur hazafiasnak czimez.

E határozat reá ütötte hanyatló életemre a célvesztés bélyegét. Tehetetlenségre kárhóztatott. Én megadtam magamat a czélt vesztett élet tehetetlenségének, de elvemet nem tagadhatam, nem tagadtam meg. Hangosan rosszaltam, amint rosszalom ma is s rosszalni, kárhóztatni mind halálomig a jogelalkuvó határozatot (s a nemzet tudja, hogy rosszalom, kárhóztatom); hontalanságomban hontalansággal (ha szabad e kifejezést merénylenem) tiltakozást képezek annak ellenében; élettörekvésem elvével határozott ellentétben állok az állásponttal, melyre a nemzet helyezkedett s mindazzal, ami annak kifolyása (s mindenki tudja a hazában, hogy ellentétben állok). És hogy az ellentét még teljesebb legyen, nemzetem törvényhozása törvényt hozott, melynek sulya alatt olyanná lettem, mint a polgárjog vesztett gályarab s úgy fogok meghalni, mint egy pária, ki a társadalomból kitagadva hunyja örökálmra fáradt szemeit.

Ez a tényállás. És mind ennek daczára mi történik velem? A Populationistika halandósági törvénye szerint 100 ember közül mintegy háromnak 80 év jut; s im azon említésre sem méltó véletlen, hogy én e három százalék rovatába estem, elég volt arra, hogy 34 év óta nem látott szülőföldem minden részéből,

nemcsak egyesektől, társulatoktól, községektől, de még számos törvényhatóság határozatából is a legszívesebb jóindulat s rokonszenves megemlékezés hangjai szálljanak felém a hontalan, felém a nemzet álláspontjával ellentétes, felém a magyar polgárjogból kizárt haszontalan öreg ember felé, ki még csak annyi hasznára sem lehetek a magyar hazának, hogy lelkiem testi hüvelyének szétmállandó porai egy fűszálnak adjanak élettáplálékot Magyarországon, mert messze távolban idegen földbe vegyülnék.

Hát tekintve az imént vázolt körülményeket, kérdem én: megengedik-e a lélektan törvényei azt a feltevést, hogy itt csak amolyan üdvözlét forog fenn, melynek a szokásos udvariasságon és személyes jó indulaton túl sem jelentősége, sem értelme nincs?

Lehetetlen ez, tisztelt alispán ur! E symptomatikus jelenség, melynél az én haszontalan személyemnek (nem először életben) csak oly forma szerep jutott, mint a perczmutatónak az óralapon.

Távol van tőlem az a feltevés, hogy itt elvtüntető szándék forog fenn; igen jól tudom, hogy nem; de miután e (tekintve a körülményeket, példátlan) megtiszteltetésnél az én ismeretes álláspontom akadályt nem képezett, biztosan vélem következtetni, hogy lehetetlen volt volna azt egy ily jóra tehetetlen, hontalan öreg embernek megérnie, ha az élettörekvés elve, mellyel annak neve azonosítva van, rokonszenvesen nem rezgetné a szívek ideghurjait, mert az én multam s jelenem közt elvi különbség nincs; az én élettörekvésem egységes, ott van annak nyoma az 1848-iki törvényekben is. Maga az „osztályok bilincseinek szét-tépésében“ is, melyre tisztelt alispán ur hivatkozik, ez élettörekvéssel kapcsolatos. Szabaddá tenni a népet a független hazában, miszerint a népszabadság által megsokszorozott nemzeterő, oly váravá lehessen a haza függetlenségének, melynek falain az idegen érdekek ostroma csorbát nem üthet. Ez volt a 48-iki törvényhozás politikai számtana.

A pártszellem hajjai erősen hullámzanak Magyarországon. Én tudom, hogy ez alkalommal oly körökből is részesülök megtiszteltetésben, melyek határozottan elutasítanak maguktól a feltevést, hogy osztoznak az én összeférhetlenségi hitvallásomban, melyet nem én kerestem, de a történelem kényszerített fel reám. Nem osztoznak, de nem azért nem osztoznak, mintha az én élettörekvésemmel „in foro conscientiae“ elvi ellentétben állnának; hanem nem osztoznak némelyek azért, mert e törekvést a fenforgó körülmények közt valósíthatatlannak, tehát inopportunistának ítélik (csak hogy e vélt inopportunitás miatt nem kellett volna magát a czélt feladni); mások ismét azért, mert a törekvés célját más uton is megvalósíthatónak hiszik, miként én is becsületes loyaltással hittem 1848-ban; s bizony nem rajtam, nem politikai barátaimon, nem a nemzeten mult, hogy e hit megvalósuljon. Az,

amit ez évszám: 1849. jelent Olmüczben, azon márczius 4-kei császári rendeletben született, mely az ezeréves Magyarországot az államok sorából kitörültnek dekretálta és azon minden isteni és emberiségi törvényt lábbal tapodó megátalkodottság bölesőjében növekedett fel, mellyel a törvény, alkotmány és államszerződés ellen fellázadt „rebelisek“ saját bélyegüket a mi nyakunkba varrva, kezdettől végig, folyvást és mindig azon inzultust szórták, hogy „mit rebbelem unterhandelt man nicht“.

Az opportunitás kérdése nem elvkérdés. Azon idő és körülmények változtathatnak. Egy fordulat az esélyek kerekén s még a szegre akasztott elv is levétezik a szegről, vagy ha nem — hát leugrik. Különbön is ha az opportunitás szempontjára, az én álláspontom ellen hivatkozni lehet is, azoknak törekvése ellen nem lehet hivatkozni, kik 1790. évi 10-ik alaptörvény azon sarkalatos elvének, hogy „Magyarország egész kormányzati rendszerére nézve nulli regno aut populo obnoxium“, teljes érvényben visszahelyezését s intézvényes biztosítékokkal ellátását a haza függetlenségére elegendőnek tartják. Ez a legkevesebb, amit a jog s a magyar nemzet léterdeke megkövetelhet. Erre törekedni minden körülmények közt opportunus dolog, a jelen viszonyok közt pedig annál opportunusabb, minél inkább halomra gyűlnek ugy a politikai, mint a társadalmi és közgazdászati téren annak tapasztalati bizonyosságai, hogy a jelen közjogi állapot Magyarországot az önczéliasságból merőben kivetkőzteti s magát az ugynevezett alkotmányosságot is annyira illuzoriussá teszi, hogy még maga a parlamentárizmus is, (bocsánat az erős, de határozottan *igazságos* kifejezésért), karrikaturává torzult.

Mindenesetre jellemzetes körülmény az, hogy: Magyarországon a függetlenségre nézve a nézeteltérés „in foro conscientiae“ nem az elv, hanem csak az opportunitás s a módok körül forog.

Hiában! a haza függetlenségének kultuszát a magyar nemzet szivéből nem lehet kiirtani.

És bizony mondom, az időnek is meg vannak a maga jelei. Tanulságteljes kort élünk. Mert midőn még Oroszország is egy forrongó vulkán; most midőn a hatalmas Anglia nem talál módot Irlandot uralmával kiengesztelni; most, midőn a kis Piemont szemünk láttára Olaszországgá nőtte ki magát; most, midőn szomszédunkban oly kis népek is állami létre vergődnek, melyek még csak árnyékával sem bírnak az államalkotó, államfentartó erő azon elemeinek, melyekről a magyar nemzetnél egy évezred tanuskodik: képtelenség volna azt álmodni is, hogy az Árpád-alkotta hon, tényleg megadja magát annak a degradációnak, mely őt az önbizalmatlanság egy gyarló perczében Lajthániává, történelmi egészéből a rosszul számító kabinet-ambíció egy férczművének felévé silányította, melynek amellet, hogy merőben jogtalan s hogy életbevágó érdekeket sért, sem a multban nincs gyökere, sem a jövőben nincs létoka; képtelenség volna azt csak álmodni

is, hogy a magyar nemzet szívében annyira kiaszhatnak az önczéiasság természeti ösztönének századok véráldozatával megtermékenyített csirái, miszerint véglegesnek fogadjon el egy oly kényszer-ing állapotot, melyben nemzeti háztartását nemcsak politikai s nemzetközi, de még csak közigazgatási tekintetben is annyira nem rendezheti be szabadon, fesztelenül, saját érkei szerint, hogy már még a kis- és középföldbirtokosok sorai s köztük még azon tényezők is pusztulással vannak fenyegetve, melyeknek egy ezredév minden viszontagságain át nemzeti létének fentartását köszönhető s melynek elpusztulását Magyarország sajátlagos viszonyai közt épügy semmi nem pótolhatná, mint amiké a hazafiságot a cosmopolitismus nem pótolhatja.

Valóban nekem úgy látszik tisztelt Alispán ur! hogy a hatalom saját érdekében nagyon bölcsen cselekednék, ha a jövődtől addig kérne tanácsot, amíg nem késő. Ma még módjában van a jog tiszteletéhez lojálisan visszatérve, a magyar nemzet kiirtatlan aspirációinak oly kielégítést nyújtani, mely saját jövődjének ezerszer nagyobb biztosítást adna, mint a mostani korcs állapot. Holnap talán már nem lesz módjában. Európa nincs normális helyzetben; csalhatlan jele ennek a lázas fegyverkezés, mely a nép-türelem hurjait annyira tulfeszíti, hogy hosszú időre tarthatatlan; a béke már is csak két-három halandó ember kedélyhangulatának czérnaszálán függ s e mellett világrendítő eszmék vannak forrongásban; a kikerülhetlen válság, mely csak idő, lehet csak hónapok kérdése, rettenetes bonyodalmakkal lesz kapcsolatos s ha a hatalom makacsul ragaszkodnék az eszméhez, melyet jeles elődje, József, eléggé bölcs volt tévesnek belátni, a következő vagy az lesz, hogy saját bukásába jövődjének legbiztosabb horonyát Magyarországot is belerántja; vagy pedig az, hogy ama bonyodalmak fergege kombinációkat hozhat létre, minőkről korunk augurjainak strucz-madár bölcsesége nem is álmodik. Jó volna e felett gondolkozni, amíg nem késő. Az idő rohan, az ítélet közelg. Rég megírta a német költő, hogy az elszalasztott percet nem hozza vissza semmi öröklét. És igazat irt.

Dehát jönni fog, aminek jönni kell. A történelem folyamának meg van a maga fátuma. Nem az ó-görög fátum, mely ellen emberi akarat hiában küzd, hanem a causalitási kapocs fátuma, mely így szól „ilyen ok, ilyen okozat“. A magyar nemzet elég erős arra, miszerint saját fátuma, saját magatartásától függjön. Ne adja meg magát léhán a reáuditott idegen érdekek sodrának. „Perrumpit Acheronta labor“. Dolgozzék, hogy erősödjék. Ne hagyja magát az évek óta garázdálkodó ministerialis omnipotentia iránya által önkormányzatra képtelen kiskoruságba taszittatni. Álljon őrt önkormányzati intézményeinek célzatosan sorvasztott maradványai felett s lehelje beléjük a közszellem megifjító élet-erejét és ha nem balul ítéltem az áhitat felől, melyet szívében honolni vélek, ne legyen róla megírva, hogy midőn akaratának

nyilvánítására hivatik fel, partikuláris érdekecskék nyomoruságai adják kezébe a szavazatbárczát s nem a hazafi szív sugallata. Ne tartsa a hatalmat tévedésben a Nemzet valódi érzelmei felől, mert őt tévesztve saját magát csalja, rontja meg. Elég volt már a kimesterkélt homályból — „Fiat lux“.

Bocsásson meg tisztelt Alispán ur! hogy átengedtem magamat az elmélkedés ingerének, melyet becses levelének tartalma öreg agyamban felkeltett; tetézte irántam tanusított jó indulatát azon szívességgel, hogy adja tudtára Szabolcs megye tisztelt közönségének, miként a szegény hontalan öreg egész lelkét átható hálaérzettel fogadta a kegyes megemlékezést, melylyel megtiszteltetett s melyet tisztelt Alispán ur oly megindító szívéllyességgel tolmácsolt.

Isten legjobb áldása kísérje Szabolcs megyét, a magyarság ez egyik ős várát, hazafiui rendeltetésének utjain.

Fogadja Alispán ur mély tiszteletemet.

Turin, február 20. 1882.

Kossuth Lajos m. k.

(Eredetije Szabolcs vármegye muzeumában.)

A szabadságharczban rendeletek és felhívások a hajdusághoz.

Közli: dr. Kardos Samu.

— Első közlemény. —

I. Silye Gábor hajdukerületi kormánybiztos, Kossuth rendelete következtében, a Bocskay zászlóaljokat Bocskay emlékéhez és a hajdu név dicsőségéhez illő vitézi tettekre buzdítja. Azokat pedig, akik a nemzeti ügy közellévő bukását jóslgatva, az általános hazafiai lelkesedés megrontásában munkálkodnak, mint a haza ellenségeit, akasztófával fenyegeti meg.

Barátim és polgártársaim!

Nem szükség önök előtt említenem, miszerint hazánk veszedelemben van, jól tudja azt a hajdu nép, s ezen tudattól áthatva igyekezett fiait annyira buzdítani a haza védelmére, hogy hasonló eredményt egy vidék sem mutathat fel az országban; mert nem is említve, hogy a Hunyadi-csapatban s a honvéd zászlóaljokban számos hajdu hazafiak szolgálnak: kis kerületünk a pozsonyi táborba 4 század derék harczosokat küldött, a verbászi táborba egy osztály lovasságot, a Bocskay-csapatba pedig már eddig 1300 egyént adott; ezenkívül vannak az erdélyi táborban is számosan derék hazafitársaink közül. És ezen lelkesedésre a hajdu népnek idézi azt elő, miszerint a haza igen sokat remél és vár tőlünk; ezen körülménynek kell bennünket még inkább lelkesíteni, hogy megmutathassuk a világnak, miszerint mi a dicső őshajduk méltó utódai vagyunk.

A honvédelmi bizottmány elnökétől, *Kossuth* Lajos urtól tegnap a következő rendeletet vettem: „Siettesse kormánybiztos ur a Bocskay zászlóaljak fölszerelését és küldje el minél előbb az első zászlóaljat Pestre; a másidiknak fölszerelése iránt tegye magát érintkezésbe *Földváry* Lajos debreczeni hadmegyei főparancsnok ural, hogy ezen zászlóalj is minél előbb kiindíthatassék; ez az Erdély felé munkáló hadsereghez rendeltetik. A hajduknak itt egy kis csorbát helyre kell ütniök; jelentse ki a kormánybiztos ur a hajdu népnek, hogy a haza megvárja a szabadság ezen régi harczosaitól, hogy Erdélyt Magyarországnak vissza fogják venni“.

Ezen rendeletben kettő van kimondva: egyik, hogy a már eddig a Bocskay-csapatba besoroltak készen álljanak az indulásra s a haza tetteles védelmére és a még eddig magukat fel nem ajánlottak irassák be magukat a Bocskay-zászló alá; a másik, miszerint a hajdu néven Kolozsvárnál esett csorbát üssék helyre azáltal, hogy Erdélyt vegyük vissza Magyarországnak.¹

Barátim, hajdu vitézek és polgártársak! ki az közületek, ki büszke ne volna azon roppant bizalomra, mellyel a nemzet irántatok viseltetik, midőn Erdély visszavételét vállaitokra [teszi s töletek várja? Ugy hiszem, mintnyájatoknak átvillanyozza lelkét azon gondolat, hogy ismét mi fogjuk a haza szabadságát s függetlenségét kivívni s megvédeni; hogy mi fogjuk az árulás által elszakasztott Erdélyt Magyarországnak visszaszerezni.

Föl tehát, barátim, fegyverre! s kiáltuk mindnyájan egy szívvvel, lélekkel: hogy átkozott legyen a férfitu, ki most karját a haza védelmére föl nem emeli! Irassuk be magunkat hajdani dicső vezérünk, Bocskay Istvánnak zászlója alá és szerezzünk ezen zászlónak újabb dicsőséget!

Kossuth Lajos, midőn a Bocskay-huszárokat nála bemutatnám, így szólott azokhoz: „Barátim! hazánk jelen veszedelmében új Bocskayra volna szükségünk, de Bocskay csak egy volt, s Isten tudja, lesz-e másik; de vannak hajduk s van Bocskay zászlója, és ezen zászló az önök oltalmára van bizva; szerezzenek önök a hajdu névnek és az ősz zászlónak oly hirt és dicsőséget, minőt a haza szabadságáért s függetlenségéért küzdött derék apák szereztek és a haza meg lesz mentve bizonyosan; önök karjai legyenek mind megannyi mennykövek, melyek szétzúzzák az elárult magyar nemzet ellenségeit“.

Seregeljünk össze tehát barátim a szabadság azon szent zászlója alá s küzdjünk az alatt oroszlan batorsággal, hogy ahol az elvitetik, nyomán mindenütt győzelem és szabadság viruljon föl; üssük helyre vitézségünkkel azon kis csorbát, melyet a napokban a hajdu néven s becületlen a rossz és gyáva vezérek okoztak. Irassa be magát mindenki, ki hazáját, szabadságát s a hajdu nép becületét szereti; és így aztán alakuljunk századokba s zászlóaljakkba, hogy az ellenség által elvett Erdélyt mielőbb visszafoglalhassuk.

Felszerelésünkre az intézkedés meg van téve és néhány napok alatt tökéletesen fel is leszünk fegyverezve; mert az álladalom mindent ígért értünk tenni.

Még egy mondani valónk van Önökhöz. Tudomásomra jutott, miszerint vannak a kerület kebelében olyan gazlelkű emberek,

¹ Erdélyben a legrosszabbul, majdnem reménytelenül álltak ügyeink. November derekán Urbán császári ezredes, a város alatt vívott jelentéktelen csata után, melyben magyar részről hajduk is küzdöttek, könnyűszerrel urává lett Kolozsvárnak; úgyhogy ekkor csak a Székelyföld egy része s Bánfihunyad környéke volt magyar kézen. Kossuth és Silye erre czéloznak.

kik a népet a fegyverfogásról minden áron lehangolni, Kolozsvárott a hajdu néven történt gyalázatot érdemnek, méltánylandónak, törvényes és hazafias eljárásból eredett ténynek hirdetni törekcsenek; s az ország jelenlegi kormányának, a honvédelmi bizottmánynak, s annak minden közlönnyeinek megbukását jövendölgetik s így a reactio fejének fölemelkedhetését elősegitik; én ezen körülményt illetöleg ünnepeylesen kijelentem, és mindenkinek tudtára adom: hogy megbizatásom s kiküldetésemhez képest, az oly rossz akaratu lázitók s bátran mondhatni hazaárulók ellen, kormánybiztosi hatalmammak legnagyobb szigorúságával fogok eljárni s minden honáruló számára akaszófát fogok felállittatni. Egyszersmind felhivom önöket, hogy az ily gazembereket szolgál-tassák a törvényes igazság kezeibe, hogy kerületünk a salakoktól megtisztittassék.

Teljesitse tehát minden jó hazafi polgári kötelességét s a hon szent szerelmétől indittatva, kiáltson fel: éljen a magyar nemzet! éljen a szabadság! éljen a honvédelmi bizottmány, derék elnökével, Kossuth Lajossal!

Kelt H.-Böszörményben, Deczember 8-án 1848.

Sillye Gábor m. k.,

hajdukerületi kormánybiztos.

(Eredetije dr. Kacziány Géza gyűjteményében.)

II. Kossuth Lajos arról értesíti a Hajdukerület közönségét, hogy az országos honvédelmi bizottmány Beöthy Ödönt Erdély és a kapcsolt részek, melyekhez a Hajdukerületet is beosztották, teljes hatalmu országos biztosává nevezte ki.

6036.

Az országos honvédelmi bizottmány elnöke.

E.

Hajdukerület Közönségének!

Az országos honvédelmi bizottmány ezennel kijelenti, hogy Beöthy Ödön biharmegyei főispán erdélyi teljhatalmu országos biztossá neveztetvén ki, kiküldetése egész Erdélyen kívül még Szabolcs-, Bihar-, Szatmár-, Kraszna-, Kövár-, Közép-Szolnok-, Zaránd megyékre, a kebelökbeni kir. városokra és a Hajdukerületre is kiterjesztetik.

Egyszersmind pedig e szerint a teendők nevezett teljhatalmu országos biztos ur működési körében összpontosittatván, az ezen megyék s szabad kir. városok s kerületbeni eddigi kormánybiztosok működése ezennel megszüntettetik, oda utasitván ezennel minden biztost, hogy eljárásáról végjelentését Beöthy Ödön teljhatalmu orsz. biztos urnak adja be, melyre ő belátása szerint fog intézkedni.

Miknek következtében ezennel a legszigorubb felelet terhe alatt meghagyatik ezen kerület Közönségének s a kebelébeni

mindazon polgári s katonai tisztviselőknek vagy biztosoknak, kikkel a nevezett *Beöthy* Ódön teljhatalmu kormánybiztos ur a neki adott nyílt rendelet értelmében érintkezésbe jó, s annak tartalma szerint őket rendeleteinek eszközlésbe vitelére felszólítandja, feltétlenül engedelmeskedni, őt működéseiben minden kitelhető buzgalommal s pontossággal elősegíteni, s ekkint a nagy fontosságú feladatnak megoldását, melyeket teljhatalmu orsz. biztos ur vállaira a kormány benne vetett bizalmánál fogva fektetett, könnyíteni, mulaszthatlan és szent hazafiui kötelességüknek ismerjék — máskép nem cselekedvén.

Budapesten, 1848-ki deczember 19-én.

Kossuth Lajos.

(Eredetije Hajdúvármegye (a régi Hajdu-kerület) levéltárában.)

III. Az országos honvédelmi bizottmány elnöke a Hajdukerület közönségének, magokat a haza védelmére felajánlott elítélt rabok dolgában.

6244.

Több kerület börtönében elítélt raboskodóknak ide kapcsolt folyamodványát, — mely szerént a fogságtóli felmentésök után a haza szabadsága és függetlenségének kivívási harcában négy évi szolgálatukat ajánlják, — e kerületnek azon utasítással tesszük át: miszerint e tárgyban — tekintőleg az egyesek által elkövetett bűn fokozatára, — véleményét velünk mihamarább közölje.

Kelt Budapesten, Deczember 23-a 1848.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos.

(Eredetije Hajdu vármegye (a régi Hajdu-kerület) levéltárában.)

IV. Silye Gábor kormánybiztos lelkesítő kiáltványa a hajdusághoz, mikor Windischgrätz Pestet fenyegeti és az országgyűlés Debreczenbe tette át székhelyét. Bocskay hajdu vitézei példáját kell követnünk. Fegyverre szólit minden ép-kezű férfit. Nem szabad elcsüggedni. Buda is 150 évig nyögte a török jármát, még sem veszett el Magyarország. Bém Kolozsvárt már diadalmasan visszafoglalta. Mészáros Lázár Schlick hadait üzi-kergeti.

Fegyverre hajduvitézek!

Hazánk fővárosát, Budapestet nagy veszély fenyegeti, *Windischgrätz*, austriai uralkodóháznak bérencze, fegyveres erővel közeledik elfoglalására s e miatt a nemzetgyűlésnek és az ország kormányának székhelyét *Debreczenbe* kellett áttenni; de ezen veszély még nem oly nagy, mintha azt a vitéz magyar nép erős karja el nem tudná háritani a haza egérő; s az országgyűlésnek és kormánynak is csak azért kelle *Debreczenbe* jönni,

hogy a nemzet függetlensége megtartásának nagy munkája körül annál nyugodtabban működhessék s erélyesebb intézkedéseket tehessen a honvédelmi erők összegyűjtése s az ellenség visszaverése iránt. Ne ijedjünk tehát meg, mert jóllehet baj van, de azért az elhárítható, ha bennünk igaz magyar sziv és jóakarát van.

Emlékeztek reá, midőn *Bocskay István*, ősapáink dicső vezére derekát felővezte a haza szabadságának s függetlenségének kivívására; emlékeztek reá, hogy derék apáink egytől-egyig fegyvert fogtak a nagy harcra; és emlékeztek, hogy sujtó fegyvereiket mindenütt győzelem koszoruzta? Ha mindezekre emlékeztek, tudjátok meg, hogy nekünk most hasonló harcot kell vívnunk, s hasonló elszántsággal kell fegyvert fognunk a haza és szabadság védelmére.

Fegyverre tehát barátim, hajduvitézek! emelkedjete fel mindnyájan, mint egy óriás és tiporjátok össze a bennünket szolgaság járma alá nyügözni akaró ellenséget; mutassátok meg a világnak, hogy ti a derék apák méltó utódi vagytok.

Az ifjak soroztassák be magukat rögtön a Bocskay-csapatba, hogy az öszfürtű öreg apákat s elaggott anyákat, a szüléket és testvéreket a rabló ellenség öldöklő fegyverétől megmenthessék; kövessék Bocskay zászlóját az ifjak, hogy az ártatlan lányokat, kedveseiket a vad csoport meg ne fertőztesse.

A családapák pedig, kiknek karjuk még a fegyvert felemelheti, alakuljanak (nemzetőrséggé) tömegestől nőjeik s ártatlan gyermekeik védelmére, hogy minden perczen készen állhassanak a kormány rendelkezésére.

Magyarország nem veszett el, s nem fog elesni. Seregeink győzelmesen haladnak előre Erdély visszafoglalásában, már Kolozsvár kezeink közt van s egy pár nap alatt talán egész Erdély meg lesz tisztítva az ellenségtől; *Bem* tábornok gondoskodni fog, hogy a rabló csordának sehol nyugta ne legyen. *Mészáros* Lázár hadügyminiszter vitéz hadával, melynek sorai közt fiaink, testvéreink is állanak, győzelmesen üzi *Schlickket*, és az ellenség seregeinek egy részét — mint az örvendetes hír tudatja — már semmivé tette s részint elfogta.

Ezen örvendetes hírek buzdítsanak bennünket munkára, hogy mielőbb megsemmisíthessük az ellenséget: elhatározott akarat csuda dolgokat képes véghez vinni.

Ne essünk kétségbe hazánk jövője iránt, még akkor sem, ha Budapestet elfoglalná is az ellenség; mert Buda már 150 esztendeig volt törökjárom alatt, s még sem veszett el Magyarországot, s mégis visszafoglalták a magyarok.

Fegyverre tehát polgártársak! s ki most föl nem kél a haza védelmére, a nemzet és unokák átka fogja még sirjában is nyomni. Legyen is átkozott a férfit, ki most szolgálatát fel nem ajánlja a fenyegetett haza védelmére; mert az sirját akarja megásni a nemzetnek, a magyar szabadságnak.

Ha Debreczenben állomásoland a nemzetgyűlés és a kormány, álljunk hátamegett erős védfalként, segítsük *Kossuth Lajost*, a honvédelmi bizottmány elnökét a haza megmentésének nagy munkájában.

A Bocskay-csapatba besoroltathatja magát mindenki a városi hadnagyi hivataloknál, Böszörményben pedig a hadfogadó kormánynál; s az ily nemű beiratások elfogadására a városi főhadnagy urak hivatalosan megkerestetnek, átszállítván a magokat beiratandókat Böszörménybe a hadfogadó kormányhoz.

Az Isten és a jó ügy igazsága áll mellettünk s győzelmünk bizonyos.

Kelt H.-Böszörményben, január 3-án 1849.

Sillye Gábor m. k.,
hajdukerületi kormánybiztos.

(Eredetije dr. Kacziány Géza gyűjteményében.)

V. Sillye Gábor kormánybiztos az összes régi, de kiváltságaiuktól megfosztott hajduközségek és városok — Szalonta, Derecske, Kaba, Polgár, Kis-Marja, Konyár, Komádi, Bagos stb. — fegyverbiró ifjuságát a Bocskay-csapatba való belépésre lelkesíti.

Hazafiui szózat

az ugynevezett követelő (praeteden) hajduvárosok, és Kis-Marja város derék lakosaihoz.

Hazánk veszedelemben van, és így meg kell azt mentenünk: mert ez mindenünk.

Az ország kormányzói többször hívták már föl hazánk népeit fegyverre s mindenfelé megtették az intézkedést, hogy a haza védelmére ajánlkozó erőket összeszedjék. Én is ezen intézkedés következtében bizattam meg országunk kormánya által, Bocskay-csapat nevezet alatt alakítandó egy lovas ezred és két gyalog zászlóalj összeszedésére. A hajdukerületben fellépésemnek kedvező eredménye is lett, de amennyiben az egész erőt innen kiállítani nem lehetne, fölhatalmaztattam. miszerint a toborzást a hajdukerületen kívül máshová is kiterjeszthessem, hogy így a kívánt erőt mentől előbb össze lehessen szerezni.

Kiküldetésem, mely a hadügyminiszterium katonai osztályától 8294. szám alatt kelt, következőleg hangzik:

„Az országos honvédelmi bizottmány meghagyásából ezennel engedelem adatik önnek, Biharmegyében, Szalontán, Derecskén, Kabán s a többi ugynevezett praeteden hajduvárosokban, nem különben Kis-Marján, Polgáron, Szabolcsmegyében, és a hol ön legczélszerűbbnek tudja, a Bocskay-csapat számára toborzásokat rendezni“.

Felhivom tehát Önöket testvéreim s polgártársaim, hogy meggondolva hazánk jelen szorongatott körülményeit, de vissza-

emlékezve azon dicső korszakra, midőn Önök vitéz ősei az erdélyi fejedelmek alatt, a szabadságért küzdöttek és harczoltak: seregjelének össze azon zászló alatt, mely alatt már egyszer kivívták a hajduk a magyar nemzet vallási- és polgári szabadságát.

A hajdu vitézség mindég megreszkettette még a német seregeket, hadd reszkettesse meg most a beütött csorda ellenséggel azon hitszegő uralkodóházat is, mely Önök apjait is minden kiváltság leveleik daczára jobbágyi helyzetbe alacsonyította. A Bocskay-zászlón ezen jelige olvasható: „Emlékezzünk és számoljunk“. Vegyük intő szózatnak ezen jeligét és megemlékezvén azon sok istentelenségekre és gonoszságokra, melyeket a habsburgi házból volt királyok a magyar nemzettel elkövettek: számoljunk vele győzelmes fegyvereinkkel s hadd ismerjenek bennünk a hűtelen rablók azon igazságos Isten büntető ostorára, ki a bünt büntetlenül nem hagyja, s meglátogatja az atyáknak álnokságait a fiaknak fiaiban harmad és negyediziglen.

Önök ősei valahányszor a szabadság veszedelemben volt, mindig elsőfokú fegyvert azok védelmére és fegyvereiket soha le nem tették előbb, mint akkor, ha a szabadság és nemzet jogai biztosítva voltak. Legyenek most önök vitéz apáknak méltó utódai, a fenyegetett haza és szabadság védelmében. Irassák be magokat a Bocskay-csapatba, ragadjanak fegyvert kezeikbe, s azt le se tegyék addig, míg édes hazánk függetlensége, s a magyar nemzet szabadsága biztosítva nem lesz.

Az általam toborzás végett megbízott egyéneknél mindenki beirathatja magát, amikor megvizsgáltatván, ha alkalmasnak találhatik a katonai szolgálatra, Bőszörménybe, a hadfogadó kormányhoz fog szállíttatni, ahol fel fog ruháztatni, fegyvereztetni, és 10 pengő forint foglaló pénzzel elláttatni.

Azon műveltebb osztálybeli ifjak, kik magokat, mint örmes-terek, tizedesek, vagy mint főtisztek, kívánják alkalmaztatni, különösen az olyanok, kik már katonai szolgálatban voltak, vagy vannak, e tekintetbeni igényeiket hozzám nyujtsák be írásban s én szíves készséggel fogok nékiek segédkezet nyujtani, hogy előmozdittathassanak.

Amennyiben a Bocskay-csapatnál *tüzérség is* fog alakíttatni, szinte felhivatnak azon művelt ifjak, különösen mérnökök, kik mint tüzérek kívánják a hazát szolgálni, hogy e tekintetbeni nyilatkozatukat hozzám Bőszörménybe akár postán, akár a toborzók által küldjék meg. Hadd legyenek félelmesek a Bocskay-tüzérek!

Tegyenek úgy az apák, mint tettek a Hajdukerületben, kik fiaikat magok vezették a zászló alá, mely alatt Magyarország függetlenségének és szabadságának kell kivívatnia; az anyák bocsássák el gyermekeiket, ha netalán azokra, mint gyámolokra szükségök volna is, mert most a hazának nagyobb szüksége van reájok.

Fegyverre tehát Magyar! életedért, becsületedért, hazádért, házadért, ősi tűzhelyedért, a földért, mely táplál, melyet véres verejtékkel miveltél s melyet most, a hitszegők szabadságod megdöntésének béreül akarnak az ellenség kezeire játszani, s téged saját hazádban földönfutóvá tenni. Ha magadat meg nem védelmezed, az unokák átka fogja még a sirban is nyugalmadat háborítani. Legyen is elátkozott azon férfiú, ki most karját nem emeli a haza védelmére, s Isten soha se bocsássa meg azon irtózatos bűnét, miszerint összedugott kézzel nézte, miként ássa meg a rabló ellenség a magyar nemzet sirját.

Föl tehát fegyverre!! az Isten van velünk és az igazság! Tiporjuk szét ellenségeinket, s tegyük ismét félelmissé a magyar fegyvert, mint volt az hajdan, s mutassuk meg a világnak, hogy jaj annak, ki a magyart bántani meri!

Vérrel szerezték apáink e szép hazát, tartsuk meg azt mi is vérrel. Legyünk erős védfal az országgyűlés és a kormány háta megett, hogy az háborítás nélkül működhessék nagyszerű feladata megoldásában.

Fegyverre barátim! s ha fegyver lesz kezeinkben, egy szívvel-lélelkel kiáltunk: az Isten éltesse a nemzet képviselőit, s az országos honvédelmi bizottmányt, derék elnökével, Kossuth Lajossal!

Kelt Hajduböszörményben, január 6-án 1849.

Sillye Gábor m. k.,
a Bocskay-csapat alakításával megbizott
kormánybiztos.

(Eredetije dr. Kacziány Géza gyűjteményében.)

(Folytatjuk.)

A város levéltáraiból.

Tanuk kihallgatása a Lorántffy-árvák Debreczen vidékén feküdt jószágai bizonyításához 1615-ből.

Közi : Zoltai Lajos.

Nagyságos *Lorántffy* Mihály ur hajadon fővel árván maradt három leányának, kiváltképen a *Zeleméri Kamarás* Borbálától született *Zsuzsánnának*, *Máriának* annyi volt az örökségök, hogy talán szerit-számát se tudták. Amiről tudták is, hogy az övék, abból is sok elkallódott, bitangba ment az akkori országos nagy zavarok miatt. Édes szüleik holta után úgy kellett azokat sok vesződséggel kikeresniök, nehéz pörrel visszaperelniök.

Ilyenek sárospataki uradalmuknak Debreczen körül fekvő tartozékai. Még mindegyik néptartóhely 1593 előtt. De mikor a hosszú háboru viharai lecsendesülnek, csak második-harmadik faluban maradt meg néhány nyomorutul tengődő jobbágy-család. A többit levágta vagy lánczrafüzve rabszolgavásárra hurcolta török és tatár. Kevesebben lehettek, akik más vidékre menekülve, pusztá életüket megmenthették. De a Lorántffy-féle jószágok környékén a rettenetes pusztulást, a 15 éves háboru végén nagyszabásu települések is történtek, amelyek egészen megváltoztatják számos falu birtokjogi viszonyait s messzekiható politikai és szociálgazdasági jelentőséggel bírnak. Bocskay fejedelmi hálája ekkor ajándékozza meg földdel és nemességgel majd tizezer hajduvitézit. Csakhogy a véres harczhoz, az erősebb kar és kard jogához szokott marczona vitézek nehezen törődnek bele a békés foglalkozásba s még sokáig kelletlen szomszédok. Az egész vidék közjegy hovatarozandósága is felette ingadozó és bizonytalan. Ma Erdély fejedelme parancsol, holnap a magyar király gyakorol felette uralkodói jogokat; a török pedig ma és mindig magáénak tartja, mint behódoltatott tartományt.

Ily körülmények között a Lorántffy-árvák becsületos öreggyámja, atyai nagybátyjok, osgyáni *Bakos* János kénytelen sereg tanuval bizonyittatni gyámleányainak a Dobókról álló eme jószágokhoz való igaz és kétségtelen jussokat. *Forgách* Zsigmond országbiró rendeli el a tanuk kihallgatását; *Bay* Ferencz királyembere, meg *Vadász* Orbán konventi igazlátó veszik fel a vallo-másokat s a leleszi konvent adja ki azokat hiteles formában.

E jegyzőkönyv összesen 31 tanu vallomását tartalmazza, Kállóból, Rácz-Ujfehértóról, Téglásról, Hadházáról, Balmaz-Ujvárosról, Szoboszlóról és Apagyrról, nemeseikét, félnemeseikét (egregii) és jobbágyokét, összesen *tizenhárom* helyen lévő *birtokra* vonatkozólag. Valamennyi részbirtok: Bánk, Ebes, Fejértó, Hegyes, Hort, Hosszupályi, Kőteles, Mikepércs, Monostoros, Pályi, Pocsaj, Szoboszló és Téglás nevű falvakban. Közülök már akkor is elnéptelenedett volt hét, ami abból is megtetszik, hogy e falvakból egyetlenegy tanut sem állithattak elő a hiteltető emberek.

A jegyzőkönyv így szól:

Nos Franciscus *Bay* Regius et Urbanus *Vadaz* de Gyeőnygyeős-Halász testimonium Conventus Ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz die Vigesima secunda Mensis Junii, in anno praesenti millesimo sexcentesimo decimo quinto cum Literis Spectabilis et Magnifici Domini Comitis *Sigismundi Forgach* de Gyemes Judicis Curiae et Consilarii Sacrae Caesareae et Regiae Majestatis compulsores et attestatores pro parte Generosi *Joannis Bakos* de Osgyan, tutoris videlicet Generosarum Virginum *Susannae* et *Mariae Lorántffy*, filiarum Generosi quondam *Michaelis Lorántffy* de Serke confectis et emanatis ivimus ad oppidum *Kalló* vocatum in Comitatu de Zabolch existentem habitum, ad colligendas attestations, testiumque fassiones pro parte eiusdem *Joannis Bakos*, velut tutoris ac dictarum Virginum *Susannae* et *Mariae Lorántffy*, ibidemque:

Primus testis: Egregius *Joannes Agárdy* de eadem, annorum 42, juratus et examinatus fassus est hoc modo: Tudom bizonyjal azt, hogy *Dobó Ferencz* eő Nagysága birta *Zobozlót*; a tisztartóját is esmertem, *Juhos Gyeörgy* volt neve, amint reá emlékezem és a' birta tisztül; és *Dobó Ferencz* halála után¹ *Bochkay* István adta a Hajduknak.² Hallottam azt is, hogy *Hortot*³ is birta *Dobó Ferencz*, mert Patakhöz való jószágok vóltanak.

2. testis: Nobilis Domina *Anna Iratos*, relicta quondam *Stephani Kádas*, annorum 45 jurata et examinata fassa est hoc modo: Tudom bizonyjal, hogy *Dobó Ferencz* birta *Zobozlót*, *Kőtelest*,⁴ *Hegyes*,⁵ *Hortot*, *Téglást*, *Machot*.⁶ Tizenhárom falunak

¹ Ruszkai *Dobó Ferencz*, *Dobó István*, az egri hős és Sulyok *Anna* fia. Meghalt 1602 szept. 15.

² *Bocskay* oklevele, mellyel *Szoboszló* falut a lovas hajduvitézeknek adományozta, 1606 szept. 2-án kelt s azt mondja, hogy *Szoboszló* annak előtte a tokaji vár tartozéka volt. (Boldisár K.: *Bocskay* hadi népe.)

³ *Hort* — hajdan falu. Ma Nagy- és Kis-*Hort* néven pusztá *Balmaz-Ujváros* határában — a *Hortobágy* vize mellett.

⁴ *Kőteles* 1552-ben 30 portát, 1572-ben 56 lakóházat számláló falu *Debrecen* és *Szovát* közt. Ma *Hajduszoboszló*hoz tartozó pusztá.

⁵ *Hegyes* a 15 éves nagy háboru — 1592-1606 — viharai közt pusztult el. Ma *Debrecen* város határában Nagy-, Kis- és *Gyulay-Hegyes* név alatt, 6317 kat. hold.

⁶ Ugyanazon időben néptelenedett el *Debreceni* és *Gyulay Macs* név alatt ugyancsak *Debrecen* város határának alkotó része; 5812 kat. hold.

hallottam, hogy mondták lenni; de én nem tudom az nevét mindeniknek. Az én bátyám *Iratosy Pál* volt az *Dobó Ferencz* jószágának tisztartója és ő tartott ispánokat hozzá. Láttam szemmemmel, hogy sokszor hoztanak egyetmást fel a jobbágyok *Dobó Ferencz* számára, mert pataki jószág volt és mindent Patakra szolgáltatának be.

3. testis: *Nobilis Joannes Gyulay*, annorum 65. juratus et examinatus fassus est tali modo: Tudom bizonynal, hogy *Dobó Ferencz* birt *Zobozlóban*, *Téglásban*, *Hegyesben*, *Keőtelesben*, *Páliban*¹ és *Pérban*² (igy) részeket. Az tisztartókat is esmértem, kik tisztül birták az Ur után, ugymint *Dely Jánost*, *Iratosy Pált* és *Juhos Gyeörgyeöt*. Ezek szolgáltaták Patakra az jószágot és minden jövedelmét. *Bochkay István* idejében idegenítették el; az erdélyiek is kapdostak rajta, az idevalók is és ugy birják most is széllel (*széllyel*).

Eodem die ad Possessionem *Fejértó* et eodem Comitatu de *Zabolch* existentem habitam, ibidemque

4. testis: *Egregius Ladislaus Feődessy* de eodem, annorum 45 juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonynal, hogy *Téglásban* részt birt mind éltéig.

5. testis: *Egregius Stephanus Szunyughy* de eodem, annorum 50, juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonynal, hogy *Dobó Ferencz* birt *Téglásban* részt és ugyancsak *Dobó-résznek* hitták és *Iratosy Pál* volt a tisztartója, kit jól esmértem, mert én is *Kállóban* laktam. Hallottam azt is, hogy *Hortban* is volt része *Dobó Ferencznek*.

Item eodem die ivimus ad Possessionem *Téglás* in eodem Comitatu de *Zabolch* existentem, ibidemque

6. testis: *Providus Demetrius Chonka* annorum 50. colonus Magnifici Domini *Petri Melith* de *Briber* ibidem degens juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonynal, hogy *Téglásban* részt birt *Dobó Ferencz*, mind éltig; halála után penigh *Lorántffy Mihály* birta³ és szolgálai jártak ide *Téglásra*, akik tisztül birták

¹ Páli = Hosszupályi. V. ö. a 12. és 21. sz. tanuk vallomásával.

² Helyesen *Pércs*, még pedig a *Debreczentől* délre fekvő *Kis- vagy Mikepércs*. A nevét innen vevő *Pérchy-családnak* a XIV., XV. s még a XVI. században is e tanukihallgatási gyűzőkönyv által emlegetett falvak közül *Pércsben*, *Hortban*, *Kötelesben*, *Ebesben*, *Bánban* valának birtokai. (Csánky: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. És Turul 1887. évf.) De még *Mike-Pércsben* *Dobó István* is részbirtokos volt. (Bunyitay V.: Váradai püsp. tört.) V. ö. még a 17., 21., 22., 24. számú tanuk vallomásával.

³ A kihallgatott tanuk — ugy látszik — semmit sem tudnak arról, hogy a pataki uradalom eme szóban forgó tartozékai *Dobó Ferencz* halála után néhány évig *Perényi Zsófiát*, utóljára *Kolonics Szigfriednét* uralták. Ellenben némelyik tanu említi *Perényi Zsófiának* első férjétől, *Kevendi Székely Györgytől* származott fiát, *Székely Jakabot*, mint *Köteles*, *Hegyes*, *Pércs*, *Macs*, *Szoboszló* részeinek birtokosát. A pataki uradalom csak 1608

az Urok után és kerültek az ő részekre való erdőt és ami hasznát vehették, vették. Senki nem kapdosott rajta, hanem békességesen birták.

7. testis: Providus Andreas Nagy annorum 40 colonus ejusdem Domini Petri Melith juratus et examinatus fassus est se sic per omnia scire prout sextus proxime praecedens testis Demetrius Chonka.

8. testis: Providus Petrus Csanak annorum 30. Colonus ejusdem Domini Petri Melith, juratus et examinatus fassus est ita per omnia sicut praecedens sextus testis.

Item eodem die ivimus ad faciem oppidi Hatház vocati, in saepe dicto Comitatu de Zabolch existentem, ac ibidem

10. testis: Egregius Caspar Biró annorum 40, juratus et examinatus fassus est: Tudom azt, hogy a Dobó Ferencz szolgálai jártanak ide alá Patakról a jobbágyok köziben, de micsoda faluk voltanak nem tudom; akik tisztül birták, ami hasznát vehették a jószágnak, Patakra hordták. Hallottam azt is, hogy mikor Palatinus Urunk¹ szemben león Báthory Gáborral, akkor adta Báthory Gábor Kovách Péternek Machot és attól fogva eő birta minden hasznával.

11. testis: Egregius Stephanus Sipos, annorum 35, juratus et examinatus fassus est, se bene scire: Hogy Palatinus Urunk szembe león Báthory Gáborral Szent Királynál, akkor mi tizenketten kértük vala megh Machot; de Kovách Péter ki tudá minket onnét és mostan Kovách Péter, Kovách Ambrus, Nagy Márton, Nagy Demeter és Darabos Mihály, öten birják.²

12. testis: Egregius Stephanus Dávid annorum 35, juratus et examinatus fassus est: Tudom azt bizonynyal, hogy Hosszu Pálit, Monostoros Pálit, Fejér Tót,³ Pochajt, Bánkot,⁴ Kötelest,

nov. 10-én. a szeptesi kamarával kötött egyezés után szállott a Zeleméri Kamarás-családra s ezek révén Lorántffy Mihályra. (R. O. L. T. 2[5] f. 28–29.)

¹ Thurzó György nádornak Báthory Gábor fejedelemmel a királydaróczi mezőn 1610 június 8-án történt személyes találkozására vonatkozik. V. ö. Angyal Dávid: Báthory Gábor találkozása. Századok 1896. évf., 38. l.

² Úgy vélem, ezek valamennyien, vagy legalább is nagyobb részben debreczeniek valának. Nagy Márton és Nagy Demeter nevű senátorok ülnek az 1599. évi tanácsi rendben. E korbeli jegyzőkönyveink Kovács és Darabos nevű polgárokat is többször emlitenek. E feltevést igazolják a 13., 15., 16. számú tanuvallomások és támogatja eme tanácsi határozat: „mivel a macsi földet a városbeli nép szántja, a város részéből az ki a macsi földben vagyon, ne fizessenek; ha megszabadul (t. i. a szántás alul) a város népe jártathassa rajta marháját“. (1608. évi jkv. 171. l.)

³ Fejértó. Hajdan falu, ma puszta Bihar megyében, H.-Pályi határában. A XVII. század első felében többen költöztek be onnan Debreczenbe. Rákóczy György (I). Ödönffy Zsigmond, Kapronczay György jobbágyai közül. (Zoltai: Vidékiek beköltözése.)

⁴ Bánk. Hajdan falu, Debreczentől délkeletre, 1552-ben 23½ portával. 1572-ben a török de. t rdár már csak 13 házat talált benne. Most Debreczen egyik erdős pusztája. Területe 6977 kat. hold.

*Ebest*¹ békeességesen birta Dobó Ferencz; az ő része ki volt benne mind éltéig. Mostan penig azokat a részeket, a három faluba valókat *Szénásy* Mátyás és *Török* András birják minden hasznával, kiket Báthory Gábor adott volt nekik; az több falukba való részt nem tudgya kik birják. A *bánki pusztát* a *Teszeyeknek* (igy) adta pénzen *Kovách* András.

13. testis: Egregius Andreas *Chaholy* annorum 40, juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonynyal, hogy *Téglásban* birt részt Dobó Ferencz. A jobbágyok Patakra szolgáltanak. *Machban* is volt része Dobó Ferencznek és mikor feöldet, füvet a *debreczenieknek* adtak pénzen, részt adtak Dobó Ferencznek is belőle. Mostan a machbeli részt *Zénásy* Mátyás birja ötödmagával; Báthory Gábor adta volt nekik. Hallottam azt, hogy *Zobozlóban* és *Páliban* is birt Dobó Ferencz; *Pérban* udvarháza volt Dobó Ferencznek. *Kovách* János volt ispányok és mind Périben jártak az idevaló falukból a Dobó Ferencz jobbágy(ai) mind Zabolch, mind Bihar vármegyében valók. Éltében Dobó Ferencznek senki nem kapdosott a falukon, hanem békével birták.

14. testis: Joannes *Mészáros*, annorum 68, juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonynyal, hogy Dobó Ferencz birta békeességesen ez falukban való részeket, *Zobozlóban*, *Kötelesben*, *Hegyesben*, *Hortban*, *Téglásban*, *Machban*, *Pérban* (igy), *Ebesben* és *Bánkban*, mind haláláig. Halála után azt mondta, akiknél most vagyon, hogy Báthory Gábor adta nekik. Én kértem Báthory Gábort és ő azt mondotta, hogy hírével sincsen, hanem *Imreffy* János² adta; eő nem. *Machban* való részt *Szénásy* Mátyásnak, *Bánkot* Thury Jánosnak, zobozlói részt *Kovách* Jánosnak,³ a többit is széllyel; más embereknek is vagyon részek a megirt falukban; de azokon senki nem kapdosott, hanem csak a Dobó részt idegenítették el az eő maradékítól; minthogy én azokban a rész jószágokban sok esztendeig voltam gondviseleő, tudom jól, hogy Dobó Ferencz Uram eő Nagyságáé voltak.

15. testis: Egregius Michaél *Dobor*, annorum 35, juratus et examinatus fassus est: tudom bizonynyal, hogy a *debreczeniek* vették meg az *machi teleket*; én is fizettem belé, szántottam, kaszáltattam; az pénzt öt részre osztották az Urak között. Hallottam, hogy Dobó Ferencznek is adtak benne. Tudom, hogy (mikor) Báthory Gábor kijött vala, *Kovách* Péter azt mondta, hogy ő

¹ *Ebes*. Egykor népes helység, a debreczen-szováti utfélen. 1552-ben 61 portát számlált, 1572-ben 39 házból állott. 5840 kat. hold területe ma debreczeni polgároké.

² *Imreffy* János — Báthory Gábor fejedelem nagy befolyásu ravasz, hizelgő, önző tanácsadója.

³ Hihetől g *Szénásy*, Thury és *Kovács* János is debreczeniek — nevékből következtetve. *Szénásy* Lőrincz, talán fia e most megnevezett *Mátyásnak*, 1622-ben Csapó-utczában házat vásárol; Thury György 1591-ben főbíró, azelőtt és azután senator Debreczenben; 1599—1608 között *Kovács* János nevű tanácsnokunk is van.

megkérte Báthory Gábortól; most is Kovács Péter birja ötödmagával a Dobó-részt.

24a die eiusdem mensis Juny ivimus ad faciem Possessionis *Balmaz-Ujváros* in eodem comitatu de Zabolch existentis, ibique decimus sextus testis Providus Nicolaus *Sáfár* annorum 75. colonus Magnifici Domini Stephani *Nyáry* de *Bedegh*¹ ibidem degens juratus et examinatus fassus est se pro certo scire: Hogy *Hegyesben* része volt Dobó Ferencznek és *Macspan* és mikor eladtak földet, füvet a *debreczenieknek*, én voltam hat esztendeig bíró benne, én szedtem ki az pénzt az embereken. Dobó Ferencz számára is minden esztendőben ötven-ötven forintot adtanak benne, mert öt részre birták. *Zekely* Jakab is birta Dobó után és *Lorántffy* is birta.²

17. testis: Providus Emericus *Kis*, annorum 50. colonus eiusdem Domini Stephani *Nyáry* juratus et examinatus fassus est se bene scire: Hogy Szoboszlón volt a Dobó Ferencz major-sága, *Horthban* is birta eggyik szert, a délről valót és ők is Zoboszlóra jártak majoroskodni. Hallottam azt is: hogy *Kötelesben*, és *Hegyesben* és *Perchben* is részt birt Dobó Ferencz. Dobó Ferencz halála után pedig *Zekely* György is birta fija után. Azután esmét *Lorántffy* Mihály is birta mind az négy fuluban való részt. Egyetemben birta Dobó Ferencz, *Király* Albert. Most *Király* György, a *Király* Albert fia birja.³

18. testis: Providus Albertus *Naagy*, annorum 75. colonus eiusdem Domini Stephani *Nyáry*, juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonynyal, hogy Dobó Ferencz birt *Horthban* egy részt, ketten *Király* Alberttel. Tudom azt is bizonynyal, hogy *Zoboszlóban* való részt eő maga birta Dobó Ferencz mind élteig. *Pérchben*, *Bánkon* is birt Dobó Ferencz.

¹ A *bedeghi Nyáriak* az enyingi Török család útján birtokosok *Ujvárosban*. Sőt a Török család magvaszakadásakor (1618) *Nyáry* István *Debreczenhez* is jogot formált. (Szücs I. *Debreczen* v. tört. I. 173.)

² Hogy *Macspan* és *Hegyesnek* kik voltak e korban jog szerint való birtokosai — mert a Dobóké, illetőleg *Lorántffyaké* csak egy ötödrész volt — a rendelkezésünkre álló forrásokból biztosan meg nem állapíthatjuk. I. Azon részeket, amelyek *Szoboszlóban*, *Macspan*, *Hegyesben*, *Téglásban*, *Zelemérben*, *Nádudvarban* a XV. század folyamán *Szepessyek* és *Telegdyek* után a *Szakolyiak* kezében valának, a következő század első felében zálogbavétel és kir. adomány által a *Maghy* család szerezte meg. *Maghy* Péter leányát, *Zsófiát*, pedig *Szekely* Antal vevén feleségül — aki *Bartha Boldizsár* históriája szerint, gyalázatos martalócz módra harmadfél-százezer frt. árut rabolt el *Debreczentől* — ennek utódait találjuk már az 1600-as évek elején a *Szokolyi* — *Maghy*-féle porciókban. II. Ugyanez időtájt a *fiscusnak* is vannak részei benne. III. *Macspan* és *Hegyes* egy részét 1625-ben *Vetésy* István veti zálogba 500 m. frtért a *debreczenieknek*. IV. A fentebb említett *Szekely* Jakab, *Kevendi* *Szekely* György és *Perényi* *Zsófia* fia — Dobó Domokos unokája — Dobó Ferencz végrendelete szerint örökölte a *macsi* és *hegyesi* porciókat. De már 1607-8 körül meghalt. V. Az ötödik rész földesurául a *Csukáth* család tűnik elő. Erről lentebb szólók.

³ *Szathmári* *Király* Albert (szül. 1550) *Király* György váradi kapitány fia. Ügyes diplomata, de még jelesebb hadvezér.

19. testis. Providus Andreas *Bende*, annorum 65. colonus eiusdem Stephani Nyáry juratus et examinatus fassus est, se bene scire: Hogy Dobó Ferencznek része volt *Machban*, az ő halála után *Zekely* Jakabnak, azután *Lorántffy* Mihálynak.

20. testis: Providus Franciscus *Bak*, annorum 50. colonus eiusdem Domini Stephani Nyáry juratus et examinatus fassus est se ita scire, prout 19-us proxime praecedens testis, hoc addito: Hogy *Hegyesben* is része volt Dobó Ferencznek.

21. testis: Providus Baltazár *Kádár*, annorum 38. juratus examinatus fassus est: Tudom bizonytal, hogy *Zoboszlóban*, *Hortban*, *Kötelesben*, *Hosszu-Pályiban*, *Pérchben* részt birt Dobó Ferencz mind éltéig békességesen. Halála után azt mondták a *hajduk*, hogy Báthory Gábor adta nekik; most azok birják. *Csukáth* Lénártnak is adtak a Hajduk benne: eő is birja.¹

Eodem die ivimus ad faciem Oppidi *Zobozló* in saepe fato Comitatu de Zabolch existentis, ibique.

22. testis: Providus Joannes *Németh*, annorum 48. colonus Egregii Ladislai *Vethésy*² juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonytal, hogy Dobó Ferencz birt *Zoboszlóban*, *Kötelesben*, *Pérchben* és *Hortban* részt. Hallottam azt is, hogy *Hegyesben* is volt része mind éltében. Halála után *Zeöch* András *Zekely* Jakab számára ellenzette, hogy senki ne bántsa azt a részjóságot. Azután idegenedett el, hogy a *Hajduság* feltámadta. A hajduk adták *Chukáth* Lénártnak a Dobó-részt, mert *Csukáth*nak egy darab földje volt a hajduk várossában és azért adták néki a Dobó részt. Ők azt mondják, hogy *Bochkay* István adta. Az egész faluban valók mind tudják ezeket.

23. testis: Providus Andreas *Kovács*, annorum 45. colonus Ladislai *Vetésy*, juratus et examinatus fassus est, se ita per omnia scire, ut 22. proxime praecedens testis Joannes *Németh*.

24. testis: Providus Stephanus *Bona*, annorum 35. colonus Lenardi *Chukath* pro nunc, juratus et examinatus fassus est: Tudom bizonytal, hogy Dobó Ferencz részt birt *Zoboszlóban*, *Kötelesben*, *Hegyesben*, *Hortban*, *Téglásban*, *Machban*, *Pérchben*, mert az atyám tisztartó is volt benne. A *pérchi erdőnek* is felét

¹ Nánási *Csukáth* Lénárt neve sűrűn fordul elő Debreczen régi jegyzőkönyveiben 1630 előtt. Birtokos volt egész Kis-Szoboszlóban, részes Nádudvarban, Püspökladányban, Sámsonban és Hegyesben. Báthory Gábor nótáztatta; de a Habsburgokhoz való hűsége Gábor fejedelem halála után visszaszerelte jóságait. Debreczenben is volt háza — a piac-utcai ódon Szikszay-ház volt az övé. Felesége Cathó Anna. Testvére *Csukáth* Péter, 1580 körül, bajoni várkapitány. Debreczen városa ettől vette meg 1587-ben 2800 frton a híres Kardos-házat, Szapolyai János király annyi gondtalan pásztoróráinak helyét, majd 200 évig a város legelső csapszékét.

² A 22. 23. és 28. sz. tanúk szoboszlói lakosok s a *Vetésy* család jobbágyaiul említettven, ebből az következik, hogy Szoboszlón — a hajduk letelepítése után — *Csukás* Lénárton kívül még a *Vetésy*ek is birtak földesuri joggal.

birta Dobó Ferencz mind éltéig, az maradékja is birta egy *falka ideig*. *Bánkban* is volt része, *Páliban* is. A háboru ¹ után idegedett el a Dobó maradékainak része. A hajduk adták *Csukáth* Lénárdnak a Dobó részt, hogy az maga részét engedte *Csukáth* a hajduknak, azután ő birta, birja most is a Dobó részt.

25. testis: Providus Joannes *Fejér*, annorum 50. colonus eiusdem Leonardi *Chukáth*, juratus et examinatus, fassus est se scire prout 24. praecedens testis.

26. testis: Providus Georgius *Oláh* ² annorum 48. colonus eiusdem Leonardi *Chukát*, juratus et examinatus fassus est: Tudom nyilván, hogy Dobó Ferencz birt részt *Zoboszlóban*, *Keötelesben*, *Hegyesben*, *Hortban*, *Pérchben*, *Hosszu-Páliban*, *Bánkban* is mind éltéigh, halála után *Zekel* Jakabra szállott vala, azután *Lorántffyra* maradtanak; de nem hagyták neki szolgálni a hajdu vitézek; még fenyegettek engem a hajduk, hogy meg vernek, hogy Patakra vittem levelet az polgároktul.

27. testis: Providus Stephanus *Révész*, annorum 45. colonus dicti Leonardi *Chukát*, juratus et examinatus fassus est, se ita scire prout 26. praecedens testis: Az ittvaló részt a hajduk adták *Chukát* Lénárdnak, ő birja most is; az egész faluban valók tudgyák.

28. testis: Providus Blasius *Kovách*, ³ annorum 40. colonus antefati Ladislai *Vethésy*, juratus et examinatus fassus est: Tudom, hogy Dobó Ferencz birt részt *Zoboszlóban*, *Keötelesben*, *Hegyesben*, *Páliban*, *Pochajban*, *Pérchben* is mind élteigh; halála után Dobó Ferencznek szállott *Zekely* Jakabra, azután a hajduk adták az itt való részt *Chukáth* Lénárdnak, most is ő birja. Halottam a hajduktól, *Bochkay* adta volt nekik a Dobó-részt. Hatalmasul huztak, vontak, kergettek, szolgáltattak velünk az hajduk.

29. testis: Providus Stephanus *Jakab* annorum 55. colonus pro nunc dicti Leonardi *Chukát* juratus et examinatus fassus est: Tudom, hogy Dobó Ferencz birt *Zoboszlóban*, *Keötelesben*, *Hegyesben*, *Hortban*, *Machban*, *Pérchben*, *Bánkban*, a két *Páliban*, *Fejértóban*, *Pochajban*, mind éltig; azután a hajduk hatalmasul vontak, kergettek és szolgáltattak bennünket. A hajduk adták *Chukát* Lénárdnak az Dobó-részt *Zoboszlóban*, azuta ő birt bennünket.

Vigesima quinta die eiusdem mensis July, ivimus ad Possessionem *Apagy*, in comitatu de Zabolch existentem, ibidemque.

30. testis: Nobilis Ládslaus *Apagy*, de eadem, annorum 60. juratus et examinatus fassus est se bene scire: Hogy Dobó Ferencz eő nagysága birt rész jószágot *Zoboszlóban*, *Keötelesben*,

¹ A zsitvatoroki békével végződött 15 éves háboru után (1606).

² Oláh György, *Csukáth* Lénárt jobbágya *Szoboszló*ról 1621-ben *Debreczenbe* költözik és polgárjogot nyer. (Zoltai id. m.)

³ *Kovács* Balázs hasonlóképen 1621-ben bevándorol *Szoboszló*ról. A tanácsi jegyzőkönyv *Csukáth* jobbágjának nevezi.

Hegyesben, Hortban, Téglásban, Machban, Pérechben, két Páliban, Bánkban egész életében, békességesen Patakra birta eöket; halála után szálla *Székely* Jakabra, annak halála után Lorántffy Mihályra és Iratosy Pál volt espán benne sok esztendeig. A Zoboszlóban való részt Chukát Lenárdnak adták más pusztá helyekért, melyek Chukát Lénárdé voltak; most is a Dobó-részt Chukát birja minden hasznával és ahoz tartozókkal. Pérchet¹ Chukát Lenárd adta a hajduknak pénzen fl. 400. Ilyen mód- és ok nélkül foglalták el a Dobó-részt atyafiaitól.

31. ipseque ultimus testis: Nobilis Joannes *Zalay*, annorum 60. juratus et examinatus fassus est: Tudom azt bizonynal, hogy Dobó Ferencz birt részeket ezekben a falukban: Pochajban, Fejértóban, Bánkban és mindkét Páliban, teljes életében, mert pataki jószágok voltak. A Fejértóban való részt én adtam *Zilásyi* Jánosnak² fl. 400. Nekem Báthory Gábor adta volt. A két Pálit *Szé-nássy* Mátyás birja. A Pochajban való részt *Agyay Nagy* János birja. Így idegenedett el a Dobó Ferencz maradékától mód nélkül.

(Következik a leleszi konvent által kiadott eme tanuvallomások szokott formájú, latin nyelven fogalmazott záradéka.³)

¹ Vámos-Pérésre vonatkozhatik, bár Bocskay 1605 decz. 12-én kelt adományozó oklevelében benne foglaltatik Vámos-Pérce.

² Hihetőleg ugyanazon *Szilassy* János, aki 1613. okt. 27-én Ladányi, Basa és Zámbo társaságában Báthoryt Váradon meggyilkolta.

³ Körülbelül a XVII. század második feléből való egyszerű másolat Debreczen város közlevéltárában. (Vegyes tart. iratok csomója 1615. 20. sz. a)

Apafi Mihály — Gálfalvi Deák Miklóst meg- nemesíti.¹

Közli: Simon Géza.

Nos Michael Apafi Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae Dominus, et Sicolorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium Dominorum Consiliariorum nostrorum, nobis propterea factam intercessionem, tum vero benigne attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis Strenui Nicolai Literati de Galfalva, quae ipse nobis, et huic Regno nostro Transylvaniae, et partibus Hungariae eidem annexis, in omnibus rebus et occasionibus, juxta possibilitatis suae exigentiam, fideliter exhibuit et impendit, ac diinceps quoque pari fidelitate se exhibiturum, et impensurum promittit ac pollicetur. Eundem itaque Nicolaum Literatum ex speciali gratia, et potestatis nostra Principalis plenitudine, e statu et conditione ignobili, in qua natus est, et hactenus extitit eximendum, ac in coetum, et numerum verorum, et indubitatorum Regni nostri Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum Nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum et adscribendum duximus, prout annumeramus aggregamus, cooptamus, et adscribimus praesentium per vigorem, decernentes expresse, ut a modo deinceps, successiois semper temporibus idem Nicolaus Literatus ipsiusque haeredes et posteritates utriusque sexus universi, pro veris et indubitatis nobilibus habeantur, et reputentur. In signum autem hujusmodi verae, et perfectae Nobilitatis eorum, haec Arma, seu nobilitatis Insignia, Scutum videlicet militare coelestini coloris, in cujus campo, sive arca, brachium humanum humerotenus resectum, lorica indutum ensem evaginatum fortiter comprehensum, ac sursum porrectum tenere visitur, supra Scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit Diadema Regium gemmis et unionibus decenter exornatum, ex cono vero galeae teniae, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque

¹ Az okirat eredetije a máramarosszigeti ev. ref. lyceum könyvtárában van. Az okiratot magyar nyelvre dr. Kardos Albert fordította le. Szerk.

oras, seu margines ipsius Scuti pulcherrime ambiunt, et exornant, prout haec omnia in capite, seu principio praesentium literarum, nostrarum docta manu, et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur. Animo deliberato et ex certa scientia, liberalitateque nostra Principali praefato Nicolao Literato haeredibusque et posteritatibus ipsius utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus; Annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta Arma seu Nobilitatis insignia more aliorum verorum natorum, indubitatorum insignitorumque Nobilium Armis utentium ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, et aliis quibusvis exercitiis militaribus et Nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, auleis, anulis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub verae et perfectae Nobilitatis titulo, que eos ab universis et singulis cuiscunque status, conditionis, ordinis, gradus, honoris, officii, dignitatis et praeminentiae¹ homines existant, insignatos dici, teneri, nominari et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus, et praerogativis, quibus caeteri veri, nati et indubitati insignitique regni nostri Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum Nobiles et militares homines, quomodocunque de jure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere valeant atque possint. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentes, et authenticis sigilli nostri munimine roboratas memorat (o Nicolao Literato) haeredibus (sque e)t post (eritati)bus ipsius utriusque sexus universis clementer dandas duximus, et conferendas. Datum in Castro nostro Radnotiensi die vigesima Nona Mensis Junii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Octavo.

Michael Apafi mp.

Joannes Betlen Cancellarius mp.

Kivül: Praesentes Litterae Armiales seu Nobilitates in generali Universitatis Dominorum et Nobilium Comitatus Maramarosiensis die 20 Mensis Decembris, anno 1668, in Oppido Sziget, loco Vezt et termino Congregationis solito, celebrata, solemniter publicatae, proclamatae, et acceptae sunt idemque Nicolaus Literatus de Gálfalva in coetum et numerum verorum et indubitatorum Comitatus huius Nobilium annumeratus, cooptatus, et adscitus est communi voto et suffragio nemine penitus contradicente, Datum ex Congregatione Nostra generali in Oppido Sziget die 20 Mensis Decembris. Anno Domini Millesimo, Sexcentesimo, Sexagesimo Octavo. Joannes Zagoni, Juratus Notarius Sedis judiciariae Comitatus Maramarosiensis m. p.

¹ Itt mintha hiányoznék valami a szövegből.

(Eredetije hártján, melyen a záró-jelbe tett szövegrész olvashatatlan, mivel valószínűleg szándékos kaparás folytán a hártya kilyukadt. A cimer nincs ráfestetve, helye üres.)

(Magyarul.)

Mi Apafi Mihály Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részének ura, a székelyek grófja stb. adjuk jelen levelünk értelmében tudtára mindazoknak, akiket illet, hogy mi egyrészt némely hűséges tanácsurainknak ez ügyben történt közbenjárására, másrészt jóságosan figyelembe vévén s meggondolván a derék *Gálfalvi Literatus (Deák) Miklósnak* hűségét és megbízható szolgálatait, amelyeket nekünk, Erdélyországunknak s az ehhez kapcsolt magyarországi részeknek minden dologban és alkalommal híven végzett és teljesített tehetségének mértéke szerint, és amilyeneknek további hasonló hűséggel való végzését és teljesítését igéri s fogadja ezt a *Literatus (Deák) Miklóst* különös kegyből, fejedelmi hatalmunk teljességével elhatároztuk, hogy kivesszük *nem nemes* állapotából és helyzetéből, amelyben született és eddig élt, s hogy be fogjuk sorozni, iktatni, föl fogjuk venni s oda fogjuk számítani a mi Erdélyországunk és magyarországi kapcsolt részeinknek igaz és kétségtelen nemesei közé, sőt besorozzuk, beiktatjuk, föl vesszük és odaszámítjuk jelen írásunk erejénél fogva, határozottan rendelvén, hogy mostantól kezdve ezentul a következő időkben mindig igaz és kétségtelen nemesnek tartsák ezen *Literatus (Deák) Miklóst*, összes örököseit és mindkét nembeli ivadékait.

Az ő igaz és teljes nemességük jeléül pedig megfontolt elmével, biztos tudattal és fejedelmi bőkezűségünkből adtuk, ajándékoztuk és reáruháztuk az említett *Literatus (Deák) Miklósr*a azt a czimert vagyis nemesi jelvényt, t. i. égszínű harczi paizst, amelynek mezején azaz szekrényén egy válltól fogva levágott, vérttel övezett emberi kar látszik egy meztelen kardot erősen fogni és felfelé nyujtva tartani, a paizs fölé zárt hadi sisak van helyezve, amelyet drágakövekkel és gyöngyökkel illően ékített királyi diadémá fed, a sisak csucsából pedig különböző színű foszlányok vagyis szallagok folynak le és a legszebben szegélyezik és diszítik magának a paizsnek mindkét oldalát azaz széleit, amint mindez jelen levelünk fejében vagyis kezdetén a festő tudós kezével és művészetével világosabban kifejezve és lefestve látható. Egyuttal beleegyezzünk és megengedjük, hogy ők a fent körülírt czimert vagyis nemesi jelvényt a többi igaz, született, kétségtelen és czimert használó nemeseink módjára viselhessék és hordhassák csatában, dárdavetésben, fegyvertornában, párbajban, egyes harcban és bárminő más hadi és nemesi gyakorlatokban, szintugy pecséten, zászlón, függönyön, takarón, kárpiton, gyűrűn, mellvértén, sátoron, lakáson és koporsón, általábanvé bárminő dolgokban és hadi készületekben, az igaz és

teljes nemesség jogánál fogva, amelynél fogva akarjuk, hogy bármilyen állásu, helyzetü, és rendü, rangu, tisztü, hivatalu, méltóságu és kiváltságú egyesek és összesek őket czimereseknek mondják, tartsák, nevezzék és tekintsék; továbbá mindazon, egyenként számított tisztségekkel, kegyekkel, kiváltságokkal, kedvezményekkel, szabadságokkal, nemességekkel, amelyeket Erdélyországunknak és magyarországi kapcsolt részeinknek nemesei és hadi emberei bármilyen joron és régi szokás szerint használnak és élveznek, élhessenek, szokás folytán használni és élvezni jogosítva legyenek. Ennek emlékezetére és örök érvényére elhatároztuk, hogy kegyesen adjuk és kiállítjuk jelen függő és hiteles pecsétünk erejével megerősített levelünket az említett [Literatus (Deák) Miklósnak], összes örököseinek és mindkét nembeli ivadékaiknak. Kelt Radnót-kastélyunkban az Ur 1668. évében junius hó 29-én.

Apafi Mihály.

Betlen János, kancellár.

Kivül: Jelen czimeres vagy nemesi levél ünnepiesen közzétetett, kihirdtetett és tudomásul vétetett Máramaros vármegye urainak és nemeseinek az 1668. évben december hó 20-án Sziget városában a szokott helyen és határidőben tartott közgyűlésén és így Gálfalvi Literatus (Deák) Miklós ezen vármegye igaz és kétségtelennemeseinek gyülekezetébe közakarattal és szavazattal besoroztatott, fölvetetett és beiktattatott, senki sem mondván ellent.

Kelt az Ur 1668. évében december hó 20-án Szigetvárosában közgyűlésünkből. *Zágoni János*, Máramaros vármegye törvényszékének hites jegyzője.

IRODALOM.

Bocskay hadi népe.

(*Boldisár Kálmán történelmi tanulmánya.*)

A bécsi béke háromszázados évfordulóján nemcsak illő dolog, hanem tartozó kötelesség is egyházi, iskolai és társadalmi emlékünnepeken kívül komoly tudományos dolgozatban megújítani Bocskaynak és az ő hajduinak nevét és tetteit. Örvendünk, hogy ezt a kötelességet egy debreczeni író, dr. *Boldisár Kálmán* a Csokonai-kör buzgó választmányi tagja teljesítette, midőn *Bocskay hadi népe* czimen egy terjedelmes tanulmányt irt s azt előbb a Debreczeni Kalendáriumban (1906), majd némi pótlással és bővítéssel önálló kötetben is közrebocsátotta.

E tudományos munkának valóban Debreczenből kellett származnia; nem csak azért, mert Debreczen, mint a kálvinista felekezet fővárosa leghálásabban emlékezhetik vissza, a vallásszabadságot megalapító bécsi békére, hanem azért, mert ujabban Debreczen lett Bocskay hajduinak székhelye és mert Debreczen a vele szomszédos hajdúvárosokkal sokszorosan összeforrt, műveltségét osztogatta köztük, de viszont lakóit is szaporította közülök. Fényes bizonyysága ennek, hogy Debreczen polgármesteri tisztségét ez idő szerint tősgyökeres hajdu-ember viseli *Kovács József* személyében és hogy éppen most lépett főispáni székébe a legelőkelőbb hajdu családok egyikének tagja *Weszprémy Zoltán*. Boldisár Kálmán különben a Csokonai-körben is találhatott indítást e munkája megírására, mert régebben a Csokonai-kör elnöke *Géresi Kálmán*, ujabban egyik választmányi tagja *Zoltai Lajos* sokat foglalkoztak Debreczen és környékének multjával, azon viharos századok eseményeivel, amelyekre Boldisár könyve is sok megvilágító sugarat hint.

Boldisár könyve többet nyújt, mint amennyit a czime mond; a hajduság egész történetét megtaláljuk benne. Azt a homályt ugyan nem oszlatja el teljesen, amely a hajduk eredete és nevök keletkezése fölött lebeg, de attól fogva, hogy a hajduk Bocskay István zászlaja alá szegődnek, végig vezet bennünket a szerző

a hajduk hadi tettein, letelepülésén, jogaikért folytatott pöreiken, küzdelmeiken, békés életmódjukon keresztül az 1848. évi szabadságharczig, amikor az ő kiváltságaik is megszűntek, és az 1876. évig, amikor a szabad hajdu kerület beleolvadt az ujonnan alakított Hajdu vármegyébe.

A hajduk nevének magyarázatára a szerző elfogad egy újabban fölmerült föltevést, amely szerint a *hajdu* szó a *hajtó*-ból származnék; hajtóknak nevezték pedig azokat az embereket, akik harc és katonai szolgálat hijában a magyar alföldön tenyésztett marháikat hajtották a XV—XVI. század folyamán Bécsbe, Ausztriába, Németországba és akik ha hadi élet kínálkozott, szívesen fölcserélték a hajcsárkodást katonáskodással. Ez a szómagyarázat meglehetősen valószínűtlen, nemcsak azért, mert nem értjük, hogyan válhatott a világos jelentőségű *hajtó* szó hajduvá, ha nem főképen azért, mert hajdukkal, félig rabló, félig katonáskodó néppel sokkal hamarabb találkozunk a magyar történelemben, mintsem a magyar marhának nagy mértékű nyugati kivitele megkezdődött volna. És mert a balkáni szláv népeknél a *hajduk*-ok már a XIII—XIV. századból ismeretesek, mint szabad vitézek, akik, ha kellett, a törökök ellen folytattak hősi harcokat, de akik külső béke idején saját véreiket rabolták, fosztogatták. Érdekes megjegyeznünk, hogy a XVI. században, mikor az alföldi gyalogkatonát hajdunak hívták, ugyanakkor a horvát szabad vitézeknek *haramia és martalócz* volt a tisztességes nevök. A hajdu szóról azóta lekopott a becstelenség minden szennye, a másik két szó pedig elvesztette a becsületes foglalkozásra való vonatkozását és ma már csak aljas embert, gonosztevőt jelent.

Ez a megtisztulás nemcsak a hajdu szó jelentésében ment végbe, hanem a hajduk egész élete módjában. Hogy földönfutó, fegyelmetlen zsoldos népből, amely egyaránt szolgált magyarnak, németnek, sőt töröknek is, vitéz katonákká, alkotmányért, szabadságért küzdő jó hazafiakká lettek: ezt a Hajduk Bocskay Istvánnak köszönhetik. Boldisár könyvében megtaláljuk e nagy, e föl-emelő átalakulásnak részletes történetét. Elbeszéli a szerző a legjobb források és eredeti oklevelek felhasználásával, hogy a hajduk mint segítettek diadalra Bocskay zászlait, hogy a bölcs fejedelem miképen hálálta meg a hajduk szolgálatait, midőn letelepítette őket Szabolcs vármegyébe és ellátta őket nemcsak kiváltságokkal és jogokkal, hanem bőven földbirtokokkal is. Közli a szerző hű magyar fordításban mindazokat a szabadságleveleket, melyeket Bocskay István, Báthory Gábor fejedelemek, majd II. Mátyás király állítottak ki a hajduk részére, felsorolja a szerző mindazon nemesi leveleket, amelyekben Bocskay István külön jutalmat osztogatott a letelepített 9254 hajdu közül az érdemesebbeknek. Majd megismertet a többi, jobbára biharmegyei hajdu-telepekkel, amelyeket Báthory Gábor, Bethlen Gábor és Rákóczi György fejedelemek alapítottak, de amely telepek nem tudták oly szeren-

csésen megőrizni szabadságukat, mint a Bocskay hajdui, úgy-hogy lassanként beleolvadtak a környék jobbágyságába. Ez a veszedelem a Bocskay hajduit is többször fenyegette, kivált a Rákóczi szabadságharc után, amikor adó alá akarták venni és más szabadságukban is meg akarták őket rövidíteni. A szerző teljes szövegében közöl egy ilyen adó céljára szánt összeírást, a még 1702-ben készült *conscriptiót*, mely azért érdekes, mert belőle tájékozódhatunk a tősgyökeres hajdu családokról, bár a telepítés óta eltelt első száz év is bizonyára nagy hullámozást okozott közöttük. Ezt az összeírást különösen tanulságos összevetni a szerzőnek egy másik kimutatásával, melyben föl vannak sorolva a hajduvárosokban az 1838. évben talált nemesi családok. Világosan látjuk ebből, hogy a hajduvárosok éppenséggel nem tartották meg ősi tisztaságban hajdu lakosságukat, mert amint a hajduk maguk is elszármaztak jobbra-balra, főképp Debreczenbe, úgy maguk közé is számos idegent fogadtak a szomszéd Szabolcs, Heves, Zemplén és más vármegyékből, sőt számos jövevény család csakhamar vezérszerephez jutott a hat hajduvárosban.

Itt említjük meg, hogy hat hajduvárosról beszélni éppen oly kevésbé felel meg az igazságnak, mint Róma hét halmáról. Rómának is van — ha jól vesszük — nyolcz, vagy akár tiz halma is, a hajdutelepek száma, ha csak a Bocskay hajduit nézzük is, felrug hétre, kilenczre is. Boldisár könyvéből ugyanis megtudjuk, hogy az első telepek közé tartozott Kálló, de akkor nem volt hajduváros Böszörmény; azt is megtudjuk, hogy hosszú ideig Polgári (Tiszapolgár) lakói is szabadhajduk voltak, de az egri káptalan száz éves pör után tulajdonjogot szerzett Polgári földére s akkor az ott lakó szabad hajduk részint elköltöztek, részint szolgasorba süllyedtek.

Mindezt Boldisár gondos tanulmányok, lelkiismeretes kutatások alapján beszéli el, meleg hangon, a hajdu nép iránti hő szeretettel, de azért komoly, értekező stílusban. Kár, hogy a hajdu czimerrel és Bocskay képével díszített 120 lapnyi füzet fejezetekre nem oszlik, mi sokkal áttekinthetőbbé tenné a Bocskay hadi népe viszontagságos sorsát, a hajduság háromszázados életének derűs és borus eseményeit.

A fáradságos munkáért minden esetre elismerés illeti dr. Boldisár Kálmánt, aki bizonyára abban találja föl legfőbb jutalmát, ha mentől több hajduivadék elolvassa őseinek történetét, ha mentől több művelt hajdu-család e mű megvételével áldoz a békeszerző Bocskay és szabadságért küzdött hadi népe emlékének.

A 120 oldalra terjedő könyv Bocskai fénynyomatu arcképével Hoffmann és Kronovicz debreczeni nyomdájában jelent meg. Ára 1 korona 20 fillér.

Dr. Kardos Albert.

A magyar jobbágyság története. Irta: Acsády Ignác. A magyar tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottsága megbízásából Földes Béla által szerkesztett Magyar Közgazdasági könyvtár III. kötete. Budapest, 1906. Politzer-féle könyvkiadó vállalat kiadása. 520 lap. Ára 8 korona.

A modern történetírás szakított a régi historikusok rendszerével és elveivel. Ezek országok és nemzetek története alakulásában nem tudtak, vagy nem akartak észrevenni más tényezőket, hanem csak fejedelmeket és az uralkodó társadalmi osztályokat. Királyok könyvét irtak; — világhódító háborúkról, emberirtó véres harcokról. Országok lakossága zömével, a dolgozó, termelő néppel édes keveset törődtek, akár a nemes urak, akik elnyomták, szolgaságba süllyesztették a munkás tömegeket. Hadjáratok és politikai cselszövények sikerei és kudarczai, fejedelmek és kiváltságos rendek egymással folytatott viszálykodásai töltik meg a régi történelmi munkák lapjait. A földmives ekéjének, a mesterember szerszámának, a kalmár boltjának szerepét nem látjuk benne valódi jelentőségek szerint. A történetírás terén is új iskolának kellett támadnia, amely észrevegye s fontosságához képest méltassa a dolgozó tömegek vágyait, szenvedéseit és küzdelmeit. Minél általánosabbá lett a munka értékének megbecsülése, annál jobban terjedt az a felfogás is, hogy: „az állam és munka szervezet a legbensőbb kapcsolatban állanak egymással s az egyiknek virágzása, vagy romlása a legközvetlenebbül visszahat a másikra”. Mióta a történetírás keresztül ment e természetes evolúción, a nemzetek és országok történetének sok olyan eseményét és fordulóját megértjük, amelyekeken eddig csodálkozva tépelődtünk, vagy egészen más színben, — igaz színében látjuk. Mert a népek gazdasági életének, szociális szervezetének, a történelmi materializmusnak áttekinthetősége feltárja a változások, alakulások, események igazi okait is. Részrehajlatlan oknyomozó történetíráshoz, mely hű is, mint a színes fénykép, az összes gazdasági tényezők és állapotok megismerése, mérlegelése vezethet el.

E rendszer egyik legtevékenyebb s legérdemesebb munkása nálunk *Acsády Ignác*. Eddig megjelent kisebb-nagyobb pénzügyi és gazdaságtörténelmi dolgozatainak részben összefoglalása, részben kiegészítése széleskörű levéltári kutatások alapján a modern európai szaktudomány segédeszközeinek és módszereinek megfelelően kidolgozott nagy munkája is: *A magyar jobbágyság története*.

Helyesen mondja előszavában: hogy a magyarság ezer év változataiban megtarthatta a hazát, azt nem csupán katonai sikereinek, hanem ép oly mértékben termelő munkájának köszönhette. Ezt a nem kevésbé dicsőséges feladatot a sokáig lenézett, elnyomott s jobbágnak nevezett tömeg teljesítette, a nemzet mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozó, számra nézve legnagyobb rétege. „E néptömeg multja, jogi és gazdasági állapotának ki- és átalakulása szintén szingazdag, érdekfeszítő hőskölte-

mény, a fáradságos munka és a sikerkoronázta önfeláldozás, gyakran a szenvedések komoran megható epepeája, mely áldozatban és eredményben nem marad el nemzetünk harczias rétegeinek hazafenntartó tevékenysége mellett, mert ép oly közvetlen hatást gyakorolt a magyarság fennmaradására, mint az uralkodó osztály működése“.

Szerzőnk e gazdag hálás anyagot négy főcsoportba osztva dolgozta fel, amint hogy négy korszak különböztethető meg a magyarországi jobbágyság történetében is. Az első: a honfoglalástól az Árpádok kihaltáig tart, amikor a munkás elemek szabad és rabszolga munkásokból állottak. A XIV. és XV. században a magyar munkaszervezet lassanként teljesen európaisodott: az uralkodó és munkás rétegek jogilag végkép különváltak s amaz a rendiség, ez meg a jobbágyság neve alatt egymástól a törvény és szokás ércfalával elzárt néposztálylyá fejlődött. A harmadik korszakot a jobbágyság óriási megterhelése jellemzi, amiből éles osztály ellentétek, véres jobbágy zendülések támadtak, amiknek leverését a győztes urak a jobbágyok röghöz kötésére használták fel. Az államfenntartó munkásnép sorsának e megrontását nyomon követte a török vész, a magyar birodalom két, majd három részre oszlása, mely a magyar munkaszervezet történetében ismét új és szomorú korszakot nyitott. E korszak 1711-ig tartott.

A negyedik korszak a jobb idők hajnalhasadásának ideje. Egy új honfoglalást végzett ez időben a hazai munkásnép, betelepítette, visszafoglalta a magyar földnek a két százados háborúkban elpusztult minden tájékát, királyi hatalom védelmébe vette a jobbágyságot a földesurak ellen. A korona munkásvédelmi törekvései ellen a földesuri osztály erős és aktív ellenállást fejtett ki eleinte, de a XIX. században a küzdőfelek szerepet cseréltek. A királyi hatalom lett a haladás ellensége; míg a nemzeti munkaszervezet gyökeres és modern szellemű reformját a magyar rendiség liberális vezetői sürgették. Acsády e korszakalkotó reformok diadalra jutásáig, az 1847/48-diki törvények meghozataláig vezeti le az eseményeket.

Munkája hézagpótló. Ezer éves nemzeti életünk folyamát valóban elfogulatlan nézőpontról vizsgálja és fejtegeti.

—s.

Új könyvek.

Beöthy Ákos: *A magyar államiság fejlődése, küzdelmei.* A kiváló publicista ilyen című nagy munkájának harmadik, egyúttal — sajnos — utolsó része jelent meg. Csak úgy jelenhetett meg, hogy barátja, Bernáth Dezső vállalkozott a sajtó alá rendezésére. Mert a halál az illusztris szerző kezéből kiütötte a

216

tollat, mielőtt művét, melyben 1867-ig akarta tárgyalni az eseményeket, befejezte volna, sőt a most megjelent rész is csak töredékeiben maradt fenn. De még így is nyeresége történeti irodalmunknak, különösen az osztrák viszonyokról és Görgey szerepléséről írott fejezetek. — A könyv Budapesten, az Athenaeum kiadásában jelent meg, a szerző arcképével. Nagy 8° formában 494 oldalon. Ára füzve 10 korona.

Hentaller Lajos: *Vérrózsák.* I—II. kötet. Budapest. Az Athenaeum kiadása. 8° 210+280 oldal. Ára 4 korona. A szabadságharcz egyik legalaposabb ismerője másfél évtized lefolyása alatt írott történeti rajzait és közléseit gyűjtötte egybe ebben a két kötetben. Nem szárazon összeillesztett adatok ezek, hanem eleven színes képek, csaknem ugyanannyi hősköltemények, amelyeknek forrásul egykoru följegyzések, s élő szereplők előadásai szolgáltak.

Dr. Wolfner Pál: *A szocializmus története és tanításai.* Budapest. Az Athenaeum kiadása. 8° 172 oldal. Ára füzve 2 kor. kötve 3 korona. Rövid, könnyen áttekinthető képet rajzol a szocializmus történeti fejlődéséről, lényegéről és tanításairól, úgy a szocialis mozgalmakat megelőző demokratizmus és liberálizmusról.

Dr. Wertner Mór: *Az ember geneológiája.* Tartalma: I. A tévedés rugói. II. A genealogiai érzék. III. Az utódok. IV. Az ősök. V. Az örökkévalóság. VI. Az emberiség leszármazása. 8° 94 oldal. Budapest. Dobrowsky Ágost bizománya. 1906. Ára 2 korona.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az Akadémiai Értesítő áprilisi füzete közli *Berzeviczy* Albert akadémiai elnöknek az idei közülsen elmondott megnyitó beszédét és *Heinrich* Gusztáv főtitkári jelentését. Ezután Toldy Ferencz születése századik évfordulóját ünneplő költemény és emlékbeszéd következik. Amazt *Lévay* József olvasta fel az Akadémia márczius 25-diki közülésén, — emezt ugyanakkor *Riedl* Frigyes, *Berczik* Árpád, *Kozma* Andor és *Heinrich* Gusztáv a gróf Teleki-, a Farkas—Raskó-pályázatról és a br. Wodianer-jutalomról jelentenek. Az Akadémia jegyzőkönyvei zárják be a füzet tárgysorozatát.

Ugyanezen folyóirat májusi füzetének tartalma ez: Jelentés a gr. Karácsonyi-pályázatról (*Ferenczi* Zoltántól). — Újabb adalékok a magyar humanizmus történetéhez (*Hegedüs* Istvántól). — Újabb adalékok codexeink forrásaihoz (*Katona* Lajostól). — A kísérleti chemia elemei (*Than* Károlytól). C. Julius Caesar commentariusainak folytatásai és Asinius Pallio (dr. *Cserép* Józseftől). — Kaufmann Dávid könyvtára (*Goldziher* Ignácztól). — Folyóiratok szemléje. — Az Akadémia üléseinek jegyzőkönyvei. — *Berzeviczy* Albert beszéde b. Radvánszky Béla ravatalánál. — Kisebb közlések.

Az Archaeologiai Értesítő idei 2. füzetében dr. *Hekler* Antal a Louvre egyik legértékesebb darabját, Hephaistos visszatérését ábrázoló görög festett harangkrater alakját méltatja s mutatja be fénynyomatu képmellékleten. — *Eber* László pedig Nino Pisano Madonnáját nemzeti muzeumunkból. — *Mihalik* József Nagybánya mellett talált ezüst ruhadiszeket, kanalat ismerteti. Amazokat a XVI. századi magyarországi ötvösség értékes emlékeinek tartja. — *Nagy* Géza Karoling-kori kardokat mutat be. *Kada* Elek kecskeméti polgármester folytatja a gátéri régibb középkorból való temető leleteinek leírását. Dr. *Mahler* Ede Dunapenteléről származott római feliratos emlékek ismertetését közli. A füzet egyéb közleményei: Irodalom: Szepes vármegye művészeti emlékei. Ismerteti *Eber* László. A művészetek története a legrégebb időktől. Ismertetik dr. *Márton* Lajos és *Finaly* Gábor. — Das Gräberfeld von Moythienen. Ismerteti M—n L—s.

A verseczi, t.-füredi, szegedi, hunyadmegyei muzeumok múlt évi gyarapodásáról beszámolók. Rövidebb leírások a Különfélék rovatában. A füzetet számos ábra élénkíti.

Az Erdélyi Múzeum új folyamának második füzeté az előbbinél is élénkebb és gazdagabb tartalommal jelent meg. Dr. *Concha* Győző a szerkesztőhöz adressált levelében Deák Albert támadásaival szemben védelmére kél annak az elméletnek, amelyet a Budapesti Szemle decemberi füzetében „Jogi intézmény-e a parlamenti kormány?” czimmal közzétett értekezése fejtegetett. — *Incze* Béni a római császárság első századának irodalmi életét rajzolja. — Közelebbről érint bennünket *Gálos* Rezső tanulmánya. Szentjóni Szabó László, a debreczeni diák és váradai rektor, s a Dobozyak barátja értékes költészetét méltatja, melynek fejlődése a kufsteini börtönben szakadt meg. — *Buday* Árpád Enlakáról két római feliratos követ mutat be. — *Köblös* Zoltán a régi magyar könyvtárhoz való adalékai következnek ezután. Az erdélyi nemzeti muzeumban megvan Szönyi István Disputatio Theologicája (Utrecht 1669.) és Miskolci Ferencz (azt hisszük: a híres debreczeni nyomdász, majd senátor) Euterpe cziterája (Lócse, 1701). — *Kovács* István Vespasianus római császár kiadatlan ellenjegyeről értekezik. Dr. *Wertner* Mór Dengelegi Pongrácz János vajda származását kutatta ki. — Az Irodalom rovatában Seprődi János a Magyar népköltési gyűjtemény VI. és VII. kötetét bírálja, — amazt ledorongolja, emezt babérággal övezi, — bár nem minden habozás nélkül.

A Genealogiai Füzetek, a Kolozsvárott megjelenő családtörténeti folyóirat májusi füzetének tartalma a következő: Az uri hatóság fejlődése Magyarországon 1848-ig. Dr. *Endes* Miklós tanulmányának 25-dik folytatása. — *Bodoki* Mikó Miklós családi krónikája Közli: *Kelemen* Lajos. — Adatok a Gerendi-család történetéhez, a XIII. század elejétől fogva mostanig levezetett le származási táblával és Gerendi Erzsébet czimeres emlékével. *Gyulai* Rikárdtól. — Aranyosszék lustrája 1642-ből. *K. Weress* Sándortól. — A csikszentsimoni Endes-család levéltára 1544—1659. regestákban. *Sándor* Imre közlése.

A Huszadik Század áprilisi füzetében *Hevesi* János a szocialista követelmények érdekében a Marx-féle rozoga s a szocializmust inkább discredítáló, mint támogató értékelmélet helyébe tárgyilagosabb alappal bíró szubjektív értékelméletet sürget s az individualis gazdasági rendszer felett kiméltlenül pálczat tör. — *Szende* Pál „Önálló vámterület és osztályharez” cím alatt arról értekezik: a magyar társadalomnak mily gazdasági érdekei kívánják a dualizmus s így a közös vámterület fenntartását vagy megszüntetését? E kérdést történelmi vonatkozásaiban is tárgyalja s kimutatja, hogy mely gazdasági okok és erőviszonyok hozták létre a mohácsi vész után az Ausztriával való kapcsolatot s mily gazdasági tényezők működtek ezen kap-

csolat fenntartására és lazítására. — A közlemény rövid foglalata az, hogy az osztrák és a magyar uralkodó osztályok között állandó gazdasági és hatalmi ellentét forog fenn, amióta csak a Habsburgok uralkodnak. Ausztria soha sem tudott oly politikát követni, amely az uralkodó osztály valamennyi rétegének kedvezett volna. A magyar uralkodó osztályokat gazdasági érdekeik a dualizmus megszüntetésére, vagy legalább is lazítására és az önálló vámterület létesítésére ösztönzik. E törekvés fejlődési szükségszerűségeen alapul s ezzel szemben a magyar munkásosztály sem foglalhat el ellenséges álláspontot. Azért sem, mert az önálló vámterület a munkásosztályra nézve is *előnyös* lesz. — *Dániel Arnold* a magyarországi földmivelő szocializmus feladatait fejtegeti s a termelő erők gyarapítása végett a belterjes gazdálkodásra való áttérést követeli. — A *Szemlék* rovatában több társadalomtudományi munka ismertetését találjuk és *Ady* Endre most megjelent Új verseiről a fiatal poétának koszorút nyújtó két kritikát is olvasunk.

A Magyar Nyelv áprilisi füzete gazdag, élénk tartalmával köti le az olvasó figyelmét. *Gombócz Zoltán* „A bor“ czim alatt a szőlőfajok és a borfajták neveit gyűjtötte össze, azok eredetét, jelentését is kutatva. Ezuttal a szőlőfajok neveivel foglalkozik. — *Jakubovich Emil* egy 1404-ből származó (mádi) határjáró levél nyelvészeti érdekességeit emeli ki. — *Melich* a magyar-hun monda néhány tulajdonnévéhez, melyeket nemrég dr. Bleyer Jakab magyarázott, füz megjegyzéseket. — *Kujáni Gábor Drágffy János* 1414-ből való magyar nyelvű két nyugtatványát közli. — *Zolnai Gyula* Gyöngyösi műveinek új kiadását méltatja. — *Lehr Albert* a magyar bajusz formáiról és e formák elnevezéséről vitázik Herman Ottóval. — *Takács S. es Gy. V.* adatokat nyelvünk történetéhez, — *Lehr Albert* Arany-magyarázatok, többen név-, szó- és szólásmagyarázatok, adatokat nyelvünk újabb fejlődéséhez és tájszókat közölnek. — Érdekes most is, mint mindig, a Rovás és Levélszekerényünk cz. rovat.

Ugyanezen folyóirat májusi füzetében *Gombócz Zoltán* befejezi „A bor“-ról írott tanulmányát. Maga ez a szó török eredetű. A szorgalmas tudós szerző számos bornevet elősorol és magyaráz; mégis nem találjuk a szómutatójában: a *medgyes bort*, melyet pedig már Apafi Mihály nagyságos fejedelem urunk is iszogatótt.¹ Megkülönböztették a debreczeni és fejevári meggyest. — *Herman Ottó* „A nyil“-ról kezd értekezni. — *Závodszy Levente* három ismeretlen nyelvemléket közöl 1530—1532-ből. — *Melich János* kimutatja, hogy az olaszföldi Velenczét régebben magyarul *Venőczének* (így a debreczeni codexben kétszer is), Veneczének, Venenczének hívták. A mai Velence alak nem ré-

¹ Zoltai: „Debreczen a török uralom végén“ 131. és „Erdélyi orsz. gyűl. Emlékek“ XVIII. 151.

gibb a XVI. század eleje tájánál. — *Csapodi* Istvánnak a Herman Ottó által említett *bige* bajusz eszébe juttatja azt a sok szörnyüséget, ami a magyar állattan és növénytan nyelvében Diószegiéktől fogva beférkőzött. — *Lehr* Albert Arany-magyarázatai, — *Takács* Sándor nyelvtörténeti adatai, — *Tolnai* Vilmos, — *Lehr* Albert, *Herman* Ottó, *Vikár* Béla, *Zolnay* Gyula szó- és szólásmagyarázatai, — tájszók gyűjteménye (Hódmezővásárhelyről és *Hajdumegyéből*) következnek ezután. A Levélszekrényünk rovatának egyik kérdését a R. O. L. T. szerkesztőjéhez intézik. „Hogyan lehetséges az, hogy a R. O. L. T. (II. évf. 58. l.) egy üdvözlő beszédet közöl 1664-ből s ebben már a *tény* szó is előfordul. Hiszen eddig úgy tudtuk, hogy a *tény* szavunk csak a XIX. század első felében készült“. — Utána néztünk a hozzánk Eperjesről, Sáros vármegye levéltárából beküldött gondos külsejű kéziratnak; abban csakugyan *tény* szót irt ottani munkatársunk. Tehát vagy tollhiba forog fenn; vagy a szó olvasása hibás.

A Magyar Nyelvőr áprilisi füzetének tartalma ez: Történettudomány és nyelvtörténet. *Zolnai* Gyula válasza *Takács* Sándornak a „Századok“-ban megjelent „Nyelvtörténet“ czimű cikkére. — A regös-ének, *Vikár* Bélától. — Jelentés tanulmányok (folytatás), Szeremley *Császár* Lorándtól. — A Jelenkor és a nyelvújítás, *Kiss* Ernőtől. — *Kocsis* Lénárt Kalmár Eleknek „A mondatrészek“ cz. tanulmányát ismerteti. — *Halász* Gergely a tulipánkert helyett magyar nevet: tulipános kertet ajánl. — Magyarázatok, népnyelvi hagyományok, szólasok, hasonlatok, tájszók stb., üzenetek töltik meg a füzet hátralevő részét.

Ugyanezen folyóirat májusi (V.) füzetében *Zolnai* Gyula befejezi *Takács* Sándorral kezdett vitáját. — Szeremley *Császár* Loránd folytatja jelentés tanulmányait. — *Kallós* Ede széljegyzeteket csinál *Vértessy* Dezső „Egyező kifejezések a magyar és a görög nyelvben“ cz. tanulmányához. — *Gálos* Rezső és *Visky* Károly nyelvjárásaink történetéhez közölnek adatokat. — *Balassa* és *Bartha* József könyvismertetések irtak. Változatosak a kisebb rovatok. Ezekben *Kardos* Albert Érsemjénből közöl adatot arra nézve, hogy a *zok* szó önállóan is él a nép nyelvében. — *Zoltai* pedig a debreczeni Kandia és Burgundia utczanevekről összegyűjtött jegyzeteit küldötte be a Nyelvőrnek.

A Protestáns Szemle 4. füzetének elején *Hornyánszky* A. értekezését olvassuk: A magyarországi ág. hitv. ev. lelkésznevelés a XIX. században. — Dr. *Erdős* József folytatja Pál apostol római levelének első olvasói, célja, szövege, hitelessége, kelte és tartalma felől tett buvárkodásait. — *Pruzsinszky* Pál azt a végzetes csapást rajzolja, melyet a magyarországi, főként dunántuli és dunamelléki protestáns gyülekezetekre a Carolina resolúció II. pontja mért, mely a nyilvános vallásgyakorlatot a legridegebben az artikuláris helyekre szorította. — *Szelényi* Ödön

azt bizonyítgatja, hogy Schiller, ha nem is volt dogmatikus protestáns, bár ilyen szellemű szülőktől származott, de kétségtelen, hogy gondolkozása mégis közelebb állott a protestántizmushoz, mint a r. katholicizmushoz. — Egyházi és irodalmi Szemle tölti be a füzet másik részét.

Ugyanezen folyóirat 5. füzete a bécsi békekötés 300-dik évfordulóját ünnepli, azzal, hogy eredeti alakjában újra kinyomatja a magyar egyházak követeinek és lelkészeinek apologiáját, amelyet ezek a jezsuiták által arianismussal vádolt Boeckay István és magyar nemzet védelmére szerkesztettek és nyomattak volt ki. A nagybecsű okiratot *Révész* Kálmán magyar fordításban is leközi s magyarázó jegyzetekkel kíséri. — A füzet egyéb közleményei: Emlékeszéd Szász Károly felett. *Kenessey* Bélától. — A magyarországi ág. hitv. év. lelkésznevelés a XIX. században, *Hornyánszky* Aladártól. — Pál apostol római levele — befejező rész — dr. *Erdős* Józseftől. — Gazdag az Irodalmi szemle.

Az Uránia legutóbb megjelent számaiban is, az összes tudományok népszerűsítése lévén a feladata, — több történelmi tárgyú közleménnyel találkozunk. Így a 4. számban *Thiering* Oszkár számos ábra kíséretében végig vezet a fonás és szövés történetén a Kr. e. 3000-dik évtől a XIX. század bámulatosan kifejlődött virágzó textiliparáig. — Az 5-dik szám első közleménye *Pruzsinsky* Páltól a XVII. században fő- és közrendek között általánosan elterjedt balítéletek- és hiedelmekkel, főként a kuruzslással és boszorkánysággal foglalkozik. — *ogy*— jegyü író régi klasszikus festők némely eddig titokzatos technikai fogásairól rántja le a leplet mikroszkopikus vizsgálatok segítségével. — *Böngérfi* János pedig a szépséges Forgách Zsuzsánnának Perényi Ferenczel kötött szerencsétlen házassága történetét írta meg.

A Századok idei áprilisi (4.) füzetében a közlemények sorát *Sufflay* Milánnak „Az idéző pecsét a szláv források világánál“ cz. értekezése nyitja meg. A pecsét küldéssel való idézést, mely hazánkban is elterjedt az Árpádok korában, sőt *Hornyik* szerint néhány város jogi életében még a múlt század elején is feltalálható volt, *Sufflay* ősi szláv intézménynek tartja, szemben azokkal a magyar jogtörténettudósokkal, akik nyugoti mintákból, vagy pedig a magyar törzsek ősrégi szervezetéből származtatják. — *R. Kiss* István befejezi II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választásáról írott tanulmányát, amelyben azt a nézetét fejti ki, hogy Rákóczi fejedelemségének sem Erdélyre, sem Magyarországra jó hatása nem volt. Mert kevés becsület, sok bu, gond, sok szégyenletes vereség, a magyarországi háderő egy részének elvonása járt vele. Még a fejedelmi czimmal járó tekintély is, sok esalfa reményt keltve, a békét akadályozta. — *Sörös* Pongrácz Mátyás király eddig kevéssé ösmert egyik magyar származású diplomatájáról, *Telegdi* János pécsi kanonok és zala-vári apátról gyűjtött össze adatokat. — A történelmi irodalom

rovatában több könyvbirálatot olvasunk: *Márki* Sándortól (Lukinich Imre: Menander Protector történeti művének fenmaradt töredékei.), *Döry* Ferencztől (Illés József: A magyar szerződési jog és A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában.), *Sufflay* Milántól (Thallóczy és Hodinka: Magyarország melléktartományainak oklevéltára), *Szabó* Dezsőtől (Horváth Jenő: Az erdélyi szász városok közigazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig) stb. — A Tárca rovatában *Angyal* Dávid Késmárk és Eperjes városoknak Thököly Imre hamvai őrzése felett támadt vitáját ismertetvén, az elsőbbséget Késmárknak ítéli oda. — A Vegyes közlések között ugy terjedelménél, mint érdekességénél fogva kiválik *Győry* György előadásának kivonata a középkor nagy járványairól.

Ugyane folyóirat májusi (5.) füzetében *Baumgarten* Ferencz diplomatikai tanulmánya áll első helyen, aki részint egész terjedelemben, részint regestákban közli a saint-gillesi benczés apátságának Magyarországgal való összeköttetéseire vonatkozó okleveleket. — *Erdélyi* Alajos hosszabb értekezése következik ezután *Barcsay* Ákos szerencsétlen fejedelemségéről. — A történeti irodalom rovatában: *Karácsonyi* János Melichnek „Szláv jövevény szavaink“ cz. mostanában megjelent igen becses munkáját bírálja és dicséri. Melich e derék könyvében a nyelvészeti segítségével bizonyítja, hogy őseink a keresztyén vallást a pannonlai r. kath. szlovénektől ismerték meg, akiket ép ugy magukba olvasztottak, mint a Tisza mentén és Temes közén talált bolgár-szláv nyelvű, de kereszteleetlen népesoportokat. — *Váczy* János gr. Széchenyi István munkáinak a Szily Kálmán által sajtó alá rendezett újabb köteteit, *Bleyer* Jakab és *Kropf* Lajos magyar vonatkozású külföldi történelmi könyveket ismertetnek. — Vegyes közlések, Új könyvek jegyzéke. Hazai hírlapok Repertoriuma (1905 január—június) rekesztlik be a füzet tartalmát.

A Történelmi Tár 2. füzete közleményeinek sorát dr. *Iványi* Béla nyitja meg, aki folytatja a Jagellók korabeli nemzetközi érintkezéseink történetére vonatkozó adalékok ismertetését; — rövid szemlét tart a Jagelló-kori követek nevezetesebbjeinek pályafutása felett, ilyenek a Czobor-testvérek, nagylucei Dóczy Ferencz, a két Korlátkőy, csebi Pogány Zsigmond, Deésházy István, gyáli Kenderessy Mihály. Azután felsorolja ama forrásgyűjteményeket, amelyek e korra vonatkozó okleveleket tartalmaznak s végül huszonkét oklevelet közöl. R. Kiss Istvántól második közlemény jelent meg a II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választására néző oklevelekből. — *Pap* Károly az Erdélyi Muzeum Wesselényi-archivumából néhány korjellemző levelet publikál, amelyeket Bethlen Lajos és János, meg Bezerédy István a nagy Wesselényi Miklóshoz irtak a 30-as és 40-es években. — Dr. *Komáromy* András Kerecsényi Lászlónak Nádasdy Tamáshoz 1556—1562. közt írott leveleit, *Zoványi* Jenő

pedig Miskolczi Csulyak István zempléni ref. esperes egyházlátogatási jegyzőkönyveit közli 1632. és 1639. évekről. — Dr. *Vass Miklós* az udvarhelyi vár történetéhez járul adatokkal.

A Turul idei első füzete báró Radvánszky Béla emlékének szentelt nekrologgal nyitja meg közleményeinek sorozatát. Dr. *Schönherr Gyula* öt pecsétraajz kíséretében Nagybánya város XIV. századbeli pecséteit ismerteti; — dr. *Czakó Elemér* pedig a nagybányai typariumot (pecsételő) mutatja be, mint a XIV. századbeli magyar ötvös művek egyik legszebbikét. — *Csoma József* a mohácsi vész előtti czimerlevelek nyomait kutatja s egybeállította a mohácsi vész előttről ismert eredeti armalisok lajstromát, — összesen 175 czimerlevelét. — *Sárközy Imre* a nádasdi Sárközy-család eredetét és leszármazását ismerteti, egy színes czimerképpel. — Kisebb közlemények: Egy XIV. századi városi pecsét, mint pecsétnyomó különlegesség *Horváth Sándor*-tól. — Az esztergomi társas pecsét, *Varju Elemér*től. — Kassa város czimerlevele, *Ghyezy Páltól*. — Gányi vagy Gáy? *Szerémitől*. — A Tárca rovatában a Heraldikai és Genealogiai Társaság választmányi ülésének jegyzőkönyvén kívül könyvismertetéseket találunk.

Z. L.

Szives tudomásul.

Mikor a mult év október havában „Régi Okiratok és Levelek Tára“ czimmal Debreczen szab. kir. város tanácsának támogatásával, az irodalom és történelem köréből egy havi folyóiratot indítottam meg, — tettem ezt azon hitben és reménységben, hogy Magyarország vármegyéi, városai, nyilvános jelleggel felruházott közművelődési intézetei, iskolái és könyvtárai megérteni és méltányolni fogják szerény vállalkozásomat, melynek nem volt és nem lehetett más czélja és feladata, mint nemzeti dicsőségünk nagyjainak irott emlékeit felkutatni, feltárni és ezzel egyrészt a nemzet igazi nagyjainak emlékét ápolni, másrészt pedig emléküik föllevenítése és ápolása által bátorítólag, buzdítólag hatni a sivár jelen könnyen csüggedő nemzedékére és előkészíteni azt a ragyogó példáknak lelki szeméi elé való tárásával a válságos jövőendő nehéz, de dicsőségteljes harcaira.

Megfelelt-e folyóiratom csak részben is az elébe kitüzött czéloknek, elbirálni és eldönteni nem az én feladatom. Én legfelebb csak arról tehetek tanuságot, hogy nem kiméltem sem időt, sem költséget, sem fáradságot, hogy az általam Debreczen szab. kir. város tanácsának támogatásával alapított folyóirat a hozzája füzött igényeknek és követelményeknek minden irányban megfeleljen. Ígértem, hogy folyóiratom havonként 3—4 ivnyi terjedelemben, lehetőleg változatos tartalommal fog megjelenni. És ezen ígéretemet úgy váltottam be, hogy az első szám 6 ivnyi terjedelemben, a többi szám még ennél is nagyobb terjedelemben, a mostani szám pedig 9 ivnyi terjedelemben jelent meg. Mindenik számhoz politikai és irodalmi életünk nagyjainak egy-egy arczképe és hasonmása (faximiléje) is van csatolva. A munkatársak száma is tetemesen megszorodott, azok között sok jeles névvel is találkozunk, minők dr. *Apsai Mihály* János; dr. *Barcsa* János; dr. *Bányai Elemér*; dr. *Csűrös Ferencz*; *Darnay Kálmán*; *Dongó Gyárfás Géza*; *Dvorisák Győző*; dr. *Gráner Ernő*; dr. *Gáspár Bernát*; *Hatos Tivadar*; báró *Jósika Samuné*; dr. *Kardos Albert*; dr. *Lengyel Miklós*; *Lévay József*; *Leszih Andor*; dr. *Magasházy Béla*; *Milesz Béla*; *Oláh Gábor*; *Petrovay György*;

Révész Kálmán; Simon Géza; Szinnyei Gerzson; dr. Joidy László; Ujhelyi Géza; dr. Versényi György; Vámbéry Ármin és Zoltai Lajos.

Nincs és nem is lehet jogos panaszunk sem munkatársainkra, sem arra nézve, hogy vállalkozásunk a tudományos és napi sajtó mértékadó helyein kellő figyelmet nem keltett, az őt megillető erkölcsi elismerésben nem részesült volna. — De abban a tekintetben igenis van panaszunk, hogy a városok és vármegyék, a nyilvános jelleggel felruházott közművelődési egyletek és iskolák a nemzeti irodalom és történelem megbecsülhetetlen forrásául szolgáló folyóiratunkat kellő pártolásban és támogatásban nem részesítették. Kivételt e tekintetben egyedül Debreczen sz. kir. város tanácsa képez, mely folyóiratunk első számának 630 koronát kitevő előállítási költségeinek felerészét a sajtójából viselte. Ennyi és nem több az anyagi támogatás, amelyben az a sok ezer koronába kerülő vállalat eddigelé részesült. A „Budapesti Szemle“ híres, helyesebben hirneves (?) kritikusa, a derék (?) — a becsületes (?) — a megbízható (?) — az elfogulatlan (?) és irigység nélkül való (?) Friedreich István még ezt is szemére hányta Debreczen város tanácsának, azt mondván, hogy jobb volna, ha a város vagyonát inkább sertéshizlalók berendezésére fordítaná, semmint ilyen irodalmi vállalatokra pazarolja. Köszönjük a tanácsot, de mindaddig, míg Friedreich ur debreczeni lakos nem leszen, hasznát nem vehetjük.

Nem is tanácsra, hanem pártolásra és támogatásra van szüksége e folyóiratnak, mert egy ember áldozatkészségének, különösen, ha az illető inkább nagy családdal, mint nagy vagyonnal van megáldva, meg vannak a maga természetes korlátai. Én szeretettel és áldozatkészséggel indítottam meg a folyóiratot: szeretettel gyűjtöttem egybe nemzeti dicsőségünk nagyjainak eddig még ismeretlen és kiadatlan emlékeit, szeretettel és áldozatkészséggel akarom tovább is folytatni a megkezdett munkát; de ezt csak akkor és úgy tehetem, ha Magyarország vármegyéi és városai, nyilvános jelleggel felruházott közművelődési egyesületei, iskolái és könyvtárai vállalatomat kellőképen méltányolják, pártfogolják és támogatják.

Debreczen, 1906 június 20.

Dr. Kardos Samu,

a „Régi Okiratok és Levelek Tára“
felelős szerkesztője és kiadó tulajdonosa.

ÖZY. TOLDY FERENCZNÉ

szül. Mojsisovics Augusztá arczképe.

20 éves korából.

Született 1822-ben. Férjhez ment 1842-ben.

Özvegyen maradt 1875-ben. Meghalt 1906.

május 19-én.

VEGYESEK.

Folyóiratunk mostani száma kettős füzet, melyet május és junius haváról egyszerre adunk t. előfizetőinknek. E füzet terjedelme sem kisebb az előbb megjeleneknél; sőt így is nagyobb annál, amennyit a folyóirat megindításakor egy-egy füzetre ígértünk. Amennyiben 9 ivből áll. Szives tudomásul mondjuk, hogy ezentul mi is, miként a tudományos folyóiratok közül többnél szokásban van, két-két hónaponként ugyan, de lehetőleg a mostanihoz hasonló terjedelemben jelentetjük meg a Régi okiratok és levelek Tárát.

Özv. Toldy Ferenczné halála. A mult századnak legnagyobb részét látta ez a lelkes, kitünő urasszony elsuhanni maga fölött; — három évtizednél tovább a magyar irodalom halhatatlan érdemü vezető munkása oldalán. Mennyi szép, kedves és dicső emlék szállott sirba véle, aki hitvesi, anyai és honleányi erényeivel szakadatlanul ébren tartá férje lelkében a munkakedvet, az új alkotásokra törő vágynak. Toldy Ferenczné szül. Mojsisovics Augusztia urasszony május 19-én hunyt el rövid szenvedés után, egyik leánya, Augusztia karjai között, aki lemondva az élet minden egyéb örömeiről, csak édesanyjának élt. A megboldogult harmadik hitvese volt Toldy Ferencznek s mint fiatal asszonyka, 1843. május 3-án egyszerre három gyermek gondozását vette át, kik közül kettő az első-, egy a második házasságból származott. Öneki magának hat gyermeke született: István, László (Budapest székesfőváros főlevéltárnoka), Augusztia, Ilona, Ferencz és Jolán. Am ő ugyanazzal a meleg szeretettel gondozta, nevelte a mostohákat is, mint saját édes gyermekeit. Harminczhárom évig volt igazán jó szelleme férjének. S majdnem annyi ideig, 31 évig viselte a bús özvegyesség keserveit, a Toldy névhez méltóan. Csöndes kimulása hírét mindenütt, ahol ismerik és megbecsülik Toldy Ferencz munkásságát, Budapesten és szerte az országban mély részvételt hallották. Ravatalára a

szélesen elterjedt atyafiság és a tisztelők temérdek koszorút hordtak össze; temetésén megjelentek Berzeviczy Albert az Akadémia, Beöthy Zsolt és Rákosi Jenő a Kisfaludy-társaság, Thaly Kálmán a pozsonyi Toldy-kör képviselőjében; igen sokan a közélet, az írói és művészvilág jelesei. Koporsója felett Horváth Sándor budapesti ág. hitv. ev. lelkész mondott gyönyörű méltató beszédet és halotti imádságot. A kerepesiuti temetőben, férje hamvai mellé helyezték örök nyugalomra. Toldy Ferencznével végleg letűnt most már az első irodalmi triász nőtagjaiban is. Bajza, Vörösmarty és Toldy már régen sirban pihennek, felesége is a két elsőnek sok év előtt költözött el s mint a férfiak között utolsónak maradt Toldy, úgy az ő hitvese is legkésőbb halt meg a három urasszony között, megérve nagy nevű férje születésének századik évfordulóját, melyen egész Magyarország ünnepelte Toldy emlékezetét. Oly szép öregséget, mint Toldy, társai nem értek meg, úgy Toldyné is fölülmulta mind Bajza, mind Vörösmarty özvegyét élete esztendeinek hosszu sora által. Nyolczvannégyszáz éves volt, amikor férjének utána költözött. — Legyen áldott emlékezte!

A Csokonai-kör évi rendes közgyűlése. A debreczeni Csokonai-kör június hó 10-én tartotta rendes közgyűlését, ezuttal először a körnek nevet adó költő szülőháza helyén épült tanácskozó termében. A szokatlanul népes gyűlésen Géresi Kálmán elnökölt, aki magvas beszédben nyitotta meg a gyűlést. Utána dr. Tüdös János főtitkár szépen kidolgozott évi jelentését olvasta föl, amelyben a kör szellemi munkásságát és anyagi helyzetének fejlődését örvendetes színben tárta föl s kijelölte az irányt is, amelyet a körnek hivatása ezentúl is hűségesen követni. A múlt évi számadások elfogadása s az idejű költségvetés megállapítása után, a tisztújításra került a sor. Tekintélyes párt szervezkedve vonult fel, hogy a választmány által ajánlottakkal szemben úgy a tisztjű állásokat, mint választmányi tagsági helyeket a maga jelöltjeivel töltse be. Mindazáltal a hivatalos jelöltek listája nagy szótöbbséggel ment keresztül. Megválasztottak: elnökké Szávay Gyulával szemben: Géresi Kálmán; I. alelnökké dr. Tüdös Jánossal, Márk Endrével és Szávay Gyulával szemben: Komlóssy Arthur; II. alelnökké Márk Endrével, Komlóssy Arthurral, Szávay Gyulával és Jánosi Zoltánnal szemben: dr. Tüdös János; főtitkárrá Jánosi Zoltánnal és dr. Csűrös Ferenczczel szemben: Szávay Gyula; titkárrá dr. Csűrös Ferenczczel és Nagy Zsigmonddal szemben: dr. Kardos Albert; ügyésszé dr. Árvay Béla; pénztárnokká Tóth Béla. Számvizsgálók lettek: Löfkovits Arthur, Márton Imre és Zoltai Lajos. A kör választmánya így alakult meg: Aczél Géza, dr. Balkányi Miklós, Balogh Ferencz, dr. Csűrös Ferencz, Dóczy Imre, Dicsőfi József, dr. Gulyás István, dr. Kardos Samu, a nagy *Wesselényi* életirója, dr. Popper Alajos, dr. Szántó Samu és Szatmáry Zoltán.

H. T.

A „Petőfi-Társaság“ dr. Kardos Samuhoz. Folyóiratunk szerkesztője egy érdekes okiratot: Szendrey Juliának Petőfi Istvánhoz intézett, eddig ismeretlen, eredeti levelét odaajándékozta a „Petőfi-Társaság“-nak, amely ez évi május hó 13-án tartott ülésében az alábbi jegyzőkönyvi kivonatban mondott köszönetet a becses ajándékért. „Kivonata a Petőfi-Társaság 1906 május 13-án tartott ülés jegyzőkönyvének. Elnök jelenti, hogy Kardos Samu dr. debreceni ügyvéd, gazdag és értékes kéziratgyűjteményének egyik érdekes darabját: Szendrey Juliának 1849-ben Petőfi Istvánhoz intézett levelét a Petőfi-Társaság ereklye-tárának ajándékozta“.

A társaság hálás köszönettel fogadja a szép ajándékot, Szendrey Julia kéziratai közt fogja azt megőrizni s a lelkes ajándékozónak jegyzőkönyvben mond köszönetet. Kelt mint fent. *Herczeg Ferencz* elnök, *Szana Tamás* titkár.

BILKEI DEZSŐ

ÉS

RADOVÁNOVICS JÁNOS

magyar történelmi képkiadó vállalata Debreczen.
Piacz-utca, Steinfeld-palota.

A magyar kulturát emelni, hazafias czélokat szolgálni minden magyarnak kötelessége. Mi is elengedhetetlen feladatunkká tettük és tesszük mindig, ahol erre alkalmunk nyílik és sikerült is, saját kiadásunkban remek kivitelben e felsorolt képeket forgalomba hozni: II. RAKÓCZI FERENCZ szabadságharcz 1703—1711. A MAGYAR SZABADSÁGHARCZ apotheozisa 1848—49. A magyar szent korona elrablása a visegrádi várból 1440. ZRINYI ILONA (tőstette) Munkács várának védelmében 1688. BOCSKAY ISTVÁN szabadságharcza 1606. Ezen öt képnek teljes nagysága 94/78 cm., 4 czolos arany barock, vagy aranyzöld szeczesziós rámában 24 K. II. RAKÓCZI FERENCZ diadala, teljes nagyság 96/78,4 czolos arany barock, vagy zöld szeczesziós rámában 24 korona II. RAKÓCZI FERENCZ zászlóbontása. 1703. év tavaszán Beregszász város piacz-terén, 4 czolos arany barock, vagy aranyzöld szeczesziós rámában 20 korona.

KOSSUTH LAJOS, melyet 3 nappal halála előtt készítettek, 4 czolos arany barock rámában teljes nagyság 83/68, gyönyörű kivitelben 30 korona.

Fenti árakban felsorolt képek kívánatra az alant jelzett keretekben is szállíthatók. Fekete barock arannyal. Barna arannyal. Zöld szeczesziós (c) arannyal. Aczel imitáció. Majolika. E két utolsó keretben képenként 5 K drágább. Az árak csomagolással és szállítással együtt értendők.

Hogy mindenki beszerezhesse e hazafias képeket, ugyanabban az árban képenként havi 3 korona részletfizetéssel megkaphatják. Kérjük Magyarországon minden lakóját, hogy szerezze meg ezen alkotásnak képeit, hogy diszithesse vele lakóházát.

Hazafias tisztelettel

BILKEI DEZSŐ és RADOVÁNOVICS JÁNOS

magyar történelmi képkiadó vállalat.

Ezüst kályhák!!

A MAGYAR IPAR DIADALA!

Egy hosszú esztendő viszontagságain keresztül futotta meg erős támadásoknak kitett körútját a magyar ipar egyik igen kitűnő találmánya a

BRAUN N. A.-féle szabadalmazott és törv. védett

Kályha ezüsthény. ❀ ❀

E valóságos tűzpróba után, mint egy hős hadvezér diadalmasan került ki az ostromló silány konkurrenzia támadásai alól, büszkén hirdetve, hogy nemcsak hazánkban, de a külföld előtt is kivirta az igazi elismerést s a magyar iparnak hírnevet és dicsőséget szerzett.

A **BRAUN N. A.-féle KÁLYHA EZÜSTFÉNY** a következő kitűnő tulajdonságokkal bír: a komor fekete kályhákat a szoba díszére bárátságos szép ezüst színűvé változtatja át, mely színe azonban tartós marad, nem ég le, nem füstöl s szagot nem terjeszt, tehát megkímél a sok fárasztó vasporozástól, keféléstől, ami igen sok piszokkal, porozással szokott járni. E szép tulajdonságai daczára aránylag olcsó is, mert egy rendes nagyságu kályhára 1 doboz, melynek ára 80 fillér, teljesen elegendő. Használható még: öntött konyhák, platok, füstcsövek, cserépkályha ajtók, üstházak stb. befestésére

Szigoruan
ügyeljünk ám
a védjegyre.

Mert csak
akkor valódi,
ha minden
dobozon ez
látható.

HASZNÁLATI UTASÍTÁS.

A kályha festés előtt egy kissé felmelegítendő (nyáron nem kell), hogy a száradás gyorsabb legyen, festés előtt azonban a régi fekete rétegtől ledörzsölendő: a vaspor meleg vízzel, a lakk vagy tisztító paszta spiritussal vagy lúggal. Festés alatt minden megmártásnál az ecsettel felkeverendő. Új kályha két festést igényel.

Használati utasítás minden dobozon található.

HAJDUVÁRMEGYE és DEBRECZEN területére egyedüli főelárusító

Pásztor Gyula és Tsa

VASÁRÚHÁZA DEBRECZENBEN, CSAPÓ-UTCZA (Bankház).

Telefon és interurban 271. szám.